

แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม: ศึกษากรณีตำบลเขวาสันรินทร์ อำเภอมหาสารคาม
จังหวัดมหาสารคาม

กฤตกรณ ชัยยะวงค์

งานนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต

กลุ่มวิชาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน


วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยบูรพา

พฤษภาคม 2559


ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยบูรพา

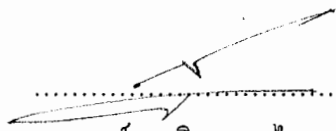
อาจารย์ผู้ควบคุมงานนิพนธ์และคณะกรรมการสอบงานนิพนธ์ได้พิจารณางานนิพนธ์
ของ กฤตกรณู ขัตติยะวงศ์ ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต ของมหาวิทยาลัยบูรพาได้

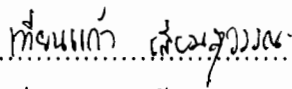
อาจารย์ผู้ควบคุมงานนิพนธ์


.....อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(อาจารย์ ดร.สุปราณี ธรรมพิทักษ์)

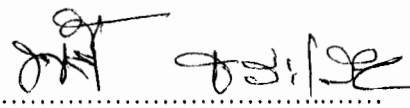
คณะกรรมการสอบงานนิพนธ์


.....ประธาน
(อาจารย์ ดร.สุปราณี ธรรมพิทักษ์)


.....กรรมการ
(อาจารย์ ดร.กิจฐเชต ไกรवास)


.....กรรมการ
(อาจารย์ ดร.เทียนแก้ว เลียมสุวรรณ)

วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจอนุมัติให้รับงานนิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต ของมหาวิทยาลัยบูรพา


.....คณบดีวิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พจน์ีย์ ธารเสนา)

วันที่...26...เดือน.....พฤษภาคม.....พ.ศ....2559.....

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความช่วยเหลือจาก ดร.สุปราณี ธรรมพิทักษ์ อาจารย์ที่ปรึกษา ที่กรุณาให้คำปรึกษาแนะนำแนวทางที่ถูกต้อง ตลอดจนแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ด้วยความละเอียดถี่ถ้วนและเอาใจใส่ด้วยดีเสมอมา ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งเป็นอย่างยิ่ง จึงขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบคุณคณาจารย์สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยบูรพาทุกท่าน ที่ได้ให้ความรู้ด้านต่าง ๆ และเปิดโลกทัศน์ในมุมมองใหม่แก่ผู้วิจัย นอกจากนี้ขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ให้ความอนุเคราะห์ในการตรวจสอบและแก้ไข เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยให้มีคุณภาพ รวมถึงผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants) ทั้ง 10 ท่านที่ให้ความร่วมมือและสละเวลาให้ข้อมูลในการดำเนินการวิจัยทำให้งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยดี

ขอกราบขอบพระคุณ คุณพ่อสมมาตร คุณแม่คำภู่ ขัตติยะวงศ์ ที่ให้กำลังใจ และสนับสนุน ผู้วิจัยเสมอมา

คุณค่าและประโยชน์ของงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบเป็นกตัญญูคุณเวทิตาแต่บุพการี บูรพาจารย์ และผู้มีพระคุณทั้งหลาย ที่ทำให้ข้าพเจ้าเป็นผู้ได้รับ โอกาสทางการศึกษา ให้ความรู้ความสามารถจนประสบผลสำเร็จมาจนตราบเท่าทุกวันนี้

กฤตกรณ ขัตติยะวงศ์

57930163: กลุ่มวิชา: การจัดการภาครัฐและภาคเอกชน; ปร.ม. (การจัดการภาครัฐและภาคเอกชน)
 คำสำคัญ: การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม/ การสร้างเส้นทางท่องเที่ยว/ การท่องเที่ยวแบบเข้าไป-เย็นกลับ
 กฤตภรณ ขัติยะวงศ์: แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม: ศึกษากรณี
 ตำบลเขวา อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม (DEVELOPING GUIDELINES FOR
 CULTURAL TOURISM: A CASE STUDY OF KHWAO SUB-DISTRICT, AMPHUR
 MUEANG, MAHASARAKHAM PROVINCE) อาจารย์ผู้ควบคุมงานนิพนธ์: สุปราณี ธรรมพิทักษ์,
 ปร.ด. 130 หน้า. ปี พ.ศ. 2559.

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและสร้างเส้นทาง
 ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบเข้าไป-เย็นกลับของตำบลเขวา โดยทำการศึกษาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมใน
 ตำบลเขวา ที่มีความโดดเด่นด้านวัฒนธรรมจำนวน 3 ชุมชน คือ ชุมชนบ้านหม้อ ชุมชนบ้านเชียงเหียน และชุมชน
 บ้านเขวา ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ ผู้นำหมู่บ้านของทั้ง 3 ชุมชน ประชาชนผู้ประกอบอาชีพปั้นหม้อในชุมชนบ้านหม้อ
 ปราชญ์ชาวบ้านของทั้ง 3 ชุมชน และข้าราชการ/ เจ้าหน้าที่ ผู้รับผิดชอบดูแลส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวขององค์การ
 บริหารส่วนตำบลเขวา รวมจำนวน 10 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ การสัมภาษณ์เชิงลึก และ
 วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการศึกษาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของตำบลเขวา จำนวน 4 ด้าน คือ ความสามารถ
 ในการรองรับนักท่องเที่ยว ความน่าดึงดูดใจ การคมนาคม และสิ่งอำนวยความสะดวก พบว่า แหล่งท่องเที่ยว
 เชิงวัฒนธรรมของตำบลเขวา มีความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว 20-40 คนต่อวัน ความน่าดึงดูดใจของ
 แหล่งท่องเที่ยว คือ การที่ชาวบ้านยังคงรักษาเอกลักษณ์การปั้นหม้อแบบดั้งเดิมเอาไว้ รวมถึงการมีเรื่องเล่าตำนาน
 และแหล่งโบราณสถานและโบราณวัตถุเก่าแก่สมัยขอมที่หาได้ยาก ด้านการคมนาคมมีความสะดวกมากเพราะ
 ทั้ง 3 ชุมชนตั้งอยู่ติดถนนสายมหาสารคาม-ร้อยเอ็ด สามารถเข้าถึงได้ทั้งโดยรถพาหนะส่วนตัวและรถโดยสาร
 ประจำทาง ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก พบว่า ชุมชนบ้านเชียงเหียนและชุมชนบ้านเขวา มีศักยภาพด้านสิ่งอำนวยความสะดวก
 ทั้งห้องน้ำสาธารณะและร้านอาหาร แต่ชุมชนบ้านหม้อยังไม่มีทั้งห้องน้ำสาธารณะ และ
 ร้านอาหาร และทั้ง 3 ชุมชนยังไม่มีมีร้านอาหารที่ระลึก

จากผลการศึกษาศักยภาพดังกล่าว สามารถสร้างเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบเข้าไป-เย็นกลับ
 ของตำบลเขวาจำนวน 1 เส้นทางได้ดังนี้ จุดที่หนึ่งนักท่องเที่ยวจะเริ่มการเดินทางท่องเที่ยวด้วยการศึกษาวิถีชีวิต
 การประกอบอาชีพปั้นหม้อแบบดั้งเดิมจากชาวบ้านหม้อเนื่องจากอยู่ใกล้กับตัวเมืองมหาสารคามที่สุดและ
 ใช้เวลาไม่มากนัก จากนั้นสามารถเดินทางไปรับประทานอาหารและเข้าห้องน้ำได้ที่บ้านเชียงเหียน โดยแหล่ง
 ท่องเที่ยวจุดนี้ใช้เวลามากที่สุด เนื่องจากมีแหล่งท่องเที่ยวหลายจุด หลังจากนั้นจึงเดินทางไปท่องเที่ยวต่อ
 ที่ปราสาทบ้านเขวาและเดินทางกลับเข้าตัวเมืองมหาสารคามโดยใช้เส้นทางเดิม

ข้อเสนอแนะ ผู้บริหารควรกำหนดนโยบายการประเมินผลการปฏิบัติงานให้เป็นไปในรูปแบบ
 คณะกรรมการที่เป็นตัวแทนจากบุคลากรทุกระดับ เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้รับการประเมินผลการปฏิบัติงาน
 ว่าผลการประเมินที่ได้รับไม่ได้มาจากการตัดสินใจจากผู้บังคับบัญชาเพียงฝ่ายเดียว

57930163: MAJOR: PUBLIC AND PRIVATE MANAGEMENT; M.P.A.

(PUBLIC AND PRIVATE MANAGEMENT)

KEYWORDS: CULTURAL TOURISM/ BUILDING TOURISM ROUTES/ ONE-DAY TOUR

KRITTAPORN KHATTIYAVONG: DEVELOPING GUIDELINES FOR
CULTURAL TOURISM: A CASE STUDY OF KHWAO SUB-DISTRICT, AMPHUR
MUEANG, MAHASARAKHAM PROVINCE. ADVISOR: SUPRANEE THAMMAPITHAK,
Ph.D., 130 P. 2016.

The purpose of this study was to examine the potentiality of cultural tourism and building a route for a one-day trip for cultural tourism in Khwao Sub-district. This study examined three culturally outstanding communities, namely Baan Moo, Baan Chienghian, and Khwao community. The main informants participating in this study comprised 10 people from three communities, including community leaders, profoundly wise local people, government officers/staff, people in charge of tourism promotion in Khwao Sub-district Administrative Organization, and people making pottery from Baan Moo community. The instrument used to collect the data was an in-depth interview. A content analysis technique was used to analyze the collected data.

The results of this study revealed four main potentialities for cultural tourism in Khwao Sub-district, including the feasibility to accommodate tourists, attraction spots, transportations, and facilities. To be specific, these cultural communities could accommodate 20-40 tourists per day. Also, conserving traditional pottery making and having legendary folklores, historic sites, ancient and rare artifacts in these culturally outstanding communities would attract potential tourists. In addition, situated on Mahasarakham-Roi Et road, these three communities could be reached easily both by private automobiles and public transportations. For facilities, except Baan Moo community, public restaurants and restrooms have already been made available in both Baan Chienghian, and Khwao communities. However, no souvenir shops are found available in these three communities.

Regarding a route for one-day trip to these cultural communities in Khwao Sub-district, a tourist can start his/her tour by visiting traditional pottery making in Baan Moo community which is close to the center of Mahasarakham Province. Then, he/she could have some food in restaurants and uses public restrooms in Baan Chienghian community where there are many tourist attraction spots. After that, the potential tourist could visit a famous pagoda of Khwao Sub-district and uses the route to go back to the center of Mahasarakham Province.

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ช
สารบัญภาพ.....	ฌ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	5
กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	5
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	6
ขอบเขตของการวิจัย.....	6
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	7
2 แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	8
ความหมายและความสำคัญของการท่องเที่ยว.....	8
แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม.....	19
แนวคิดเกี่ยวกับความสามารถในการรองรับของพื้นที่.....	31
ข้อมูลทั่วไปของตำบลเขวาสันรินทร์ อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม.....	34
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	59
3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	69
วิธีการวิจัย.....	69
ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants).....	69
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	71
การสร้างและตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ.....	71
การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	72
ระยะเวลาในการเก็บข้อมูล.....	72
การวิเคราะห์และการตรวจสอบข้อมูล.....	72

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4 ผลการวิจัย.....	73
ตอนที่ 1 ศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของตำบลเขวาสันติ อำเภอเมือง มหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม.....	73
ตอนที่ 2 สร้างเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบเข้าไป-เย็นกลับ (One day trip) ของตำบลเขวาสันติ อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 1 เส้นทาง.....	89
5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	94
สรุปผลการวิจัย.....	94
อภิปรายผลการวิจัย.....	97
ข้อเสนอแนะ.....	102
บรรณานุกรม.....	105
ภาคผนวก.....	111
ภาคผนวก ก.....	112
ภาคผนวก ข.....	118
ประวัติย่อของผู้วิจัย.....	130

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1 แนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาวิจัย.....	5

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1 ตำแหน่งที่ตั้งตำบลเขวา.....	34
2 ทางเข้าชุมชนบ้านหม้อ.....	38
3 ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาของชุมชน.....	40
4 แผนผังบ้านเชียงเหียนหมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 23.....	42
5 แผนผังบ้านเชียงเหียนหมู่ที่ 18.....	43
6 ประเพณีบุญเดือนหกหรือบุญบั้งไฟบ้านเชียงเหียน.....	50
7 แผนที่บ้านเชียงเหียน.....	54
8 ทางเข้าปราสาทภูบ้านเขวา.....	56
9 ปราสาทภูบ้านเขวา.....	57
10 รายละเอียดการเดินทางจากตัวเมืองมหาสารคามถึงแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ในตำบลเขวา.....	90
11 จุดท่องเที่ยวภายในชุมชนบ้านหม้อ บ้านเชียงเหียน และปราสาทภูบ้านเขวา.....	92
12 ถนนมหาสารคาม-ร้อยเอ็ดขาออกจากตัวเมืองมหาสารคามติดทางเข้าชุมชนบ้านหม้อ....	119
13 ทางเข้าชุมชนบ้านหม้อ.....	119
14 หนองเล็งเบน สถานที่ที่ชาวบ้านหม้อใช้เป็นแหล่งวัตถุดิบ (ดินเหนียว) ในการปั้นหม้อ..	120
15 ดินเหนียวที่นำขึ้นมาจากหนองเล็งเบน.....	120
16 ดินเหนียวที่ผสมเกลบและหัวเชื้อแล้ว ปั้นเป็นก้อน ตากแดด ประมาณ 2-3 วัน.....	120
17 ส่วนผสมของดินที่จะนำมาปั้นเป็นหม้อ.....	121
18 เครื่องผสมดินที่มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคามคิดค้นขึ้นและนำมาให้ชาวบ้านใช้.....	121
19 ดินที่ผสมเสร็จพร้อมนำไปปั้น.....	121
20 การปั้นหม้อของชาวบ้านหม้อ.....	122
21 หม้อที่ปั้นเสร็จแล้วผึ่งไว้ประมาณ 3-4 วัน ก่อนนำไปเผา.....	122
22 หม้อที่เผาเสร็จแล้ว.....	122
23 ทางเข้าชุมชนบ้านเชียงเหียนเหนือและเชียงเหียนใต้.....	123
24 ศาลดอนปู่ตา.....	123
25 บรรยากาศ บึงสิม หลังดอนปู่ตา.....	124
26 พิพิธภัณฑสถานบ้านเชียงเหียน.....	124

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
27 พิพิธภัณฑน์บุรีไห.....	125
28 ประเพณีบุญบั้งไฟ ถวายพญาแถน ที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปีของชาวบ้านเชียงเหียน.....	126
29 ปรากฏการณ์บ้านเขวาส.....	127
30 บรรยากาศรอบ ๆ ปรากฏการณ์บ้านเขวาส.....	128
31 วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีมหาสารคาม.....	128
32 บรรยากาศจุดขายต้นไม้ ดอกไม้ ข้างวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีมหาสารคาม.....	129

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

กระแสความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิม กำลังได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยว และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ (พจนานุกรม, 2554) การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable tourism) เป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่กำลังได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดระเบียบอย่างดีจนกระทั่งทำให้ทรัพยากรดั้งเดิมในปัจจุบันสามารถสืบต่อถึงรุ่นลูกหลาน โดยยังคงคุณค่าเช่นเดิมไม่เปลี่ยนแปลง (สินธุ์ สโรบล, 2546 อ้างถึงใน ธิติรัฐ ธรรมบรรจง, 2553)

การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable tourism) เป็นการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นการจัดการอย่างดีเยี่ยม เพื่อสามารถดำรงไว้ซึ่งทรัพยากรท่องเที่ยวให้มีความคงค้ำอย่างไม่มีเสื่อมคลาย และธุรกิจท่องเที่ยวมีการปรับปรุงคุณภาพให้มีผลกำไรอย่างเป็นธรรม ในขณะที่เดียวกันก็ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมได้รับผลประโยชน์ตอบแทนอย่างเหมาะสมและมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมเยือนสม่ำเสมอเพียงพอ แต่มีผลกระทบทางลบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุดหรือไม่มีเลยอย่างยั่งยืนยาว (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548 อ้างถึงใน ธิติรัฐ ธรรมบรรจง, 2553) ซึ่งสามารถแบ่งย่อยได้อีก 2 รูปแบบ คือ

1. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลินและมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อม และการท่องเที่ยวอย่างดี และมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่น ได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงศึกษาธรรมชาติ การท่องเที่ยวเชิงผจญภัย การท่องเที่ยวเชิงเกษตรกรรม การท่องเที่ยวเชิงธรณีวิทยา การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพทางธรรมชาติ เป็นต้น

2. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural tourism) เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยว วัฒนธรรม หรือชมงานประเพณีต่าง ๆ ที่ชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ จัดขึ้น เพื่อให้ได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลิน พร้อมทั้งได้ศึกษาความเชื่อ ความเข้าใจต่อสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรม มีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ การท่องเที่ยวงานประเพณีและศิลปวัฒนธรรม การท่องเที่ยววิถีชีวิตในชนบท การท่องเที่ยวกีฬา และบันเทิง การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพทางวัฒนธรรม เป็นต้น

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวแบบหนึ่งที่สำคัญกับองค์ความรู้และภูมิปัญญาของผู้คนที่สั่งสมและสืบทอดกันมายาวนานภายใต้เงื่อนไขของพื้นที่และบริบทของสังคมวัฒนธรรม ซึ่งหมายรวมไปถึงการให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์และพัฒนาการของชุมชน การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเป็นกลไกอย่างหนึ่งที่เข้ามาช่วยเสริมความเข้มแข็งทางจิตวิญญาณของชุมชน เพื่อสร้างความภาคภูมิใจและสำนึกร่วมของคนในชุมชน อันเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาจากการเรียนรู้ศักยภาพของตนเอง การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมจึงเป็นกระบวนการบริหารจัดการทุนทางวัฒนธรรมทั้งที่มองเห็นและมองไม่เห็น โดยให้ความสำคัญกับระบบความหมายและคุณค่าของวิถีชีวิตมากกว่ามูลค่าทางเศรษฐกิจ ซึ่งการท่องเที่ยวรูปแบบนี้มุ่งหวังให้เกิดการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม และประเพณีดั้งเดิมของท้องถิ่นเอาไว้ ทำให้ประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ มีบทบาทในกระบวนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างเป็นระบบ เนื่องจากประชาชนเป็นเจ้าของทรัพยากรที่สามารถที่จะเป็นศูนย์กลางเชื่อมโยงกับหน่วยงานของรัฐหรือเอกชนที่เกี่ยวข้องในกระบวนการท่องเที่ยวในระดับต่าง ๆ ได้ (นิวัฒน์ อมาตยกุล, 2549)

ประเทศไทยนับเป็นหนึ่งในประเทศที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางวัฒนธรรม เห็นได้จากประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนานของประเทศ การเปิดกว้างในการนับถือศาสนา ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ศิลปวัฒนธรรมประจำชาติที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะในแต่ละพื้นถิ่น เกิดการเปลี่ยนแปลงผสมผสาน หล่อหลอม พัฒนามาตามกาลเวลา กระทั่งประยุกต์ร่วมกับวัฒนธรรมทั้งข้างถิ่นและข้ามถิ่น ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความรุ่งเรืองทางด้านวัฒนธรรมในแผ่นดินไทยที่มีการสืบสานผ่านกาลเวลามาอย่างยาวนาน ประเทศไทยจึงนับได้ว่าเป็นประเทศหนึ่งที่เต็มไปด้วยต้นทุนทางวัฒนธรรม (Cultural capital) ไม่น้อยกว่าประเทศใดในโลก (องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) [อพท.], 2556)

ความเข้มแข็งของวัฒนธรรมและการจัดการวัฒนธรรม เป็นสิ่งบ่งชี้ที่สำคัญถึงความยั่งยืนของการพัฒนา เมื่อกระแสการพัฒนาประเทศด้วยนโยบายเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative economy) ได้ถูกนำมากำหนดเป็นวิสัยทัศน์ของการพัฒนาประเทศ จึงถือเป็นจังหวัดที่อุตสาหกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในท้องถิ่นจะนำต้นทุนวัฒนธรรมที่มีมาเผยแพร่ให้กว้างขวางออกไปในรูปแบบของการท่องเที่ยววัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ (Creative cultural tourism) การจัดการการท่องเที่ยวในรูปแบบนี้ ต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายภาคส่วน ทั้งในส่วนขององค์ความรู้ตามหลักฐานที่ปรากฏ การสืบทอดให้คงอยู่และการดำเนินต่อไป โดยชุมชนจะเป็นผู้แสดงให้เห็นว่าชุมชนสามารถอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมต่อไปได้ (อพท., 2556)

การสร้างสรรคการท่องเที่ยวโดยวางอยู่บนพื้นฐานของคุณค่าทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น หรือทุนทางวัฒนธรรมสามารถทำได้โดยหยิบยกเรื่องราวจากประวัติศาสตร์ ศิลปะท้องถิ่น คนตรีพื้นบ้าน วิถีความเป็นชุมชน วรรณกรรม สถาปัตยกรรม หัตถกรรม ความงดงามของฝีมือช่าง และอื่น ๆ มาจัดการให้เกิดความน่าสนใจ สอดคล้องตามคุณค่าของชุมชนหรือเมือง ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้รับประสบการณ์ตรงผ่านการเรียนรู้ผ่านทาง การท่องเที่ยว เป็นต้นว่า การได้ใช้ชีวิตร่วมกับชาวบ้านอย่างแท้จริง ไม่ใช่เป็นการแสดงหรือเป็นสร้างขึ้นมา เช่น นักท่องเที่ยว มาท่องเที่ยวและมาสัมผัสกับวิถีชีวิตของการเป็นชาวนา ได้มีโอกาสที่ร่วมทำนากับชาวบ้านที่ยังคง รักษาชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย หรือการที่นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสมาพักโฮมสเตย์ในชุมชน พร้อมกับได้เรียนรู้วิถีการประกอบอาหารท้องถิ่น เรียนรู้วิถีการทำขนมไทย เป็นต้น (อพท., 2556)

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสาน เป็นเขตวัฒนธรรมที่ครอบคลุมจังหวัดต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีลักษณะของพื้นที่เป็นแอ่งที่ราบในเขตที่ราบสูง ซึ่งโอบล้อมด้วย ทิวเขาสูงทางด้านตะวันตกและทางใต้ พื้นที่ลาดเทลงทางฝั่งตะวันออก ทำให้แม่น้ำส่วนใหญ่ไหลลง แม่น้ำโขง อีสานมีความจำกัดในทรัพยากรธรรมชาติ เนื่องจากสภาพอากาศแห้งแล้งในหน้าแล้ง แต่ถึงฤดูน้ำหลาก น้ำก็จะเอ่อท่วมสองฝั่งลำน้ำ ทำให้ประชากรส่วนใหญ่อาศัยอยู่ตามที่เนินไม่ไกล จากลำน้ำ สะท้อนถึงภูมิปัญญาในการตั้งถิ่นฐาน และการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม พื้นที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเดิมเคยอยู่ในเขตอิทธิพลอารยธรรมจากขอมและเป็นถิ่นที่อยู่อาศัย ของคนไท-ลาว กลุ่มต่าง ๆ จึงทำให้มีการผสมผสานวัฒนธรรมที่หลากหลายเข้าด้วยกันและสั่งสม สืบทอดต่อกันมาเป็นวัฒนธรรมอีสานที่มีลักษณะเฉพาะตัวและน่าสนใจ (มหาวิทยาลัยบูรพา, ม.ป.ป.)

จังหวัดมหาสารคาม เป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ใจกลางของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีบรรยากาศของเมืองที่สงบเงียบและเรียบง่ายตามแบบฉบับของเมืองอีสาน ปัจจุบันมีความสำคัญ ในฐานะเป็นศูนย์กลางทางการศึกษาแห่งหนึ่งของภูมิภาค เนื่องจากมีสถาบันการศึกษา อยู่มากมาย จึงได้ชื่อว่าเป็น “ตักศิลาแห่งอีสาน” จังหวัดมหาสารคามมีทรัพยากรการท่องเที่ยว ที่โดดเด่นในด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และประเพณี และเนื่องจากยังมีความเจริญไม่มากนัก ผู้ที่มาเยี่ยมชมเมืองนี้จึงได้สัมผัสกับวิถีชีวิตชาวอีสานอันเรียบง่ายและบริสุทธิ์ เป็นเสน่ห์ที่นับวัน จะหาได้ยากในสังคมเมืองปัจจุบัน (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ม.ป.ป.)

มหาสารคามเป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานเมืองหนึ่ง มีความเจริญรุ่งเรือง และเสื่อมโทรมหมุนเวียนไปในแต่ละยุคสมัย ปัจจุบันนับเป็นเมืองศูนย์กลางวัฒนธรรมของชาวอีสาน เนื่องจากชาวเมืองมีที่มาจากหลายชนเผ่า เช่น ชาวไทยพื้นเมืองที่พูดภาษาอีสาน ชาวไทยย้อ และชาวผู้ไท ประชาชนใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย มีการไปมาหาสู่และช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกันตามแบบ ของคนอีสานทั่วไป นอกจากนี้ยังนับเป็นแหล่งโบราณคดีที่สำคัญ เนื่องจากพบชุมชนโบราณ

หลายแห่ง ทั้งชุมชนบ้านเชียงเหียนและหมู่บ้านปั้นหม้อของชาวบ้านหม้อ ตำบลเขวา อำเภอเมือง รวมทั้งพบศิลปะสมัยทวารวดีและอิทธิพลของวัฒนธรรมขอม เช่น กู่สันตรัตน์ กู่บ้านเขวา กู่บ้านแดง และกู่อื่น ๆ รวมถึงเทวรูปและเครื่องปั้นดินเผาที่พบอยู่ทั่วไปในหลายพื้นที่ของจังหวัด (จังหวัดมหาสารคาม, 2557)

ตำบลเขวา อำเภอเมืองมหาสารคาม เป็นอีกหนึ่งชุมชนที่มีความน่าสนใจ ทั้งในด้านประวัติศาสตร์ความเป็นมา วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีการประกอบการอาชีพ ซึ่งหลายหมู่บ้านในเขตตำบลเขวาเป็นแหล่งศึกษาทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญแก่นักศึกษาค้นคว้าและคนรุ่นหลังได้เรียนรู้ เช่น บ้านหม้อที่ประชากรส่วนใหญ่ในหมู่บ้านประกอบอาชีพการปั้นหม้อและอุปกรณ์เครื่องใช้ต่าง ๆ ขายเป็นอาชีพทั้งอาชีพหลักและอาชีพรอง โดยวัตถุดิบที่ใช้เป็นวัตถุดิบที่ได้มาจากภายในชุมชน ชาวบ้านปั้นหม้อด้วยมือที่ละใบและผ่านกรรมวิธีเผาหม้อแบบโบราณ คือ ใช้วัตถุดิบในที่ทำได้ในท้องถิ่นและท้องถิ่นใกล้เคียงในการเผา เช่น ฟางข้าว แกลบ ฟืน และใบไม้แห้ง เป็นต้น ทำให้ได้หม้อที่มีคุณภาพดี สามารถส่งออกไปขายได้ทั้งภายในจังหวัดและต่างจังหวัด ทั้งในเขตภาคอีสานและภาคอื่น ๆ นอกจากวิถีการประกอบการอาชีพปั้นหม้อแบบเก่าแก่ของบ้านหม้อแล้ว บ้านเชียงเหียนและบ้านเขวาก็เป็นอีกสองหมู่บ้านที่น่าสนใจเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่มีประวัติความเป็นมาที่น่าสนใจ มีร่องรอยอารยธรรมเก่าแก่ในศตวรรษที่ 14 สมัยขอมเรืองอำนาจ (โรงเรียนบ้านหันเชียงเหียน, 2545) รวมถึงปราสาทบ้านเขวาสถานในพุทธศาสนาลัทธิมหายาน ซึ่งเป็น 1 ใน จำนวน 107 แห่งของโบราณสถานในกลุ่มอโรคยาศาลหรือสถานพยาบาล ซึ่งพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 แห่งอาณาจักรเขมร โปรดให้สร้างขึ้น จากเอกลักษณ์ดังกล่าวผู้วิจัยในฐานะที่เป็นหนึ่งในสมาชิกของชุมชน จึงมีความสนใจที่จะศึกษาถึงศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของตำบลเขวา อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม และสร้างเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบ One day trip ของตำบลเขวา อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 1 เส้นทาง เพื่อเป็นการเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมและตำนานอันเก่าแก่ของชุมชนต่าง ๆ ที่น่าสนใจ รวมถึงวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพแบบดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาหลายศตวรรษให้ประชาชนและผู้สนใจได้รับรู้และศึกษาค้นคว้า รวมถึงเป็นการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของชุมชนให้เป็นที่รู้จักมากขึ้น อันเป็นการปลูกจิตสำนึกทางอ้อมให้ประชาชนในพื้นที่เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของในสินทางมรดกอันเก่าแก่นี้ ซึ่งจะก่อให้เกิดการอนุรักษ์ หวงแหน สืบทอดศิลปวัฒนธรรม ประเพณีดั้งเดิมของตนสืบไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของตำบลเขวาสันอุดม อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม
2. เพื่อสร้างเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบเข้าไป-เย็นกลับ (One day trip) ของตำบลเขวาสันอุดม อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 1 เส้นทาง

กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากที่ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี ตลอดจนเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ผู้วิจัยได้นำแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง นำมาใช้ในการศึกษาวิจัย ดังนี้

ตารางที่ 1 แนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

ด้านศักยภาพ	ด้านการสร้างเส้นทางการท่องเที่ยว
<p>สุดาพร วรพล (2538) แนวคิดเรื่องขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ ดังนี้</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Minimum คือ การกำหนดจำนวนนักท่องเที่ยวที่น้อยที่สุดควรมีจำนวนเท่าใด 2. Mid-tourism การกำหนดจำนวนนักท่องเที่ยวโดยเฉลี่ย 3. Mass-tourism ขีดความสามารถในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยว <p>บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542) แนวคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยว ดังนี้</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ทรัพยากรการท่องเที่ยวต้องมีสิ่งดึงดูดใจ 2. ทรัพยากรท่องเที่ยวต้องมีสิ่งอำนวยความสะดวก 3. ทรัพยากรท่องเที่ยวจะต้องมีเส้นทางคมนาคมเข้าถึง 	<p>ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2543) แนวคิดการมีส่วนร่วม ดังนี้</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ร่วมทางการศึกษา ค้นคว้าปัญหา สาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน 2. ร่วมคิดค้น สร้างรูปแบบ และวิธีการพัฒนา เพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชนหรือสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนหรือสนองความต้องการของชุมชน 3. ร่วมวางแผนนโยบาย แผนงาน หรือโครงการ 4. ร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัด 5. ร่วมหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล 6. ร่วมลงทุนในกิจกรรมของชุมชน ขีดความสามารถของตนและของหน่วยงาน 7. ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการและกิจกรรม 8. ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการกิจกรรมที่ได้ทำไว้ ทั้งเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ตลอดไป

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของตำบลเขวา อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม
2. ได้เส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบเช้าไป-เย็นกลับ (One day trip) ของตำบลเขวา อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 1 เส้นทาง

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในตำบลเขวา อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม ครั้งนี้ มุ่งศึกษาเกี่ยวกับศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในตำบลเขวา อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 4 ด้าน ได้แก่

 - 1.1 ด้านความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว
 - 1.2 ด้านความน่าดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยว
 - 1.3 ด้านการคมนาคม
 - 1.4 ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก
2. ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants) ที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ จำนวน 10 คน ดังนี้

 - 2.1 ผู้นำหมู่บ้าน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้านบ้านหม้อ หมู่ที่ 11 ผู้ใหญ่บ้านบ้านเชียงเหียน หมู่ที่ 18 และผู้ใหญ่บ้านบ้านเขวา หมู่ที่ 17
 - 2.2 ประชาชนผู้ประกอบอาชีพปั้นหม้อในชุมชนบ้านหม้อ จำนวน 3 คน
 - 2.3 ปราชญ์ชาวบ้าน หรือผู้มีความรู้ด้านประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี โบราณเก่าแก่ดั้งเดิมของหมู่บ้าน จำนวน 3 คน ได้แก่ บ้านหม้อ บ้านเชียงเหียน และบ้านเขวา
 - 2.4 ข้าราชการ/เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบดูแลส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวองค์การบริหารส่วนตำบลเขวา
3. ขอบเขตด้านระยะเวลา

การวิจัยครั้งนี้ทำการวิจัยและเก็บข้อมูลในช่วงเดือนธันวาคม พ.ศ. 2558 ถึงพฤษภาคม พ.ศ. 2559 รวมระยะเวลาทั้งสิ้น 6 เดือน

นิยามศัพท์เฉพาะ

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม หมายถึง การเดินทางไปท่องเที่ยวเพื่อศึกษาเรียนรู้ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตอันเก่าแก่ของชาวบ้านในด้านต่าง ๆ โดยมุ่งเน้นด้านการประกอบอาชีพ วิถีชุมชน แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ และประเพณีดั้งเดิมของผู้คนในพื้นที่ตำบลเขวาสินรินทร์ โดยไม่สร้างผลกระทบต่อคนในชุมชน

เส้นทางท่องเที่ยวแบบเช้าไป-เย็นกลับ (One day trip) หมายถึง การเดินทางไปท่องเที่ยวในพื้นที่ตำบลเขวาสินรินทร์ตามเส้นทางท่องเที่ยวสามหมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้านบ้านหม้อ บ้านหม้อ-เมืองโบราณ บ้านเชียงเหียน-อโรคยาศาล ปรารังค์กู๋ บ้านเขวาสินรินทร์ โดยเป็นการเดินทางท่องเที่ยวแบบครบทุกที่ภายในวันเดียว ไม่พักค้างแรม

ศักยภาพในการรองรับนักท่องเที่ยว หมายถึง ชีตความสามารถของชุมชนตำบลเขวาสินรินทร์ในการรองรับจำนวนนักท่องเที่ยวที่จะเข้ามาท่องเที่ยวภายในชุมชน รวมถึงการบริหารจัดการ แหล่งท่องเที่ยวให้มีความน่าดึงดูดใจ การคมนาคมที่สะดวกเข้าถึงง่าย และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เช่น ห้องน้ำสาธารณะ ร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึก

ความน่าดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยว หมายถึง วิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี การประกอบอาชีพ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และเรื่องเล่าตำนานต่าง ๆ ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น อันโดดเด่นของตำบลเขวาสินรินทร์ที่ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยว รวมถึงผู้คนทั่วไปสนใจอยากเข้ามาท่องเที่ยว และศึกษาเรียนรู้

สิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยว หมายถึง ห้องน้ำสาธารณะ ร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึก

ปราชญ์ชาวบ้าน หมายถึง บุคคลผู้ที่มีความรู้ด้านประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี โบราณเก่าแก่ดั้งเดิมของชุมชนบ้านเชียงเหียนและชุมชนบ้านเขวาสินรินทร์

วิถีชุมชน หมายถึง วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน รวมถึงวัฒนธรรมประเพณีของชาวบ้านในตำบลเขวาสินรินทร์

แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่เป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุ รวมถึงวัฒนธรรมประเพณีของชาวบ้าน เช่น ปรารังค์กู๋ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเขวาสินรินทร์ เป็นต้น ในพื้นที่ตำบลเขวาสินรินทร์

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม: ศึกษากรณีตำบลเขา อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม มีแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. ความหมายและความสำคัญของการท่องเที่ยว
 - 1.1 ความหมายของการท่องเที่ยว
 - 1.2 ความสำคัญของการท่องเที่ยว
 - 1.3 องค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยว
 - 1.4 วัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยว
 - 1.5 ประเภทของการท่องเที่ยว
2. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
 - 2.1 ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
 - 2.2 แนวคิดและแนวทางการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
 - 2.3 องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
 - 2.4 แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน
 - 2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน
3. แนวคิดเกี่ยวกับความสามารถในการรองรับของพื้นที่
4. ข้อมูลทั่วไปของตำบลเขา อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ความหมายและความสำคัญของการท่องเที่ยว

ความหมายของการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยว หมายถึง การเดินทางเพื่อผ่อนคลายความเครียด แสวงหาประสบการณ์แปลกใหม่ โดยมีเงื่อนไขว่าการเดินทางนั้น เป็นการเดินทางเพียงชั่วคราว ผู้เดินทางจะต้องไม่ถูกบังคับให้เดินทาง (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2544)

องค์การสหประชาชาติได้ให้คำจำกัดความเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเมื่อครั้งจัดประชุมว่าด้วยการเดินทางและท่องเที่ยวระหว่างประเทศขึ้น ณ กรุงโรม ประเทศอิตาลี เมื่อปี พ.ศ. 2506 (นิคม จารุมณี, 2544) ไว้ว่า การท่องเที่ยว หมายถึง การเดินทาง (Travel) โดยมีเงื่อนไข 3 ประการ คือ

1. การเดินทาง (Travel) หมายถึง การเดินทางที่ไม่ได้ถูกบังคับหรือเอาสินจ้าง โดยมีการวางแผนเดินทางจากสถานที่หนึ่งไปยังอีกสถานที่หนึ่ง และใช้ยานพาหนะนำไป เป็นระยะทางไกลหรือระยะทางไกลก็ได้

2. จุดหมายปลายทาง (Destination) หมายถึง มีจุดหมายปลายทางที่จะไปอยู่เป็นการชั่วคราว แล้วต้องเดินทางกลับที่อยู่เดิมหรือภูมิลำเนา โดยเป็นสถานที่ที่นักท่องเที่ยวเลือกเดินทางไปเยือน และใช้ช่วงเวลาหนึ่งอยู่ ณ ที่นั้น ซึ่ง ณ ที่นั้นมีสิ่งอำนวยความสะดวกและการบริการที่เพียงพอ สำหรับสนองความต้องการและความพอใจให้กับนักท่องเที่ยวที่มาเยือน

3. ความมุ่งหมาย (Purpose) หมายถึง มีความมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ในการเดินทางใด ก็ได้ที่ไม่ใช่เพื่อประกอบอาชีพหรือหารายได้ โดยมีความมุ่งหมายในการเดินทางอยู่หลายอย่างด้วยกัน ซึ่งผู้เดินทางคนหนึ่งอาจมีความมุ่งหมายในการเดินทางมากกว่าหนึ่งอย่างก็ได้

ธิดารัตน์ คีรี (2548) กล่าวว่า การท่องเที่ยว หมายถึง การเดินทางออกจากที่พักไปยัง สถานที่แห่งใหม่ เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ เยี่ยมญาติหรือวัตถุประสงค์อื่น ๆ โดยการเดินทางต้องมีความสะดวกสบายและสร้างความพึงพอใจให้กับนักท่องเที่ยว

ธีระวิทย์ พรายเข้ม (2545) ให้ความหมายว่า การท่องเที่ยว หมายถึง การเดินทางออกจาก ที่พักชั่วคราว เพื่อพักผ่อนหรือทำกิจกรรมอื่น

Ge e and Choy (1989) กล่าวว่า การท่องเที่ยวเป็นการเดินทางที่ทำให้นักท่องเที่ยว มีความเพลิดเพลินสนุกสนาน โดยที่นักเดินทางนั้น คือ นักท่องเที่ยวนั่นเอง

เศกสรรค์ ขวณิชย์ (2541) ได้กล่าวถึง ความหมายของการท่องเที่ยวไว้ว่า หมายถึง การเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว ด้วยความสมัครใจตามวัตถุประสงค์ใด ๆ ก็ได้ที่ไม่ใช่เพื่อประกอบอาชีพหรือหารายได้

นิคม จารุมณี (2544) ได้กล่าวถึง การท่องเที่ยวไว้ว่า หมายถึง การเดินทางจากที่อยู่อาศัย ปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว เพื่อทำการศึกษาและพักผ่อนหย่อนใจหรือก่อให้เกิดการกระทำ ร่วมกันของมนุษย์ทั้งทางธรรมชาติและทางสังคม จนเป็นเหตุดึงดูดใจให้เดินทางไปศึกษาและ ท่องเที่ยวตามแหล่งต่าง ๆ

จากความหมายข้างต้นสรุปได้ว่า การท่องเที่ยว หมายถึง การเดินทางออกจากที่พัก โดยมีจุดประสงค์เพื่อการพักผ่อนหรือทำกิจกรรมอื่นที่ไม่ใช่เพื่อการธุรกิจหรือประกอบอาชีพ และสนองความต้องการและความพึงพอใจให้กับผู้เดินทาง

ความสำคัญของการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวเป็นภาคอุตสาหกรรมบริการที่รัฐบาลให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก ในทุกยุคทุกสมัย เนื่องจากมีความสำคัญต่อการสร้างรายได้ให้ประเทศเป็นอันดับต้น ๆ และมีการกระจาย

การสร้างรายได้ไปในหลายภาคส่วนอย่างชัดเจน เช่น การเดินทาง ที่พัก การซื้อของที่ระลึก ภัตตาคาร ร้านค้าต่าง ๆ จึงมีการประกอบกิจการที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทั้งโดยตรงและทางอ้อม ขยายมากขึ้น เช่น การเพิ่มขึ้นของสถานที่พัก ทั้งโรงแรมขนาดใหญ่หรือขนาด 5 ดาวไปจนถึง ที่พักแบบพื้นบ้านที่กำลังได้รับความนิยมขึ้นเรื่อย ๆ อย่าง โสมสเดย์ การเพิ่มขึ้นของร้านอาหาร และแหล่งบริการอื่น ๆ เพื่อดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศ

การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่ประกอบด้วยธุรกิจหลายประเภท ทั้งที่เกี่ยวข้องโดยตรง ได้แก่ ด้านการขนส่ง ที่พัก อาหาร และธุรกิจนำเที่ยว ซึ่งผลผลิตหลักที่นักท่องเที่ยวซื้อโดยตรง คือ บริการ กับที่เกี่ยวข้องทางอ้อม ได้แก่ การผลิตสินค้า เป็นต้น รวมไปถึงการซื้อสินค้าและบริการ อุตสาหกรรมท่องเที่ยวจึงเป็นแหล่งที่มาของเงินตราต่างประเทศที่สำคัญทั้งการลงทุนในอุตสาหกรรม ท่องเที่ยว นอกจากผลประโยชน์จะตกอยู่ในประเทศ ยังช่วยสร้างงานอาชีพ เกิดการหมุนเวียน ทางเศรษฐกิจ ขณะที่ด้านสังคม การท่องเที่ยวเป็นการพักผ่อนที่ช่วยลดความตึงเครียด พร้อมสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างผู้มาเยือนและเจ้าของท้องถิ่น

กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย (2549) กล่าวถึง ความสำคัญ ของการท่องเที่ยวในด้านต่าง ๆ ไว้ ดังนี้

1. ด้านเศรษฐกิจ

1.1 การท่องเที่ยวทำให้เกิดรายได้เป็นเงินตราต่างประเทศเข้าประเทศเป็นจำนวนมาก

1.2 รายได้ที่ได้มาในรูปแบบเงินตราทั้งในประเทศและต่างประเทศจากการท่องเที่ยว

มีส่วนช่วยในการสร้างเสถียรภาพให้ดุลภาพของการชำระเงินได้

1.3 รายได้จากการท่องเที่ยวจะกระจายไปสู่ประชากรอย่างกว้างขวาง อุตสาหกรรม การท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดการจ้างงาน การท่องเที่ยวกระตุ้นให้เกิดการผลิต และนำเอาทรัพยากรของประเทศมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เมื่อมีการใช้จ่ายเกิดขึ้นครั้งหนึ่ง ในระบบเศรษฐกิจจะก่อให้เกิดการใช้จ่ายต่อ ๆ กัน ไปอีกหลายรอบ เพราะเมื่อมีการใช้จ่ายเกิดขึ้น ครั้งหนึ่งจะก่อให้เกิดรายได้แก่คนบางกลุ่มหรือกิจกรรมบางประเภท บุคคลหรือกิจกรรมที่ได้รับ รายได้นี้จะนำรายได้ส่วนหนึ่งใช้จ่ายต่อไปเรื่อย ๆ

1.4 การท่องเที่ยวไม่มีขีดจำกัดในการผลิตและการจำหน่าย เนื่องจากการท่องเที่ยว มิได้พึ่งดินฟ้าอากาศเป็นหลักเช่นเดียวกับการเกษตร ผลผลิตที่นำเสนอต่อนักท่องเที่ยว ได้แก่ ความงดงามตามธรรมชาติ ความเจริญทางด้านวัฒนธรรมของชาติ ในขณะที่จำนวนนักท่องเที่ยว เพิ่มขึ้นทุกปี อาจมาจากสาเหตุต่าง ๆ กัน เช่น ความสะดวกรวดเร็วของการคมนาคม ค่าใช้จ่ายในการเดินทางถูกลง

2. ด้านสังคม

2.1 การเดินทางท่องเที่ยวไปยังสถานที่อื่น ได้มีโอกาสพบปะหรือทำกิจกรรมร่วมกัน มีส่วนช่วยเสริมสร้างสัมพันธไมตรี และความเข้าใจอันดีต่อกันก็จะเป็นการลดช่องว่างทางสังคม ของประชากรได้เป็นอย่างดี ความสงบสุขย่อมเกิดขึ้นในสังคม

2.2 การท่องเที่ยวมีส่วนในการส่งเสริมความสัมพันธ์ของมนุษยชาติ ก่อให้เกิดสันติภาพ ความเป็นมิตรไมตรี และความเข้าใจอันดีระหว่างเจ้าของบ้านและผู้มาเยือน

2.3 การท่องเที่ยวช่วยขจัดปัญหาความแตกต่างระหว่างเมืองกับชนบท ช่วยขจัดปัญหา การล้นไหล และการเคลื่อนย้ายเข้ามาหางานทำในเมืองของประชาชนชนบท

3. ด้านการสนับสนุน ฟื้นฟูอนุรักษ์ศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณี

การสนับสนุนฟื้นฟูอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามของชาติ ซึ่งเป็นสิ่งดึงดูด ความสนใจของนักท่องเที่ยวชาติไทยเป็นชาติเก่าแก่ที่มีมรดกทางวัฒนธรรมเป็นของตนเองมานาน เป็นความภูมิใจและความหวงแหนการฟื้นฟูเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว จึงเป็นการรักษาสืบสานเหล่านี้ไว้ เพื่ออนุชนรุ่นหลังด้วย ดังจะเห็นได้จากงานฟื้นฟูประเพณีต่าง ๆ ให้มีรูปแบบที่เหมาะสมมากขึ้น โดยคงรักษาจุดมุ่งหมายเดิมไว้ เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีลอยกระทง ประเพณีแห่เทียนพรรษา เป็นต้น

4. ด้านสุขภาพ

การที่ได้มีโอกาสเดินทางพักผ่อนตามความพึงพอใจ ไม่ว่าจะเป็นการท่องเที่ยวธรรมชาติ อ่างดง การไปยิมกตกปลา หรือการได้เที่ยวชมความเจริญก้าวหน้าของเมืองใหญ่ ๆ ได้พบเห็น สิ่งที่ยังไม่เคยได้เรียนรู้มาก่อน ย่อมทำให้เกิดความเบิกบาน ความสบายใจจะช่วยบรรเทา ความเหน็ดเหนื่อยเคร่งเครียดจากการทำงานได้ เป็นผลให้มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดีขึ้น

5. ด้านการปรับปรุงสภาพแวดล้อมให้ดีขึ้น

เมื่อเกิดการท่องเที่ยวไปยังส่วนต่าง ๆ ของประเทศไปยังชนบทที่ห่างไกลไปยังป่าเขา แม่น้ำลำธารก็จะเป็นการกระตุ้นให้เกิดการรักษาสิ่งแวดล้อมเหล่านั้น ทำให้เกิดการปรับปรุง สภาพแวดล้อม ทั้งภาครัฐบาลและภาคเอกชนร่วมมือกันในการรักษาสภาพต่าง ๆ ไว้ไม่ให้ถูกทำลาย ด้วยความตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวก็จะเป็นการกระตุ้นให้เกิด การปรับปรุงรักษาสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ให้ดีขึ้น

สรุปได้ว่า อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวนอกจากจะเป็นอุตสาหกรรมที่มีความสำคัญ ต่อระบบเศรษฐกิจแล้ว ยังมีส่วนช่วยในการอนุรักษ์และรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม รวมถึงประเพณีดั้งเดิมของท้องถิ่นไม่ให้เลือนหายไป และยังช่วยในการส่งเสริม ให้คนในท้องถิ่นเกิดความรู้สึกรักและหวงแหนสินมรดกทางธรรมชาติและศิลปวัฒนธรรมของตนเอง

ทั้งยังเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้า รวมถึงการนำพาความเจริญและการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ลงสู่ส่วนท้องถิ่นด้วย

องค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยว

การที่แหล่งท่องเที่ยวจะเป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยว นอกจากจะต้องมีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่ดึงดูดใจ มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่โดดเด่นและมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวแล้ว ยังจำเป็นต้องมีองค์ประกอบต่าง ๆ อีกหลายประการ เพื่อที่จะทำให้นักท่องเที่ยวสนใจเข้ามาแวะเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยว โดยมีผู้กล่าวถึงองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยวไว้แตกต่างกัน ดังนี้

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542) กล่าวว่า การที่จะให้นักท่องเที่ยวเข้าไปเยี่ยมชมทรัพยากรใด ๆ ก็ตาม ขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญ 3 ประการ คือ

1. ทรัพยากรการท่องเที่ยวจะต้องมีสิ่งดึงดูดใจ เช่น ความสวยงามของธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรม โบราณสถานที่ สถานที่ทางประวัติศาสตร์ เป็นต้น
2. ทรัพยากรท่องเที่ยวต้องมีสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น มีบริการอำนวยความสะดวก น้ำประปา ไฟฟ้า การสื่อสาร การขนส่ง ที่พักแรม อาหาร นำเที่ยว จำหน่ายสินค้าที่ระลึก เป็นต้น
3. ทรัพยากรท่องเที่ยวต้องมีเส้นทางคมนาคมเข้าถึง เป็นปัจจัยสำคัญของทรัพยากรท่องเที่ยวที่ต้องมีเส้นทางหรือโครงข่ายคมนาคมที่สามารถเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวนั้น ตลอดจนสามารถเชื่อมโยงกันระหว่างแหล่งท่องเที่ยวกับบริเวณใกล้เคียง

Mill and Morrison (1992) กล่าวว่า แหล่งท่องเที่ยวต้องประกอบด้วยสิ่งดึงดูดใจ ในด้านความสวยงาม ความน่าประทับใจ สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ในเรื่อง ที่พัก ร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึก หรือบริการอื่น ๆ ปัจจัยพื้นฐานในเรื่องระบบการสื่อสารและสาธารณูปโภค รวมทั้งการคมนาคมขนส่ง

McIntosh and Goeldner (1995) กล่าวว่า องค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยวจะประกอบด้วย ทั้งสิ่งอำนวยความสะดวกที่ดี (Facilities) ระบบการขนส่งที่เข้าถึงได้สะดวก (Transportation) ปัจจัยพื้นฐานที่ดีและพร้อม (Infrastructure) ทรัพยากรทางธรรมชาติที่ดึงดูดใจ และมีการต้อนรับที่ดี ด้วยไมตรีจิต

พยอม ธรรมบุตร (2549) ได้แบ่งองค์ประกอบของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็น 5 ประเภท ดังนี้

1. แหล่งท่องเที่ยว (Attractions) นับเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญสูงสุด เพราะเป็นจุดดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวอาจเป็นแหล่งธรรมชาติที่มีความโดดเด่น เช่น คอยอินทนนท์ ซึ่งมีความหลากหลายทางชีวภาพของเทือกเขาหิมาลัย หรือแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ เช่น ปราสาทพนมรุ้ง ซึ่งแสดงถึงความรุ่งเรือง

ของอาณาจักรขอม ตลอดจนการท่องเที่ยวชนบทเพื่อสัมผัสวิถีชีวิตชาวบ้าน เรียนรู้ถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนโบราณสถานยุคเก่าแก่ก่อนประวัติศาสตร์ เช่น วัดนครธมบ้านเชียง เป็นต้น

2. การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว (Accessibility) ได้แก่ การมีระบบโครงสร้างพื้นฐานที่เหมาะสม เช่น สนามบิน ระบบคมนาคม ตลอดจนบริการด้านอุตสาหกรรมขนส่ง เช่น การขนส่งทางอากาศ ทางบกและทางน้ำ ซึ่งจะเอื้ออำนวยให้นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางไปถึงจุดหมายปลายทาง (Destination) หรือแหล่งท่องเที่ยว (Attraction) ได้อย่างสะดวก รวดเร็ว และปลอดภัย

3. ที่พักแรมและสิ่งอำนวยความสะดวกในการต้อนรับ (Accommodation) ได้แก่ โรงแรม รีสอร์ท Bed & Breakfast เกสต์เฮาส์ โฮมสเตย์ ที่พักแรม ประเภทต่าง ๆ จะมีสิ่งอำนวยความสะดวก (Facilities) ในระดับต่าง ๆ กัน ซึ่งจะทำให้มีราคาและบริการในระดับต่างกัน เช่น ภัตตาคาร สระว่ายน้ำ บาร์ ฟิตเนสเซ็นเตอร์ ชาวน่า บิสซิเนสเซ็นเตอร์ และสิ่งอำนวยความสะดวกอื่น ๆ

4. กิจกรรมการท่องเที่ยวและกิจกรรมนันทนาการ (Tourist activities and recreational activities) นับเป็นองค์ประกอบที่สำคัญเช่นกันในยุคปัจจุบัน ซึ่งการท่องเที่ยวมิได้หมายถึงแค่การเดินทางไปชมโบราณสถาน อนุสาวรีย์ ความงดงามของธรรมชาติเท่านั้น หากความสำคัญสำหรับผู้มาเยือน คือ การได้มีโอกาสทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้แก่ การเดินป่าศึกษาาระบบนิเวศเขตเส้นศูนย์สูตรในป่าดิบชื้น (Rainforest) การล่องแก่งในแม่น้ำท่องเที่ยว การปีนหน้าผา การดำน้ำในรูปแบบ Scuba diving หรือ Snorkeling การพายเรือแคนูในบริเวณป่าชายเลน การตกปลาหมึกในทะเลลึก ตลอดจนการร่วมกิจกรรมกับชุมชนเจ้าบ้าน เช่น การดำนา การเกี่ยวข้าว การร่วมพิธีบายศรีสู่ขวัญ เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมทั้งหมดจะเป็นประสบการณ์ (Experience) ที่อยู่ในความทรงจำของนักท่องเที่ยว และกิจกรรมดังกล่าวมักก่อให้เกิดการกระจายรายได้สู่ชุมชนท้องถิ่น

5. ส่วนประกอบอื่น ๆ บริการเบ็ดเตล็ด (Ancillary) ได้แก่ ทั้งหมดที่มีให้นักท่องเที่ยว อาทิ บริการด้านร้านอาหาร โรงพยาบาล ไปรษณีย์ สถานีบริการน้ำมัน ร้านค้า ร้านขายของที่ระลึก ห้องสุขา ฯลฯ

จะเห็นว่า องค์ประกอบหลัก ๆ ของแหล่งท่องเที่ยวที่จะสามารถดึงดูดให้ผู้คนเข้าไปท่องเที่ยววนั้น คือ ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่ดึงดูดใจ เช่น ความสวยงามของธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพ รวมถึงความโดดเด่นของสถานที่ นอกจากนี้การมีสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ การมีเส้นทางคมนาคมที่สะดวก เข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว และการมีกิจกรรมนันทนาการต่าง ๆ เสริมเข้ามาจะสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้าไปท่องเที่ยวได้มากขึ้น

วัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวจะต้องมีการเดินทางโดยสมัครใจเป็นการชั่วคราว โดยมีความมุ่งหมาย หรือวัตถุประสงค์ใดก็ได้ที่ไม่ใช่เพื่อประกอบอาชีพหรือหารายได้ ซึ่งวัตถุประสงค์หรือความมุ่งหมาย

ของการท่องเที่ยวที่เขียนโดย Douglas Foster ได้เขียนไว้ในหนังสือ “Travel and tourism management” (ความรู้เบื้องต้นการท่องเที่ยว, ม.ป.ป.) ว่าความมุ่งหมาย หรือวัตถุประสงค์ของการเดินทางสามารถแบ่งออกได้เป็น 9 อย่าง คือ

1. การท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อนในวันหยุด (Holiday-Mass popular individual) เป็นการเดินทางในวันหยุดหรือพักผ่อนโดยไม่ทำอะไร อันเป็นการขจัดความล้าทางร่างกายและจิตใจจากการทำงานให้หมดไป และเรียกพลกำลังกลับคืนมาสำหรับเริ่มต้นทำงานในวันใหม่
2. การท่องเที่ยวเพื่อวัฒนธรรมและศาสนา (Cultural religion) เป็นการเดินทางที่ปรารถนาจะเรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมของประเทศต่าง ๆ ที่น่าสนใจ
3. การท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา (Educational tourism) เป็นการเดินทางเพื่อทำการวิจัยหรือสอนหนังสือ หรือเข้าศึกษา หรือดูงานในประเทศที่พัฒนาแล้ว ซึ่งมักจะพักอยู่ในประเทศนั้นเป็นเวลานานนับเดือน
4. การท่องเที่ยวเพื่อการกีฬาและความบันเทิง (Sport and recreation) เป็นการเดินทางที่ปรารถนาจะไปชมการแข่งขันกีฬาหรือเข้าร่วมการแข่งขันกีฬา หรือเล่นกีฬาในท้องถิ่นนั้น
5. การท่องเที่ยวเพื่อประวัติศาสตร์และความสนใจพิเศษ (Historical and special interests) เป็นการเดินทางที่ปรารถนาจะไปชมโบราณสถานที่เกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์
6. การท่องเที่ยวเพื่องานอดิเรก (Hobbies) เป็นการเดินทางเพื่อทำงานอดิเรก
7. การท่องเที่ยวเพื่อเยี่ยมญาติมิตร (Visiting friend/ Relation) เป็นการเดินทางเพื่อเยี่ยมญาติมิตร อันเป็นการสร้างสัมพันธภาพให้ดียิ่งขึ้น
8. การท่องเที่ยวเพื่อธุรกิจ (Business) เป็นการเดินทางของธุรกิจที่ได้จัดเวลาให้เหลือหรือว่างจากการปฏิบัติธุรกิจในประเทศนั้น เพื่อถือโอกาสอยู่ท่องเที่ยวต่ออีกพักหนึ่ง
9. การท่องเที่ยวเพื่อประชุมสัมมนา (Conference congress) เป็นการเดินทางเข้าร่วมการประชุมสัมมนา โดยปกติการจัดรายการประชุมสัมมนาผู้จัดมักมีรายการนาเที่ยวอย่างน้อย 1 ครั้ง ทำให้ผู้เข้าร่วมประชุมสัมมนาเป็นนักท่องเที่ยวสมัครแบบ และเมืองใดที่เป็นสถานที่ท่องเที่ยว มักจะได้รับเลือกให้เป็นที่พักประชุมสัมมนา

สรุปได้ว่า วัตถุประสงค์หลักของการท่องเที่ยว คือ เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจเป็นหลัก มิใช่เป็นการเดินทางเพื่อทำธุรกิจหรือหารายได้ ดังนั้น จึงสรุปได้ว่าการเดินทางท่องเที่ยวเป็นการเดินทางโดยสมัครใจและเต็มใจ เมื่อเป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจและเต็มใจ จึงทำให้การกระทำทุกสิ่งเป็นไปโดยสมัครใจและเต็มใจ คือ เต็มใจที่จะจ่ายเพื่อรับบริการที่ดี เต็มใจที่จะอยู่อย่างสะดวกสบายโดยไม่เกี่ยงราคา เต็มใจที่จะเรียนรู้และยอมรับความเป็นตัวตนที่แท้จริงของคน

ในพื้นที่และสถานที่ จึงทำให้การท่องเที่ยวเป็นอีกช่องทางหนึ่งของการกระจายรายได้ลงสู่ชุมชน รวมทั้งเป็นการช่วยอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของท้องถิ่น โดยทางอ้อมด้วย

ประเภทของการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้แบ่งประเภทการท่องเที่ยวตามความสำคัญ และสภาพแวดล้อมได้ 12 ประเภท ดังนี้ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ม.ป.ป.)

1. แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Eco-tourism) หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่มีลักษณะทางธรรมชาติที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น โดยอาจมีเรื่องราวทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศที่เกี่ยวข้อง โดยการจัดการการท่องเที่ยวในแหล่งนั้นจะต้องมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง มีกิจกรรมที่ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศนั้น มีการจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

2. แหล่งท่องเที่ยวทางศิลปวิทยาการ (Arts and sciences educational attraction standard) หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวหรือกิจกรรมที่สามารถตอบสนองความสนใจพิเศษของนักท่องเที่ยว ซึ่งมีรูปแบบของการท่องเที่ยวที่ชัดเจน เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวแบบใหม่ที่เกิดขึ้น แหล่งท่องเที่ยวประเภทนี้สามารถเพิ่มเติมได้อีกมากมายตามความนิยมของคนในแต่ละยุคสมัย เมื่อมีการระบุดำเนินกิจกรรมนั้น ๆ สามารถให้ความรู้และดึงดูดนักท่องเที่ยวได้ ปัจจุบันมีปรากฏอยู่หลาย ๆ แห่ง ตัวอย่างเช่น พิพิธภัณฑ์เฉพาะทาง แหล่งท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาทางวิทยาศาสตร์ อุทยานธรรมชาติและเทคโนโลยี่ และ MICE (Meeting & Incentives & Conventions & Exhibitions) เป็นต้น

3. แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ (Historical attraction) หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่มีความสำคัญและคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศาสนา รวมถึงสถานที่หรืออาคารสิ่งก่อสร้างที่มีอายุเก่าแก่หรือเคยมีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ เช่น โบราณสถาน อุทยานประวัติศาสตร์ ชุมชนโบราณ กำแพงเมือง คูเมือง พิพิธภัณฑ์ วัด ศาสนสถาน และสิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่าทางศิลปะและสถาปัตยกรรม

4. แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ (Natural attraction) หมายถึง สถานที่ที่เปิดใช้เพื่อการท่องเที่ยว โดยมีทรัพยากรธรรมชาติเป็นสิ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยือน ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้อาจจะเป็นความงดงามตามสภาพธรรมชาติ ความแปลกตาของสภาพธรรมชาติ สันฐานที่สำคัญทางธรณีวิทยาและภูมิศาสตร์ อันเป็นเอกลักษณ์หรือเป็นสัญลักษณ์ของท้องถิ่นนั้น ๆ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่มีลักษณะพิเศษ (Special environmental features) หรือสภาพแวดล้อมที่มีคุณค่าทางวิชาการก็ได้

5. แหล่งท่องเที่ยวเพื่อนันทนาการ (Recreational attraction) หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อการพักผ่อนและเสริมสร้างสุขภาพ ให้ความสนุกสนาน รื่นรมย์บันเทิง

และการศึกษาหาความรู้ แม้ไม่มีความสำคัญในแง่ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม แต่มีลักษณะเป็นแหล่งท่องเที่ยวร่วมสมัย ตัวอย่างเช่น ย่านบันเทิงหรือสถานบันเทิง สวนสัตว์ สวนสนุก และสวนสาธารณะลักษณะพิเศษ สวนสาธารณะ และสนามกีฬา

6. แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (Cultural attraction) หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณค่าทางศิลปะและขนบธรรมเนียมประเพณีที่บรรพบุรุษได้สร้างสมและถ่ายทอดเป็นมรดกสืบทอดกันมา แหล่งท่องเที่ยวประเภทนี้ประกอบด้วย งานประเพณี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน การแสดง ศิลปวัฒนธรรม สินค้าพื้นเมือง การแต่งกาย ภาษา ชนเผ่า เป็นต้น ตัวอย่างของแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของประเทศไทยในประเภทนี้ ได้แก่ ตลาดน้ำดำเนินสะดวก งานแสดงของช้างจังหวัดสุรินทร์ งานร่มบ่อสร้าง ประเพณีลอยกระทง ประเพณีสงกรานต์ เป็นต้น

7. แหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพน้ำพุร้อนธรรมชาติ ในการจัดทำเกณฑ์มาตรฐานสำหรับแหล่งท่องเที่ยวน้ำพุร้อนธรรมชาติ มีจุดประสงค์เพื่อเป็นกรอบแนวทางในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวประเภทน้ำพุร้อนธรรมชาติอย่างชัดเจน โดยเน้นในด้านการกำหนดมาตรฐานที่จำเป็นสำหรับการบริการต่าง ๆ เนื่องจากการท่องเที่ยวประเภทนี้จะต้องคำนึงถึงด้านความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวเป็นสำคัญ และต้องไม่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากน้ำพุร้อนจัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติประเภทหนึ่ง ซึ่งหากไม่มีการกำหนดมาตรฐานที่ชัดเจน การดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวใด ๆ อาจส่งผลกระทบต่อแหล่งน้ำพุร้อนธรรมชาติได้ นอกจากนี้ การจัดทำเกณฑ์มาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพน้ำพุร้อนธรรมชาติยังมีเป้าหมายเพื่อให้หน่วยงานที่รับผิดชอบดูแลแหล่งท่องเที่ยวได้นำไปใช้เป็นเครื่องมือในการตรวจสอบมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวของตน และยังสามารถใช้เป็นข้อมูลที่สำคัญเพื่อประกอบการตัดสินใจของนักท่องเที่ยว รวมทั้งเป็นการเพิ่มมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพน้ำพุร้อนธรรมชาติของประเทศไทยให้เป็นที่ยอมรับทั้งในและต่างประเทศเพิ่มมากขึ้น

8. แหล่งท่องเที่ยวประเภทชายหาด (Beach attraction) หมายถึง สถานที่ที่เปิดใช้เพื่อการท่องเที่ยว โดยมีชายหาดเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยือน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อความเพลิดเพลินและนันทนาการในรูปแบบที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ และอาจเสริมกิจกรรมเพื่อการศึกษาหาความรู้เข้าไปด้วย ซึ่งกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นบริเวณชายหาด ได้แก่ การเล่นน้ำ การอาบแดด กีฬาทางน้ำ การนั่งพักผ่อน รับประทานอาหาร เป็นต้น

9. แหล่งท่องเที่ยวประเภทน้ำตก สถานที่ที่เปิดใช้เพื่อการท่องเที่ยว โดยมีน้ำตกเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยือน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อความเพลิดเพลินและนันทนาการในรูปแบบที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ และอาจเสริมกิจกรรมเพื่อการศึกษาหาความรู้

เข้าไปด้วย ซึ่งกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในแหล่งน้ำตก ได้แก่ การว่ายน้ำ การนั่งพักผ่อน รับประทานอาหาร การเดินสำรวจน้ำตก การล่องแก่งการดูนก และการตกปลา เป็นต้น

10. แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติประเภทถ้ำ แหล่งท่องเที่ยวประเภทถ้ำ หมายถึง สถานที่ที่เปิดใช้เพื่อการท่องเที่ยว โดยมีถ้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวที่มาเยือน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อความเพลิดเพลินและนันทนาการในรูปแบบที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติและอาจเสริมกิจกรรมเพื่อการศึกษาหาความรู้เข้าไปด้วย ซึ่งกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในแหล่งท่องเที่ยวประเภทถ้ำ ได้แก่ การเข้าชมบรรยากาศและหินงอกหินย้อยภายในถ้ำ การศึกษาด้าน โบราณคดี ของมนุษย์ยุคต่าง ๆ ที่เคยอาศัยในถ้ำ การนมัสการพระพุทธรูป การให้อาหารสัตว์ การปิกนิก และรับประทานอาหาร เป็นต้น

11. แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติประเภทเกาะ การประเมินมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวประเภทเกาะ สามารถแบ่งได้เป็น 3 องค์ประกอบ ซึ่งมีจำนวนตัวชี้วัดทั้งหมด 47 ตัวชี้วัด โดยแต่ละตัวชี้วัดมีค่าคะแนนสูงสุดเท่ากับ 5 คะแนน จึงมีค่าคะแนนรวมทั้งสิ้น 235 คะแนน โดยการให้คะแนนจะให้ความสำคัญกับองค์ประกอบคุณค่าด้านการท่องเที่ยวและความเสี่ยงต่อการถูกทำลายมากที่สุด เนื่องจากเป็นแรงดึงดูดใจสำคัญสำหรับให้นักท่องเที่ยวเข้าไปเที่ยวชม แหล่งท่องเที่ยว ส่วนองค์ประกอบด้านการบริหารจัดการมีความสำคัญของคะแนนรองลงมา และองค์ประกอบด้านศักยภาพในการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวมีความสำคัญของคะแนนน้อยที่สุด

12. แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติประเภทแก่ง แหล่งท่องเที่ยวประเภทแก่ง หมายถึง สถานที่ที่เปิดใช้เพื่อการท่องเที่ยว โดยมีแก่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยือน และมีวัตถุประสงค์เพื่อความเพลิดเพลินและนันทนาการในรูปแบบที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ โดยมีกิจกรรมการท่องเที่ยวหลัก ได้แก่ การล่องแก่ง การพายเรือ การพักผ่อน และการเดินป่า ซึ่งอาจเสริมกิจกรรมเพื่อการศึกษาธรรมชาติเข้าไปด้วย ได้แก่ การดูนก การสำรวจธรรมชาติ การศึกษาพันธุ์พืชต่าง ๆ เป็นต้น

กุลวรา สุวรรณพิมล (2548) ได้จำแนกประเภทของการท่องเที่ยวตามลักษณะการเดินทางไว้เป็น 2 ประเภท คือ การท่องเที่ยวภายในประเทศ และการท่องเที่ยวในต่างประเทศ สำหรับการแบ่งประเภทการท่องเที่ยวตามประเภทของทรัพยากรการท่องเที่ยวนั้น เป็นการแบ่งตามลักษณะของทรัพยากรการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นสิ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวไปแวะเยือนและเป็นจุดหมายปลายทางของการท่องเที่ยว

ทิพวรรณ พุ่มมณี (2549 อ้างถึงใน รัชฎาพร เลิศโกคานนท์ และวิเชียร เลิศโกคานนท์, 2555) ได้แบ่งประเภทการท่องเที่ยวตามประเภททรัพยากรและความต้องการของนักท่องเที่ยว ออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. ประเภทธรรมชาติ (Natural) เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นจากทรัพยากรตามธรรมชาติ เช่น น้ำพุร้อน น้ำตก อุทยานแห่งชาติ ทะเลสาบ หาดทราย โขดหิน เกาะแก่งในทะเล ห้วยคลอง หนองบึง ภูเขา วนอุทยาน ปะการัง ฯลฯ

2. ประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณีพื้นบ้าน (Traditional, art and cultural) เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นจากวิถีชีวิตของท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีพื้นบ้าน หัตถกรรมฝีมือ ที่มาจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ฯลฯ

3. ประเภทโบราณสถาน ทางประวัติศาสตร์และศาสนา (Historical archaeological religions) เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นมาจากความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ในสมัยโบราณ ที่มีความสำคัญต่อความคงอยู่หรือเอกราชของประเทศ ทั้งในด้านสถานที่และบุคคล รวมทั้งศาสนสถาน ทางประวัติศาสตร์ เช่น โบราณสถาน พิพิธภัณฑสถาน โบราณ อนุสรณ์สถาน อนุสาวรีย์ อุทยานประวัติศาสตร์ วัดวาอาราม วัดอุโบสถมหาธาตุ ฯลฯ

วรรณภา ศิลปอาษา (2545 อ้างถึงใน รัฐภาพร เลิศโกถานนท์ และวิเชียร เลิศโกถานนท์, 2555) ได้แบ่งประเภทการท่องเที่ยวตามประเภทของทรัพยากรการท่องเที่ยวออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติ (Natural tourism resources) เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นจากทรัพยากรทางด้านกายภาพและชีวภาพ เช่น เกาะ แก่ง ปะการัง ชายหาด ถ้ำ น้ำตก สัตว์ป่า เป็นต้น ทรัพยากรเหล่านี้ยังแยกย่อยออกมาได้ 3 ประเภท ประเภทแรก คือ ทิวทัศน์ (Scenery) ทางธรรมชาติต่าง ๆ ที่อาจโดดเด่นในลักษณะเฉพาะ เช่น ความสวยงาม หรือความมีเอกลักษณ์ ที่แตกต่างจากที่อื่น ประเภทที่สอง คือ สัตว์ป่าและพรรณไม้นานาพันธุ์ (Wildlife and flora) พันธุ์ไม้ป่า หลากหลายชนิด มีสายพันธุ์ที่น่าศึกษาเพราะนอกจากความสวยงามตามธรรมชาติแล้วยังมี คุณประโยชน์ในด้านการแพทย์ การค้า และสัตว์ป่าหลายสายพันธุ์มีความน่าสนใจทางด้านชีววิทยา และชีวิตความเป็นอยู่ที่น่าศึกษาและสงวนพันธุ์ไว้ เพราะเป็นสัตว์ป่าพันธุ์ที่กำลังจะสูญพันธุ์ ประเภทสุดท้าย คือ สภาพภูมิอากาศ (Climate) ซึ่งหมายถึง สายลม แสงแดด อุณหภูมิ ฤดูกาลต่าง ๆ ซึ่งมีลักษณะแตกต่างไปจากแหล่งอื่น ๆ ทำให้เป็นจุดสนใจของนักท่องเที่ยว เช่น ขั้วโลกเหนือ ทะเลมัลดีฟ พระอาทิตย์ตกดินตอนเช้าที่นอร์เวย์ เป็นต้น

2. ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทโบราณสถานและโบราณวัตถุทางประวัติศาสตร์ (Historical resources and archeological) เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และมีร่องรอยทางกายภาพให้เห็นอยู่ เป็นสถานที่ที่สามารถใช้ศึกษาสภาพความเป็นมาและพัฒนาการ ของเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในยุคสมัยโบราณในทางประวัติศาสตร์ได้ เช่น ศิลปะหัตถกรรม บ้านเชียง, อุทยานประวัติศาสตร์ที่อยุธยา ฯลฯ ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทนี้ยังแยกย่อยออกมา ได้อีก 3 ประเภท คือ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศาสนสถาน หรือปูชนียสถาน

3. ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณี รวมถึงกิจกรรมต่าง ๆ ที่ตกทอดมาตามประเพณี โบราณ (Cultural and traditional activities) เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำรงชีวิตแบบดั้งเดิม ชนเผ่าต่าง ๆ ภาษาพื้นบ้าน ความเชื่อเรื่องภูตผีปีศาจและวิญญาณ วัฒนธรรมการแต่งกายแบบโบราณ เช่น ศิลปะการแสดงพื้นบ้าน การแต่งกายแบบโบราณ ศิลปะการปั้นเครื่องปั้นดินเผา ศิลปะการแกะสลักไม้ การทำร่ม ฯลฯ ทรัพยากรดังกล่าวจะดึงดูดให้นักท่องเที่ยวจากทั้งในและต่างประเทศไปแวะเยี่ยมชมเพื่อหาความรู้และพักผ่อนหย่อนใจ

จากแนวคิดข้างต้นจะเห็นว่า ประเภทของการท่องเที่ยวมีหลากหลายประเภท ขึ้นอยู่กับจุดประสงค์ของผู้แบ่งจะแบ่งประเภทของการท่องเที่ยวไปใช้ในเหตุผลใด แต่สรุปโดยรวมแล้วตามความคิดเห็นของผู้วิจัยเห็นว่า ทุกแนวคิดเกี่ยวกับประเภทของการท่องเที่ยวข้างต้นจัดอยู่ใน 2 ประเภท คือ ประเภทที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เช่น ภูเขา ทะเล น้ำตก และประเภทที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น วัฒนธรรม ประเพณี โบราณสถานโบราณวัตถุต่าง ๆ เป็นต้น

แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน (2554) ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมว่า หมายถึง การท่องเที่ยวเพื่อชมสิ่งๆ ที่แสดงความเป็นวัฒนธรรม เช่น ปราสาท พระราชวัง วัด โบราณสถาน โบราณวัตถุ ประเพณี วิถีการดำเนินชีวิต ศิลปะทุกแขนง และสิ่งต่าง ๆ ที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองที่มีการพัฒนาให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม การดำเนินชีวิตของบุคคลในแต่ละยุคสมัย ผู้ท่องเที่ยวจะได้รับทราบประวัติความเป็นมา ความเชื่อ มุมมองความคิด ความศรัทธา ความนิยมของบุคคลในอดีตที่ถ่ายทอดมาถึงคนรุ่นปัจจุบันผ่านสิ่งเหล่านี้

การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม คือ การท่องเที่ยว พักผ่อน ชื่นชมความงามและวิถีชีวิตของประชาชนตามเมืองและแหล่งวัฒนธรรมต่าง ๆ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2550)

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548) กล่าวว่า iva การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและประเพณี (Cultural and traditional tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อชมงานศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณีต่างๆ ที่ชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น ๆ จัดขึ้น บนพื้นฐานของความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อม โดยชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยว

World Tourism Organization (2002 อ้างถึงใน วาสิกา แสนคำ, 2545) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเอาไว้ว่า เป็นการเคลื่อนไหวของผู้คนที่เกิดขึ้นจากปัจจัยกระตุ้นทางวัฒนธรรม เช่น การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อชื่นชม

ศิลปวัฒนธรรมประเพณี เทศกาล การเข้าเยี่ยมชมอนุสรณ์สถาน การเดินทางเพื่อศึกษา
ขนบธรรมเนียมความเชื่อที่สืบทอดกันมาของชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนความเชื่อทางศาสนา

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2542 อ้างถึงใน ประพัทธ์ชัย
ไชยนอก, 2554) สรุปไว้ว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คือ การท่องเที่ยวที่มุ่งเสนอลักษณะทาง
วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และสถานที่ต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น และเกี่ยวเนื่องกับความ
เป็นอยู่ของสังคม เป็นการท่องเที่ยวในเชิงการให้ความรู้ และความภาคภูมิใจ

Mcintosh and Goeldner (1966 อ้างถึงใน อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์, 2542) ได้ให้คำจำกัด
ความของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมว่า “เป็นการเดินทางท่องเที่ยวที่ครอบคลุมทุกแง่มุม
ของการท่องเที่ยวที่มนุษย์สามารถศึกษาถึงวิถีชีวิต และความนึกคิดซึ่งกันและกัน”

ชาลวิทย์ เกษตรศิริ (2540) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมไว้ว่าเป็น
วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมผ่านการเดินทางท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นการ
พัฒนาด้านภูมิปัญญา สร้างสรรค์ เคารพต่อสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ศักดิ์ศรีและวิถีชีวิตผู้คน หรือ
สามารถกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม คือ การท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ผู้อื่น
และย้อนกลับมามองตนเอง อย่างเข้าใจความเกี่ยวพันของสิ่งต่าง ๆ ในโลกที่มีความเกี่ยวโยงพึ่งพา
ไม่สามารถแยกออกจากกันได้

Bywater (1993) แยกประเภทนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. นักท่องเที่ยวตามแรงกระตุ้นทางวัฒนธรรม (Culturally motivated) หมายถึง ผู้ที่เดินทางท่องเที่ยวด้วยเหตุผลทางวัฒนธรรม นักท่องเที่ยวกลุ่มนี้มีความสนใจที่จะเรียนรู้ศึกษาวัฒนธรรมและมีพฤติกรรมที่จะพักอยู่ในแหล่งท่องเที่ยวเป็นระยะเวลาสั้น
2. นักท่องเที่ยวตามแรงบันดาลใจทางวัฒนธรรม (Culturally inspired) หมายถึง ผู้ที่ถูกดึงดูดใจด้วยศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว ที่เป็นที่ยู่อักหรือได้รับการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อ รูปภาพ โดยนักท่องเที่ยวประเภทนี้จะใช้ระยะเวลาที่จะพักอยู่ในแหล่งท่องเที่ยวน้อยกว่า ประเภทแรก แต่มีโอกาสที่จะเดินทางกลับมายังสถานที่ท่องเที่ยวอีกครั้งในอนาคต
3. นักท่องเที่ยวตามแรงดึงดูดทางวัฒนธรรม (Culturally attracted) หมายถึง ผู้ที่มีความสนใจในกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น โดยนักท่องเที่ยวประเภทนี้จะมีระยะเวลาในการท่องเที่ยวน้อย อาจจะเป็นในลักษณะเยี่ยมชมมากกว่าการพักอาศัย

จากความหมายข้างต้นสรุปได้ว่า การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม คือ การเดินทางไป
ท่องเที่ยวเพื่อสัมผัสแหล่งท่องเที่ยวซึ่งเป็นศิลปะ วัฒนธรรมประเพณี ประวัติศาสตร์ของชุมชน
รวมทั้งงานเทศกาลและวิถีชีวิตของชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งเป็นวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์และ
วัฒนธรรมของผู้คนในท้องถิ่นผ่านการเดินทางท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวในเชิงการให้ความรู้และ

แฝงไว้ด้วยการส่งเสริมให้เกิดความภาคภูมิใจและการอนุรักษ์รักษาให้ชุมชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและอยากมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการและวางแผนส่งผลให้เกิดเป็นการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในที่สุด

แนวคิด และแนวทางการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

กุสวัศดี สุขเลี้ยง (2545 อ้างถึงใน ประพัทธ์ชัย ไชยนอก, 2553) กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural tourism) เป็นกลไกที่แยกนักท่องเที่ยวออกจากนักท่องเที่ยวอย่างชัดเจน ตั้งแต่อาชีพ ฐานะทางเศรษฐกิจ โลกทัศน์ รสนิยม และความสนใจที่ค่อนข้างไปทางการศึกษา ทำให้อยากรู้ อยากเห็นความแตกต่าง และความหลากหลายของวัฒนธรรมของสถานที่ที่อยากรู้ อยากเห็น เพื่อเปรียบเทียบกับของบ้านเมืองตน สะท้อนถึงความเป็นนักคิดนักจัดการที่แสวงหาประสบการณ์ เพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตมากกว่าความสนุกอย่างเดียว แบบนักท่องเที่ยวทั้งหลายที่เอาความพึงพอใจของตนเป็นที่ตั้ง โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบต่ออย่างใดอย่างหนึ่งต่อหมู่บ้านหรือประเทศที่ตนเข้าไปท่องเที่ยว ดังนั้นการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จึงหมายถึงการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ผู้อื่น และย้อนกลับมามองตนเองอย่างเข้าใจ วัฒนธรรมกับมนุษย์มีความสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก เพราะวัฒนธรรมเข้ามามีบทบาทในวิถีชีวิตมนุษย์อยู่ตลอดเวลา

กุลธิดา สามะพุทธิ (2540 อ้างถึงใน มณีกาญจน เขียวรัตน์, 2553) กล่าวว่า แนวคิดด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมควรวางแผนในพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ และจำเป็นต้องคำนึงถึงปัจจัยต่าง ๆ อีกมาก ซึ่งแนวคิดทางด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม สามารถประมวลเป็นหัวข้อสำคัญได้ดังต่อไปนี้

1. การตัดสินใจวางแผนและพัฒนาด้านการท่องเที่ยว ต้องคำนึงคุณค่าทางด้านกายภาพ และวัฒนธรรมของพื้นที่
2. การกำหนดรูปแบบการท่องเที่ยวภายในชุมชน ต้องคำนึงถึงศักยภาพการรองรับนักท่องเที่ยวทั้งในแง่ของกายภาพ ระบบการบริการต่างๆ และความเปราะบางทางวัฒนธรรม
3. การพัฒนาการท่องเที่ยวต้องยึดความสมดุลทางวัฒนธรรมและวิถีชุมชนเป็นหลักและต้องไม่ให้เกิดผลกระทบในเชิงลบต่อคุณภาพของมรดกทางวัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน
4. การท่องเที่ยวจะต้องเป็นการจัดการและการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable development)
5. ชุมชนควรจะมีบทบาทในการวางแผนเพื่อการท่องเที่ยวและการอนุรักษ์ชุมชนตั้งแต่เริ่มต้น

6. ประชาชนในชุมชนควรจะได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวอย่างเท่าเทียมกันผลประโยชน์ที่ได้รับอาจจะอยู่ในรูปแบบที่แตกต่างกัน

จากการศึกษาของ Bywater (1993 อ้างถึงในกาญจนา แสงลี้มสุวรรณและสรันยา แสงลี้มสุวรรณ, 2555) ได้แยกประเภทนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมออกเป็น 3 ประเภท

1. นักท่องเที่ยวตามแรงกระตุ้นทางวัฒนธรรม (Culturally Motivated) หมายถึง ผู้ที่เดินทางท่องเที่ยวด้วยเหตุผลทางวัฒนธรรมนักท่องเที่ยวกลุ่มนี้มีความสนใจที่จะเรียนรู้ ศึกษาวัฒนธรรมและมีพฤติกรรมที่จะพักอยู่ในแหล่งท่องเที่ยวเป็นระยะเวลาานาน

2. นักท่องเที่ยวตามแรงบันดาลใจทางวัฒนธรรม (Culturally Inspired) หมายถึงผู้ที่ถูกดึงดูดใจด้วยศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นที่รู้จักหรือได้รับการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อรูปภาพ โดยนักท่องเที่ยวประเภทนี้จะใช้ระยะเวลาที่จะพักอยู่ในแหล่งท่องเที่ยวน้อยกว่าประเภทแรก แต่มีโอกาสที่จะเดินทางกลับมายังสถานที่ท่องเที่ยวอีกครั้งในอนาคต

3. นักท่องเที่ยวตามแรงดึงดูดทางวัฒนธรรม (Culturally Attracted) หมายถึง ผู้ที่มีความสนใจในกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น โดยนักท่องเที่ยวประเภทนี้จะมีระยะเวลาในการท่องเที่ยว น้อย อาจจะเป็นในลักษณะเยี่ยมชมมากกว่าการพักอาศัย

อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (2542) ให้แนวทางการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมไว้ 9 ประการ ดังนี้

1. ส่งเสริมให้ประชาชนในท้องถิ่นเห็นความสำคัญของการท่องเที่ยวที่มีต่อเศรษฐกิจในสังคม

2. การพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้องขึ้นอยู่กับจุดประสงค์และความต้องการของชุมชนว่าจะต้องให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนมากน้อยเพียงใด

3. วิธีการและความถี่ในการโฆษณาประชาสัมพันธ์ทางการท่องเที่ยวควรได้รับความเห็นชอบจากประชาชนในท้องถิ่น เพราะจะเป็นเครื่องวัดว่าท้องถิ่นนั้น ๆ ต้องการนักท่องเที่ยวประเภทใดและจำนวนเท่าไร

4. ควรมีความร่วมมือกันระหว่างภาครัฐและเอกชน ในการพยายามที่จะทำให้ท้องถิ่นเป็นสถานที่พักผ่อนที่มีความสมบูรณ์และมีคุณภาพ

5. ในการวางแผนการท่องเที่ยว ไม่ควรให้มีผลกระทบต่อประชาชนในท้องถิ่นผู้ที่เกี่ยวข้องในการวางแผนจึงต้องมีความระมัดระวัง และต้องวางแผนรองรับในเรื่องนี้เอาไว้ด้วย เพื่อที่จะรักษาวัฒนธรรมและค่านิยมของท้องถิ่นให้คงอยู่

6. เงินลงทุน แรงงาน รวมทั้งนักบริหารทางการท่องเที่ยว ควรมาจากชุมชน
เจ้าของถิ่นเพื่อที่ท้องถิ่นจะสามารถควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยว ให้เป็นไปในทิศทาง
ที่ต้องการได้

7. ควรเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมและงานเทศกาลที่จัดขึ้นเพื่อ
นักท่องเที่ยว

8. เรื่องราวและงานเทศกาลที่จัดขึ้นในแหล่งท่องเที่ยวจะต้องสะท้อนให้เห็นถึง
ประวัติศาสตร์ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ และสภาพทางภูมิศาสตร์ของท้องถิ่น

9. ก่อนที่จะลงมือพัฒนาการท่องเที่ยว ควรพยายามขจัดปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน
ให้เรียบร้อย

จากแนวคิดและแนวทางการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมข้างต้น สามารถ
สรุปได้ การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมควรให้ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วน
ร่วมในการแสดงความคิดเห็น การกำหนดรูปแบบของกิจกรรมการท่องเที่ยวและต้องคำนึงถึงวิถี
ชีวิตของคนในชุมชนและความเปราะบางของวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมเป็นหลัก การพัฒนาต้อง
ไม่ก่อให้เกิดผลด้านลบต่อชุมชน รวมถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ดั้งเดิมของชุมชน ต้องคำนึงถึง
ผลประโยชน์ของคนในชุมชนเป็นหลัก นอกจากนี้ควรให้มีการทำงานแบบบูรณาการร่วมกัน
ระหว่างภาคประชาชน ภาครัฐและภาคเอกชน โดยให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการพัฒนาเพื่อ
ก่อให้เกิดการพัฒนาแบบยั่งยืน

องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548) อธิบายว่า การท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมประกอบด้วย

1. ประวัติศาสตร์และร่องรอยทางประวัติศาสตร์
2. โบราณคดีและพิพิธภัณฑ
3. งานสถาปัตยกรรมเก่าแก่ดั้งเดิม
4. ศิลปะ หัตถกรรม ประติมากรรม ภาพวาด รูปปั้นและแกะสลัก
5. ศาสนารวมถึงพิธีกรรมต่างๆทางศาสนา
6. ดนตรี การแสดงละคร ภาพยนตร์
7. ภาษาและวรรณกรรม
8. วิถีชีวิต เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย อาหาร
9. ประเพณี วัฒนธรรมพื้นบ้าน เทศกาลต่าง ๆ
10. ลักษณะงานและเทคโนโลยี ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้เฉพาะท้องถิ่น

วาลิกา แสนคำ (2545 อ้างถึงใน ประพัทธ์ชัย ไชยนอก, 2553) ได้กล่าวถึง องค์ประกอบที่เป็นสิ่งดึงดูดใจของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอันได้แก่

1. โบราณคดีและพิพิธภัณฑต่าง ๆ
2. สถาปัตยกรรม สิ่งปลูกสร้าง รวมถึงซากฝังเมืองในอดีต
3. ศิลปะ หัตถกรรม ประติมากรรม ประเพณี และเทศกาลต่าง ๆ
4. ความน่าสนใจทางดนตรี
5. การแสดงละคร ภาพยนตร์ มหรสพต่าง ๆ
6. ภาษาและวรรณกรรม
7. ประเพณีความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนา
8. วัฒนธรรมเก่าแก่โบราณ วัฒนธรรมพื้นบ้าน หรือวัฒนธรรมย่อย

สรุปได้ว่า องค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คือ ความเก่าแก่ที่เป็นเอกลักษณ์ของศิลปวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต รวมทั้งสถาปัตยกรรมและสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ที่มีความโดดเด่นไม่เหมือนใคร ก่อให้เกิดแรงดึงดูดความสนใจจากนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเยี่ยมชมและศึกษาเรียนรู้

แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน

ถวิลวดี บุรีกุล (2551) ระบุว่า การมีส่วนร่วมอธิบายได้ในหลายมิติ ทั้งในแง่ของมิติความลึกทั้งในเชิงกว้าง ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในความหมายที่แคบ คือ การพิจารณาถึงการมีส่วนร่วมช่วยเหลือโดยสมัครใจโดยประชาชนต่อโครงการใดโครงการหนึ่งของโครงการสาธารณะต่าง ๆ ที่คาดว่าจะส่งผลต่อการพัฒนาชาติแต่ไม่ได้หวังจะให้ประชาชนเปลี่ยนแปลงโครงการ หรือวิจารณ์เนื้อหาของโครงการ
2. การมีส่วนร่วมในความหมายที่กว้าง หมายถึง การให้ประชาชนในชนบทรู้สึกตื่นตัวเพื่อที่จะทราบถึงการรับความช่วยเหลือและตอบสนองต่อโครงการพัฒนา ขณะเดียวกันก็สนับสนุนความคิดริเริ่มของคนในท้องถิ่น
3. ในเรื่องของการพัฒนาชนบท การมีส่วนร่วม คือ การให้ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องในกระบวนการตัดสินใจ กระบวนการดำเนินการ และร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการพัฒนา นอกจากนี้ยังเกี่ยวข้องกับความพยายามที่จะประเมินผลโครงการนั้น ๆ ด้วย
4. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนานั้นอาจเข้าใจอย่างกว้าง ๆ ได้ว่า คือ การที่ประชาชนได้เข้าร่วมอย่างแข็งขันในกระบวนการตัดสินใจต่าง ๆ ในเรื่องที่จะมีผลกระทบต่อเขา

5. การมีส่วนร่วมในชุมชน หมายถึง การที่ประชาชนจะมีทั้ง สิทธิ และหน้าที่ ที่จะเข้าร่วมในการแก้ปัญหาของเขา มีความรับผิดชอบมากขึ้นที่จะสำรวจตรวจสอบความจำเป็นในเรื่องต่างๆ การระดมทรัพยากรท้องถิ่น และเสนอแนวทางแก้ไขใหม่ ๆ เช่นเดียวกับการก่อตั้งและดำรงรักษาองค์กรต่าง ๆ ในท้องถิ่น

6. การมีส่วนร่วมนั้นจะต้องเป็นกระบวนการดำเนินการอย่างแข็งขัน ซึ่งหมายถึงว่า บุคคลหรือกลุ่มที่มีส่วนร่วมนั้น ได้เป็นผู้มีความริเริ่มและได้มุ่งใช้ความพยายามตลอดจน ความเป็นตัวของตัวเองที่จะดำเนินการตามความริเริ่มนั้น

7. การมีส่วนร่วม คือ การที่ได้มีการจัดการที่จะใช้ความพยายามที่จะเพิ่มความสามารถที่จะควบคุมทรัพยากรและระเบียบในสถาบันต่าง ๆ ในสภาพสังคมนั้น ๆ ทั้งนี้โดยกลุ่มที่ดำเนินการและความเคลื่อนไหวที่จะดำเนินการนี้ไม่ถูกควบคุมโดยทรัพยากรและระเบียบต่าง

ถวิลวดี บุรีกุล กล่าวไว้ว่า องค์ประกอบของการมีส่วนร่วมมี 3 ด้าน คือ

1. ต้องมีวัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายชัดเจน การให้ประชาชนเข้าร่วมในกิจกรรมหนึ่ง ๆ จะต้องมีความชัดเจนและเป้าหมายที่ชัดเจนว่าเป็นไปเพื่ออะไร ผู้เข้าร่วมจะได้ตัดสินใจดูว่าควรเข้าร่วมหรือไม่

2. ต้องมีกิจกรรมเป้าหมาย การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมต้องระบุลักษณะของกิจกรรมว่ามีรูปแบบและลักษณะอย่างไร เพื่อที่ประชาชนจะได้ตัดสินใจว่าควรเข้าร่วมหรือไม่

3. ต้องมีบุคคลหรือกลุ่มเป้าหมาย การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมจะต้องระบุกลุ่มเป้าหมายอย่างไรก็ตามโดยทั่วไปกลุ่มบุคคลเป้าหมายมักถูกจำกัดโดยกิจกรรมและวัตถุประสงค์ของการมีส่วนร่วมอยู่แล้วโดยพื้นฐาน

พจนาน สุวนศรี (2554) ได้เสนอรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน ให้เป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่สามารถตอบสนองและสามารถพัฒนาสู่กระบวนการพัฒนาระบบที่ยั่งยืนได้ ภายใต้มิติต่าง ๆ ดังนี้

1. มิติด้านสิ่งแวดล้อมกิจกรรมนี้ ควรก่อให้เกิดความรู้ และร่วมมือกันในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งจำกัดให้เกิดผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมให้น้อยที่สุด

2. มิติด้านการเมือง กิจกรรมนี้ควรเป็นส่วนหนึ่งของการรณรงค์การมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับล่าง โดยการสร้างกระบวนการวางแผนและการตัดสินใจในการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน

3. มิติด้านสังคมและวัฒนธรรม กิจกรรมนี้ควรสร้างสรรค์การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของกลุ่มคนที่ต่างวัฒนธรรม (เมือง-ชนบท) เพื่อเพิ่มความเข้าใจและตระหนักถึงคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่น รวมทั้งเท่าทันต่อวัฒนธรรมแบบเมืองที่เติบโตอย่างรวดเร็วรากฐาน

4. มิติด้านเศรษฐกิจ กิจกรรมนี้ควรนำไปสู่การกระจายรายได้และผลกำไรที่เกิดจากการท่องเที่ยวให้เกิดกับชุมชนอย่างแท้จริง ดังนั้น ประชาชนในพื้นที่ที่จะเป็นปัจจัยหลักในการพัฒนา และควบคุมการเติบโตของการท่องเที่ยวในพื้นที่ของตนเองภายใต้มิติที่ไม่ขัดแย้งกับการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542 อ้างถึงใน สมเกียรติ ชัยพิบูลย์, 2551) ได้กล่าวไว้ว่า ชุมชนท้องถิ่นเป็นผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงจากกิจกรรมทางการท่องเที่ยว จึงต้องให้ชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเป็นผู้รู้ปัญหาและความต้องการของชุมชนท้องถิ่นของตนเองได้ดีกว่าผู้อื่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารและจัดการทรัพยากรด้านการท่องเที่ยวในชุมชนท้องถิ่นของตัวเอง

อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (2542) ให้ความเห็นว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนต่อกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนนั้น อาจจะพิจารณาจากประเภทและระดับของการมีส่วนร่วม ซึ่งประเภทของการมีส่วนร่วม ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การดำเนินการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เป็นธรรมระหว่างผู้มีส่วนได้เสีย (Stakeholders) และการติดตามประเมินผล ส่วนระดับของการมีส่วนร่วมนั้น อาจจะวัดได้จากระดับของความถี่ของบุคคล องค์กรที่ร่วมกิจกรรม ความพึงพอใจ ระดับของเป้าหมายที่พึงได้ และระดับของการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ตามประเภทที่กล่าวมาแล้ว

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2543, อ้างถึงใน สมเกียรติ ชัยพิบูลย์, 2551) ได้กล่าวถึงลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ดังนี้

1. ร่วมทางการศึกษา ค้นคว้าปัญหา สาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน
 2. ร่วมคิดค้น สร้างรูปแบบ และวิธีการพัฒนา เพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชน หรือสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชน
 3. ร่วมวางแผนนโยบาย แผนงาน หรือโครงการ
 4. ร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัด ใช้เป็นประโยชน์ต่อส่วนร่วม
 5. ร่วมหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
 6. ร่วมลงทุนในกิจกรรมของชุมชน ชีคความสามารถของตนและของหน่วยงาน
 7. ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการ และกิจกรรม
 8. ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการกิจกรรมที่ได้ทำไว้
- ทั้งเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ตลอดไป

ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (2529) อธิบายว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการและควบคุมการใช้และกระจายทรัพยากร และปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคมเพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็น

อย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกสังคมในการมีส่วนร่วม ประชาชนได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตนเอง นอกจากการพัฒนา โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมจะต้องยึดแนวทางปฏิบัติ 3 ประการ ได้แก่

1. ต้องถือว่าชาวบ้านเป็นหลักในการแก้ปัญหา องค์กรภายนอกเป็นเพียงตัวกระตุ้น ส่งเสริม และสนับสนุนเท่านั้น
2. กิจกรรมการพัฒนาต้องเริ่มจากพื้นฐานของชุมชน กล่าวคือ วิถีชีวิตที่ดำรงอยู่ในชุมชน ทั้งในอดีตและปัจจุบัน การยึดเยียดกิจกรรมการพัฒนา ซึ่งกำหนดตามกรอบความคิดของคนภายนอก นอกจากจะไม่นำไปสู่การมีส่วนร่วมที่แท้จริงแล้ว ยังเป็นการทำลายศักยภาพการแก้ปัญหาของชุมชน สร้างลักษณะขาดความมั่นใจในตนเอง และปมการพึ่งพอลังภายนอก
3. ปัญหาบางอย่างระดับการรับรู้ของชุมชน อาจมีข้อจำกัดการมีส่วนร่วมของประชาชน จึงครอบคลุมถึงการกระจายสื่อสารข้อมูลข่าวสารเพื่อการพัฒนา เพื่อเพิ่มขีดความสามารถทางด้าน การรับรู้ของประชาชน

จากแนวคิดข้างต้นสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม คือ การที่ประชาชนหรือคนในท้องถิ่น มีสิทธิและหน้าที่ที่จะเข้าร่วมในการแก้ปัญหาของตนเอง มีสิทธิที่จะเสนอแนะแนวทางการแก้ปัญหาร่วมติดตามการดำเนินการ การติดตามควบคุมและประเมินผลการแก้ปัญหา รวมทั้งร่วมคิดค้น วางแผน นโยบาย กำหนดเป้าหมาย หรือหาแนวทางป้องกันปัญหาหรือผลกระทบอันอาจจะเกิดขึ้น แก่ตนหรือคนรอบข้าง

แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

แนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน มีจุดเริ่มต้นจากการที่องค์การสหประชาชาติ หรือ UN ได้จัดการประชุมสหประชาชาติในปี พ.ศ. 2515 และได้ข้อสรุปให้ประเทศสมาชิกหันมาสนใจสิ่งแวดล้อมมากขึ้น โดยมุ่งเน้นการพัฒนาประเทศควบคู่กับการรักษาสิ่งแวดล้อมและชุมชน ทั้งนี้การประชุมครั้งต่อมาในปี พ.ศ. 2535 ที่ประชุมได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการท่องเที่ยว เนื่องจากเห็นว่าการท่องเที่ยวมีส่วนเกี่ยวข้องกับปัญหาสิ่งแวดล้อมและ โครงสร้างชุมชนต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น จึงเป็นที่มาของแนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Theobald, 1994 อ้างถึงใน กาญจนา แสงล้อมสุวรรณ และศรันยา แสงล้อมสุวรรณ, 2555) ต่อมากรอบแนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน นี้ได้ถูกพัฒนาโดย Swarbrooke (1999 อ้างถึงใน กาญจนา แสงล้อมสุวรรณ และศรันยา แสงล้อมสุวรรณ, 2555) เพื่อมุ่งเน้นการรักษาสมดุลของการพัฒนาการท่องเที่ยว ซึ่งนำไปสู่การเติบโตทางเศรษฐกิจและการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม โดยแนวคิดนี้ตั้งอยู่บนคำจำกัดความว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน คือ การท่องเที่ยวซึ่งทำให้เศรษฐกิจเจริญงอกงาม แต่ต้อง

ไม่ทำลายทรัพยากร ซึ่งเกี่ยวกับการท่องเที่ยวและต้องไม่ส่งผลเสียต่อมูลค่าทางวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยว นั้น รวมถึงโครงสร้างทางสังคมของพื้นที่นั้น

โดยหลักการพัฒนาที่สำคัญของ Swarbrooke (1999 อ้างถึงใน กาญจนา แสงลิ้มสุวรรณ และศรีนยา แสงลิ้มสุวรรณ, 2555) นั้น เน้นที่การพัฒนาที่ควบคู่กันไประหว่างการเติบโตและการรักษามูลค่าทางวัฒนธรรม โดยแนวคิดนี้จะเน้นการวางแผนและจัดการที่เหมาะสม เพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาจากการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตของชุมชน ซึ่งรวมถึงด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ทั้งนี้ การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ดีไม่ควรที่จะมองมรดกทางวัฒนธรรมหรือแหล่งท่องเที่ยวเป็นเพียงแค่อุตสาหกรรมที่จะนำรายได้เข้าสู่ประเทศ หากแต่ควรมองแหล่งท่องเที่ยวดังกล่าวให้เสมือนมรดกของคนทั้งประเทศที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ไว้ให้คงอยู่ต่อไป

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2539 อ้างถึงใน มณฑาดี พูลเกิด, 2552) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนไว้ว่า หมายถึง การท่องเที่ยวที่มีเป้าหมายสำคัญที่สุดในการพยายามที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาแบบยั่งยืน โดยคำนึงถึงขีดความสามารถของธรรมชาติ ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตที่มีต่อกระบวนการท่องเที่ยว โดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการและได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการท่องเที่ยวอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน (2550) การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจะต้องดูแลทรัพยากรการท่องเที่ยวให้สามารถใช้ประโยชน์ต่อไปได้ในระยะเวลายาวนานจนถึงชั่วลูกชั่วหลาน มิใช่เพียงเพื่อคนรุ่นปัจจุบันเท่านั้น โดยลดการใช้ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลืองและลดปริมาณของเสียที่จะเป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อม มีการกระจายรายได้และผลประโยชน์ให้แก่คนในท้องถิ่นที่มีแหล่งท่องเที่ยวตั้งอยู่ เปิดโอกาสให้ชุมชนในท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ และการให้บริการแก่นักท่องเที่ยว

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542 อ้างถึงใน สุดชีวัน นันทวัน ณ อยุธยา, 2551) ได้ให้แนวคิดด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนเอาไว้ว่า เป็นการพัฒนาที่ควบคู่ไปกับการรักษาระบบนิเวศวิทยาที่มีอยู่เดิมให้คงอยู่หรือดีขึ้น โดยเป็นการพัฒนาทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการให้ชุมชนเจ้าของพื้นที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมและผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกันทุกส่วน กลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนประกอบด้วย 5 ฝ่าย คือ กลุ่มนักท่องเที่ยว กลุ่มเจ้าของแหล่งท่องเที่ยว ผู้ประกอบการธุรกิจ แหล่งท่องเที่ยว กลุ่มชุมชนท้องถิ่นในแหล่งท่องเที่ยว กลุ่มเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว

นอกจากนี้ยังได้ให้ลักษณะสำคัญของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน 6 ประการ คือ

1. เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทุกประเภท ทั้งแหล่งท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติและแหล่งท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และแหล่งท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณี
2. เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นคุณค่าและความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละแหล่งท่องเที่ยว
3. เป็นการท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวสัมผัส เรียนรู้ และได้รับประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและวัฒนธรรม
4. เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว
5. เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ผลตอบแทนแก่ผู้ประกอบการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน
6. เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่นและคืนประโยชน์กลับสู่ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่นด้วย

ระพีพรรณ ทองหล่อ และคณะ (2549 อ้างถึงใน พรทิพย์ กิจเจริญไพศาล, 2553)

ได้กล่าวถึงวิธีการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว (Resource management) ควรประกอบด้วยวิธีการดำเนินการต่อไปนี้

1. การวิเคราะห์ทรัพยากรการท่องเที่ยวเพื่อประเมินศักยภาพและจัดระดับการวิเคราะห์ทรัพยากรการท่องเที่ยวเพื่อประเมินศักยภาพและจัดระดับทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว หมายถึง การวิเคราะห์หาจุดเด่นที่มีเอกลักษณ์ของทรัพยากรภายในแหล่งท่องเที่ยว เพื่อจะได้วิเคราะห์ความเหมาะสมต่อการกำหนดแนวทางการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว โดยมีขั้นตอนดังนี้

1.1 ขั้นตอนการวิเคราะห์ทรัพยากรการท่องเที่ยว ก่อนที่จะทำการวิเคราะห์ทรัพยากรการท่องเที่ยว ผู้ที่รับผิดชอบควรเริ่มต้นด้วยการสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรท่องเที่ยวในพื้นที่เพื่อประกอบการตัดสินใจในการกำหนดทิศทางการดำเนินงานเกี่ยวกับการท่องเที่ยว โดยการสำรวจแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ว่ามีทรัพยากรการท่องเที่ยวอะไรบ้าง เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทใด และมีสภาพอย่างไร ทรัพยากรการท่องเที่ยวมีคุณลักษณะและความเหมาะสมที่แตกต่างกันตามศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวที่มีความเหมาะสมสูงสุด ส่วนแหล่งท่องเที่ยวที่มีความเหมาะสมน้อยควรได้รับการพิจารณาในด้านรูปแบบและการจัดการที่ทำให้สามารถรองรับการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับแหล่งท่องเที่ยว และมีระบบการจัดการที่สามารถเอื้อประโยชน์และตอบสนองความต้องการโดยรวมของประเทศ

1.2 ขั้นตอนการประเมินศักยภาพและจัดระบบของทรัพยากรภายในแหล่งท่องเที่ยว ประกอบด้วยขั้นตอนการกำหนดตัวชี้วัดเพื่อพิจารณาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว โดยกำหนดระดับการให้คะแนน 5-1 จากมากที่สุดถึงน้อยที่สุด ดังตัวอย่างต่อไปนี้

1.2.1 ชนิดของแหล่งท่องเที่ยว เป็นการพิจารณาสภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว ความเกี่ยวเนื่องของระบบนิเวศในพื้นที่โอกาสในการจัดกิจกรรม

1.2.2 ลักษณะของแหล่งท่องเที่ยว เป็นการพิจารณาจากสภาพโดยทั่วไป ใน 3 ปัจจัย คือ ระบบนิเวศภายในแหล่งท่องเที่ยว ความโดดเด่นและเป็นเอกลักษณ์ และการมีองค์ประกอบที่หลากหลาย เช่น มีโบราณสถานภายในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ มีความเหมาะสมของทรัพยากรในการจัดกิจกรรมท่องเที่ยว ได้คะแนน 5 เป็นต้น

2. การประเมินขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว เป็นการประเมินปริมาณของนักท่องเที่ยว รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยว และระดับการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกที่แหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งจะสามารถรองรับได้ โดยไม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบนิเวศ การประเมินขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว ควรพิจารณาปัจจัยสำคัญ 3 ด้าน ดังนี้

2.1 ขีดจำกัดทางสภาพแวดล้อม หมายถึง ขีดความสามารถในการรักษาสมดุลระหว่างสภาพแวดล้อมทางกายภาพกับจำนวนนักท่องเที่ยวในบริเวณแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งถ้าขาดความสมดุล จะก่อให้เกิดผลกระทบต่อแหล่งท่องเที่ยวทางกายภาพ เช่น จำนวนนักท่องเที่ยวสูงสุดที่สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติโดยไม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพ และระบบนิเวศ

2.2 ขีดจำกัดทางการตลาด หมายถึง ขีดความสามารถในการรองรับตลาดการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นความสามารถในการรักษาสมดุลระหว่างปริมาณนักท่องเที่ยวกับกิจกรรมและสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ที่รองรับนักท่องเที่ยว ซึ่งมีผลกระทบต่อนักท่องเที่ยวเชิงจิตวิทยา เช่น จำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มมากขึ้นจนถึงจุดวิกฤต ทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความรู้สึกว่าประสบการณ์ที่ได้รับด้อยคุณภาพ เช่น รถติดบริเวณทางเข้าแหล่งท่องเที่ยว เนื่องจากถนนแคบและมีรถจำนวนมาก

2.3 ขีดจำกัดของชุมชน หมายถึง ขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวของชุมชน ซึ่งหากมีจำนวนนักท่องเที่ยวมากเกินไป จะเกิดผลกระทบต่อประชาชนในท้องถิ่น ความหนาแน่นของพื้นที่ใช้สอยในชุมชน เช่น ในร้านอาหาร ร้านค้า หรือบริเวณชายหาด เป็นต้น

3. การกำหนดเขตการใช้พื้นที่หรือเขตการจัดการในแหล่งท่องเที่ยว บริเวณแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งจำเป็นต้องมีการกำหนดเขตการใช้พื้นที่เพื่อประโยชน์ต่าง ๆ (Zoning) หรือเพื่อการจัดการ (Management zone) ให้เหมาะสมตามสภาพและขนาดของทรัพยากรที่จะรองรับปริมาณนักท่องเที่ยว

และกิจกรรมการท่องเที่ยวที่จะเกิดขึ้น โดยสามารถป้องกันผลกระทบที่จะมีผลต่อระบบนิเวศโดยรวมด้วย โดยมีแนวทางการดำเนินการต่อไปนี้

3.1 การจัดให้มีเขตบริการหรือศูนย์บริการนักท่องเที่ยว (Visitor center)

ในแต่ละแหล่งท่องเที่ยวควรจัดให้อยู่ในบริเวณที่เหมาะสม และเป็นพื้นที่ราบมากพอที่จะจัดสิ่งอำนวยความสะดวก ศูนย์บริการนักท่องเที่ยวทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการให้บริการข้อมูลและความรู้แก่นักท่องเที่ยว จัดให้เส้นทางเดินเท้าหรือเส้นทางเดินป่าและอธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติ รวมถึงสิ่งที่จำเป็นต่อการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยว

3.2 การจัดเขตสงวนหรือบริเวณพื้นที่ที่มีความเปราะบางด้านนิเวศ

พื้นที่ที่มีความเปราะบางทางด้านนิเวศและพื้นที่ที่เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ควรจัดไว้เป็นเขตสงวนหรือเขตพื้นที่อนุรักษ์ที่จำเป็นต้องมีการควบคุมการใช้ประโยชน์อย่างเข้มงวด เพื่อรักษาสมดุลทางด้านนิเวศ

4. การควบคุมดูแลรักษาทรัพยากรท่องเที่ยว เป็นการควบคุมการพัฒนาพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวทางกายภาพให้เหมาะสมกับวัฒนธรรมในพื้นที่ การรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยและการมีระบบป้องกันและกำจัดมลภาวะที่เหมาะสม

จากแนวคิดของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนข้างต้นสรุปได้ว่า คือ การท่องเที่ยวที่มีเป้าหมายเพื่อให้มีการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวได้ตลอดไป โดยคำนึงถึงความสามารถของแหล่งท่องเที่ยวและชุมชนบริเวณพื้นที่ท่องเที่ยวในการรองรับนักท่องเที่ยวและผลกระทบที่เกิดขึ้น โดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการท่องเที่ยว นอกจากนี้กระบวนการพัฒนาจะต้องเป็นการพัฒนาแบบสมดุล คือ การพัฒนาแบบอนุรักษ์ดั้งเดิมควบคู่ไปกับการพัฒนาแบบใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เพื่อให้การท่องเที่ยวก่อให้เกิดรายได้แก่ประชาชน แต่ในขณะเดียวกันก็ไม่ได้กระทบมากนักกับวิถีชีวิตหรือขนบธรรมเนียมและประเพณีดั้งเดิมของท้องถิ่น

แนวคิดเกี่ยวกับความสามารถในการรองรับของพื้นที่

ในการพัฒนาสถานที่ใดสถานที่หนึ่งให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยเฉพาะการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจำเป็นต้องคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ด้วย เนื่องจากทรัพยากรทางการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมนั้นมีความเปราะบางมาก การยอมรับให้มีการถ่ายเทหรือแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างเจ้าของชุมชนกับนักท่องเที่ยวจากนอกชุมชนที่มากเกินไปอาจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวิถีชุมชนแบบดั้งเดิมได้ ฉะนั้น จึงมีความจำเป็นต้องพิจารณาถึงความสามารถในการรองรับ ทั้งทางด้านกายภาพ ด้านสังคม และด้านนิเวศวิทยา เพื่อเป็นการป้องกันมิให้เกิดผลเสียต่อชุมชน หรือเกิดให้น้อยที่สุดในภายหลัง จากความเป็นไปได้ที่เกิดเหตุการณ์เช่นนี้

ในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวจึงควรจะศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับความสามารถในการรองรับของพื้นที่ โดยมีผู้ให้แนวคิดไว้หลายท่าน ดังนี้

มนัส สุวรรณ (2538) ได้อธิบายเกี่ยวกับแนวคิดความสามารถที่จะรับได้ของพื้นที่ โดยกล่าวว่า ธรรมชาติของแต่ละพื้นที่ย่อมมีขีดจำกัด ความสามารถที่รับได้อยู่ในระดับหนึ่ง ระดับความสามารถที่รับได้นี้แตกต่างกันไปตามความแตกต่างทางด้านกายภาพและชีวภาพของพื้นที่ และกิจกรรมของมนุษย์ที่กระทำในพื้นที่นั้น ซึ่งหากมีการใช้ประโยชน์จากพื้นที่เกินขีดจำกัดนี้ไปแล้ว จะทำให้สภาพและความสมดุลของพื้นที่สูญเสียไปจนเกิดปัญหาต่อเนื้ออื่น ๆ ตามมา ความสามารถที่จะรับได้นี้สามารถแยกพิจารณาเป็น 3 ประเด็น คือ

1. ความสามารถที่จะรับได้ทางกายภาพ (Physical carrying capacity) ลักษณะหรือสภาพทางกายภาพของสถานที่ที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวตามความประสงค์ เป็นขีดจำกัดที่กำหนดได้ชัดเจนและจับต้องได้มากกว่า เช่น ขนาดของพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวที่มีอยู่แน่นอนตายตัว ย่อมเป็นตัวกำหนดว่าจะสามารถสร้างอาคารหรือสิ่งก่อสร้างได้จำนวนมากน้อยเท่าใด

2. ความสามารถที่จะรับได้ทางสังคม (Social carrying capacity) หมายถึง ความสามารถของสถานที่และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ของสถานที่ท่องเที่ยวที่จะพัฒนาเพื่อให้หรือขายบริการแก่ผู้มาเที่ยว กล่าวอีกนัยหนึ่ง ความสามารถของสถานที่ท่องเที่ยวที่สามารถให้บริการนักท่องเที่ยวในจำนวนสูงสุดโดยไม่ทำให้เกิดภาวะแออัด

3. ความสามารถที่รับได้ทางนิเวศ (Ecological carrying capacity) หมายถึง ความสามารถของภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติและในบริเวณใกล้เคียงกับสถานที่ที่จะรับได้ต่อการเปลี่ยนแปลงทางนิเวศวิทยา เกิดจากการพัฒนาสถานที่ดังกล่าวให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว เพราะการที่นักท่องเที่ยวไปรวมตัวอยู่ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งจำนวนมาก ย่อมก่อให้เกิดความกดดันต่อพื้นที่นั้นโดยตรง ซึ่งบางครั้งอาจจะมากเกินกว่าพื้นที่นั้นจะรับได้

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2542) ได้กล่าวว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ที่เหมาะสมกับแหล่งท่องเที่ยวด้วย ซึ่งแบ่งได้เป็น 4 ลักษณะ คือ

1. ขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ในด้านกายภาพ (Physical carrying capacity) หมายถึง ระดับนักท่องเที่ยวสูงสุดที่ไม่ทำลายสภาพแวดล้อมทางกายภาพตามธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น รวมถึงระดับความอึดตัวของสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการนักท่องเที่ยวในพื้นที่

2. ขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ในด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental carrying capacity) หมายถึง ระดับนักท่องเที่ยวสูงสุดที่จะไม่ทำให้ระบบสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศน์ด้อยค่า ซึ่งได้แก่ ระบบนิเวศน้ำ อากาศ รวมถึงการทิ้งและกำจัดขยะมูลฝอย

3. **ขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ในด้านสังคม (Social carrying capacity)** หมายถึง ระดับปริมาณนักท่องเที่ยวสูงสุดที่จะไม่ทำให้ความสนุกสนานและประทับใจของนักท่องเที่ยวจางหายไปเมื่อมีการขยายตัวของนักท่องเที่ยว ทั้งนี้รวมถึงระดับสูงสุดที่จะไม่ทำให้เกิดผลกระทบต่อประชาชนท้องถิ่นจนเกิดความไม่พอใจของประชาชน

4. **ขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ในด้านเศรษฐกิจ (Economic carrying capacity)** หมายถึง ระดับการพัฒนาที่ระบบเศรษฐกิจดำเนินต่อไปได้อย่างเหมาะสม โดยไม่เกิดปัญหาความขัดแย้งของสมาชิกในสังคม ไม่กระทบต่อการลงทุนและการดำรงชีพของประชากร

สันติ ชูดิษฐา (2530) ได้กล่าวว่า การพัฒนาแหล่งการท่องเที่ยวสำหรับพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง ปัจจัยที่จำเป็นต้องคำนึงถึงเพื่อให้พื้นที่นั้นสามารถพัฒนาขึ้นมาเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ดี มีอยู่ 3 ประการคือ

1. **สารูป (Image)** ของพื้นที่ หมายถึง หัวใจหรือตัวแทนของพื้นที่ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว ในความคิดความรู้สึกของนักท่องเที่ยว สารูปของการท่องเที่ยวเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจให้คำนึงถึงและพอใจที่จะได้เดินทางมาสัมผัสมาชื่นชม ดังนั้น การพัฒนาพื้นที่หากไม่คำนึงถึงสารูปของพื้นที่ อาจทำให้แหล่งท่องเที่ยวนั้นสูญเสียสารูปเดิมไป ย่อมจะมีผลกระทบต่อความรู้สึกของนักท่องเที่ยวตัดสินใจที่ไม่มาเยือนแหล่งท่องเที่ยวแห่งนั้นอีก การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวก็จะไม่ประสบผลสำเร็จ

2. **ขีดจำกัดขั้นต่ำ (Thresholds)** หมายถึง จำนวนนักท่องเที่ยวขั้นต่ำสุดที่จะมาอุดหนุนหรือใช้บริการต่าง ๆ ในพื้นที่ การพัฒนาพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างโรงแรม การปรับปรุงถนน การสร้างร้านอาหาร ล้วนต้องใช้เงินทุน และจะต้องมีผลตอบแทนในการลงทุนโดยเก็บค่าบริการทางการท่องเที่ยว ขีดจำกัดขั้นต่ำ คือ ดัชนีชี้ให้เห็นถึงความเป็นไปได้ทางเศรษฐกิจของกิจกรรมและบริการทางการท่องเที่ยวที่จะลงทุนพัฒนาขึ้นมาว่าควรมีจำนวนหรือระดับเท่าใดถึงจะคุ้มค่ากับกำลังเงินที่ลงไป ดังนั้น การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวจึงจำเป็นต้องคำนึงถึงขีดจำกัดขั้นต่ำเพื่อไม่ให้เกิดการใช้เงินทุนและงบประมาณเกิดความสูญเสียโดยเปล่าประโยชน์

3. **ความสามารถในการรองรับของพื้นที่ (Carrying capacity)** เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ต้องคำนึงถึง แต่ในอดีตที่ผ่านมายังมิได้รับความสนใจหรือให้ความสำคัญหรือให้ความสำคัญเท่าที่ควรจะเป็น ขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ คือ การที่มนุษย์สามารถใช้ประโยชน์จากพื้นที่ใด ๆ ก็ตาม ในระดับที่มีความเหมาะสมต่อสภาพและความสมดุลของพื้นที่ ซึ่งในแต่ละพื้นที่จะมีความแตกต่างกันไปตามประเภทของแหล่งท่องเที่ยว กิจกรรม เวลา และสถานที่ อีกทั้งยังมีความแตกต่างกันตามเกณฑ์และปัจจัยที่นำมาพิจารณา เช่น ขนาดของพื้นที่ การปล่อยของเสีย การรักษาทรัพยากรในพื้นที่ ตลอดจนขีดความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวและของพื้นที่

เป็นต้น รวมถึงความสามารถและโอกาสในการบริหารจัดการ การควบคุมดูแลป้องกันผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนนักท่องเที่ยวในพื้นที่นั้น ๆ

สุดาพร วรพล (2538) ได้กล่าวถึงเรื่อง จิตความสามารถในการรองรับของพื้นที่ว่า ควรทำให้การท่องเที่ยวเป็นศาสตร์อย่างหนึ่ง ต้องช่วยกันคิดว่าจะจัดการอย่างไรให้การท่องเที่ยวมีประโยชน์มากกว่าโทษ โดยต้องคำนึงถึง 3 M ได้แก่

1. Minimum คือ การกำหนดจำนวนนักท่องเที่ยวน้อยที่สุดควรมีจำนวนเท่าใด ซึ่งการกำหนดเช่นนี้จะเหมาะกับการท่องเที่ยวบางประเภทที่รับนักท่องเที่ยวมากไม่ได้

2. Mid-tourism เป็นการกำหนดจำนวนนักท่องเที่ยวโดยเฉลี่ย ซึ่งอยู่ในระดับกลาง ๆ ของจิตความสามารถในการรองรับของพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว

3. Mass-tourism จิตความสามารถในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งมีไม่เท่ากัน จึงควรมีการกำหนดจำนวนนักท่องเที่ยวสูงสุดที่จะเข้ามาเที่ยวชมในพื้นที่ ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับการจัดการที่ดีของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้วย

ข้อมูลทั่วไปของตำบลเขวา อำเภอมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม



ภาพที่ 1 ตำแหน่งที่ตั้งตำบลเขวา (องค์การบริหารส่วนตำบลเขวา, ม.ป.ป.)

1. ประวัติความเป็นมา (องค์การบริหารส่วนตำบลเขวา, ม.ป.ป.)

ราษฎรส่วนใหญ่อพยพมาจากจังหวัดร้อยเอ็ด มาตั้งภูมิลำเนาอยู่ที่เนินดินแห่งหนึ่ง ซึ่งในพื้นที่ดังกล่าวมีต้นไม้ที่เป็นต้นเขวาจำนวนมาก กระจายอยู่ตามพื้นที่ต่าง ๆ ในตำบลเขวา ครั้งแรกมาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านเขวาปัจจุบัน เพราะมีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์เหมาะสมแก่การเกษตรกรรม จึงได้ตั้งหมู่บ้านขึ้นและกระจายหมู่บ้านไปเรื่อย ๆ จนถึงปัจจุบัน

2. สภาพทั่วไป (องค์การบริหารส่วนตำบลเขวา, ม.ป.ป.)

2.1 ที่ตั้ง

ตำบลเขวา ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของอำเภอเมืองมหาสารคาม

2.2 อาณาเขต

ทิศเหนือ ติดต่อกับ ตำบลลาดพัฒนา อำเภอเมืองมหาสารคาม

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ ตำบลท่าตูมและห้วยแอ่ง อำเภอเมืองมหาสารคาม

ทิศใต้ ติดต่อกับ ตำบลมิตรภาพ ตำบลหนองกุง อำเภอแคว้น

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ตำบลเวียงน้ำ และเทศบาลเมืองมหาสารคาม

2.3 พื้นที่

มีพื้นที่ทั้งหมด 32,753 ไร่ หรือประมาณ 52.4 ตารางกิโลเมตร

2.4 ภูมิประเทศโดยทั่วไป

ลักษณะภูมิประเทศ เป็นที่ราบสูง ลักษณะดินเป็นดินปนทรายหรือไมก็เป็นที่ทรายนูน

2.5 ภูมิอากาศโดยทั่วไป

ลักษณะภูมิอากาศมี 3 ฤดู คือ ฤดูร้อน, ฤดูฝน, ฤดูหนาว

2.6 หมู่บ้านในเขตปกครอง รวม 24 หมู่บ้าน คือ

หมู่ที่ 1 บ้านเขวา	หมู่ที่ 13 บ้านเขวาใหญ่
หมู่ที่ 2 บ้านดอนคู่	หมู่ที่ 14 บ้านกลาง
หมู่ที่ 3 บ้านเชียงเหียน	หมู่ที่ 15 บ้านโนนเขวาน้อย
หมู่ที่ 4 บ้านหัน	หมู่ที่ 16 บ้านเหล่าวิไล
หมู่ที่ 5 บ้านเอียด	หมู่ที่ 17 บ้านเขวา
หมู่ที่ 6 บ้านโนนสะพัง	หมู่ที่ 18 บ้านเชียงเหียนใต้
หมู่ที่ 7 บ้านหนองต้น	หมู่ที่ 19 บ้านสันติสุข
หมู่ที่ 8 บ้านหมี	หมู่ที่ 20 บ้านโพธิ์สระแก้ว
หมู่ที่ 9 บ้านสงเปลือย	หมู่ที่ 21 บ้านหันพัฒนา
หมู่ที่ 10 บ้านเหล่าน้อย	หมู่ที่ 22 บ้านหมีพัฒนา

หมู่ที่ 11 บ้านหม้อ หมู่ที่ 23 บ้านเชียงเทียนน้อย

หมู่ที่ 12 บ้านตัว หมู่ที่ 24 บ้านตัวเหนือพัฒนา

2.7 ประชากร

มีประชากรทั้งสิ้น จำนวน 14,332 คน โดยแยกเป็น ชาย 7,104 คน หญิง 7,228 คน และมีจำนวนครัวเรือน จำนวน 3,792 ครัวเรือน

3. โครงสร้างพื้นฐาน (องค์การบริหารส่วนตำบลเขวา, ม.ป.ป.)

3.1 คมนาคม

ตำบลเขวา มีเส้นทางคมนาคมหลายสาย แต่สภาพของถนนบางสายเป็นหลุมเป็นบ่อ ไม่มีท่อระบายน้ำหรือก็เป็นถนนลูกรัง ส่วนถนนสายหลัก คือ ถนนแจ้งสนิท (ถนนสายมหาสารคาม-ร้อยเอ็ด)

3.2 การโทรคมนาคม

พื้นที่ในตำบลเขวา มีโทรศัพท์สาธารณะเพื่อให้บริการทางด้านโทรคมนาคมทุกหมู่บ้าน

3.3 การไฟฟ้า

พื้นที่ในตำบลเขวา มีจำนวนครัวเรือนที่มีไฟฟ้าใช้ในเขตตำบลเขวา 3,792 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 100.00 ของพื้นที่ทั้งหมด

4. สภาพเศรษฐกิจ (องค์การบริหารส่วนตำบลเขวา, ม.ป.ป.)

4.1 การประกอบอาชีพ

ประชากรในพื้นที่ตำบลเขวา ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา ทำไร่ ทำสวน และบางหมู่บ้านมีการประกอบอาชีพอุตสาหกรรมในครัวเรือน คือ การปั้นหม้อ ที่หมู่บ้านปั้นหม้อ หลังฤดูทำนา ทำไร่ ประชากรจะไปทำงานรับจ้างที่ต่างจังหวัด โดยเฉพาะในกรุงเทพมหานคร และจังหวัดใกล้เคียง

4.2 การพาณิชย์กรรมและการบริการ

4.2.1 ปั้มน้ำมันและก๊าซ 3 แห่ง

4.2.2 โรงแรม 2 แห่ง

4.2.3 ศูนย์โชว์รูมรถยนต์ 2 แห่ง

4.2.4 ตลาดนัดโค-กระบือ 1 แห่ง

4.2.5 โรงสีข้าวขนาดเล็ก 46 แห่ง

4.2.6 ร้านค้าของชำหรือของเบ็ดเตล็ด 138 แห่ง

4.2.7 ร้านจำหน่ายวัสดุก่อสร้าง 1 แห่ง

4.2.8 ร้านซ่อมมอเตอร์ไซค์ 10 แห่ง

4.2.9 ร้านซ่อมรถยนต์ 6 แห่ง

4.2.10 ตลาดสด 1 แห่ง

5. สภาพสังคม (องค์การบริหารส่วนตำบลเขวา, ม.ป.ป.)

5.1 การศึกษา

ในพื้นที่ตำบลเขวา มีสถานศึกษาและที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน/ห้องสมุดประชาชน ดังนี้

5.1.1 โรงเรียนระดับประถมศึกษา 9 โรงเรียน

5.1.2 โรงเรียนระดับมัธยมศึกษา (ขยายโอกาส ม.1-3) 1 โรงเรียน

5.1.3 วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีมหาสารคาม 1 วิทยาลัย

5.1.4 ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน/ห้องสมุดประชาชน 24 แห่ง

5.2 การสาธารณสุข

ในพื้นที่ตำบลเขวา มีสถานอนามัยประจำตำบล 2 แห่ง เพื่อให้บริการทางด้านสาธารณสุขในเขตตำบลเขวา

5.3 สถาบันและองค์การทางศาสนา

ประชาชนในพื้นที่ตำบลเขวา จะนับถือศาสนาพุทธ โดยมีวัด/สำนักสงฆ์ 16 แห่ง

6. สภาพสิ่งแวดล้อม (องค์การบริหารส่วนตำบลเขวา, ม.ป.ป.)

6.1 ทรัพยากรธรรมชาติ

มีทรัพยากรธรรมชาติ คือ ป่าไม้ แต่มีจำนวนน้อยมาก มีเฉพาะในพื้นที่ที่ปลูกป่าชุมชนมีแหล่งน้ำสาธารณะทั้งเพื่อการเกษตรและอุปโภคบริโภค ซึ่งยังขาดความอุดมสมบูรณ์ซึ่งต้องรณรงค์ให้ราษฎรรู้จักใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำให้เกิดประโยชน์มากที่สุด

6.2 ประเภทแหล่งน้ำธรรมชาติ

6.2.1 ลำน้ำ ลำห้วย 2 สาย

6.2.2 บึงหนอง และอื่น ๆ 10 แห่ง

6.3 ประเภทแหล่งน้ำที่สร้างขึ้น

6.3.1 ฝายน้ำล้น 4 แห่ง

6.3.2 บ่อน้ำตื้น 26 แห่ง

6.3.3 บ่อโยก 43 แห่ง

6.3.4 ประปาหมู่บ้าน 11 แห่ง

7. แหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญในตำบลเขวา (องค์การบริหารส่วนตำบลเขวา, ม.ป.ป.)

7.1 บ้านหม้อ



ภาพที่ 2 ทางเข้าชุมชนบ้านหม้อ

7.1.1 ที่ตั้ง

บ้านหม้อ ตั้งอยู่ที่ หมู่ 11 ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ตั้งอยู่ห่างจากทางหลวงสาย 10-14 มหาสารคาม ร้อยเอ็ด (ถนนแจ้งสนิท) ประมาณ 2 กิโลเมตร ลักษณะการตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นกลุ่ม จำนวนครัวเรือนที่มีทะเบียนบ้าน 123 ครัวเรือน มีประชากรทั้งหมด 1,091 คน มีแหล่งน้ำธรรมชาติ 2 แห่ง คือ หนองเลิงเบ็น อยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน มีเนื้อที่ประมาณ 20 ไร่ และห้วยคะคาง อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของหมู่บ้าน

7.1.2 อาณาเขต

ทิศเหนือ ติดต่อกับ ตำบลเกิ้ง

ทิศใต้ ติดต่อกับ ทางหลวงสาย 10-14 ซึ่งติดกับบ้านดงน้อย ตำบลเวียงน้ำทิศตะวันออก ติดต่อกับ บ้านดัว ตำบลเขวา

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ บ้านส่องและบ้านแมค เขตเทศบาลเมือง

7.1.3 การคมนาคม

ทางเข้าหมู่บ้านติดถนนแจ้งสนิท (มหาสารคาม-ร้อยเอ็ด) เป็นถนนคอนกรีตเสริมเหล็ก 2 กิโลเมตร อีกเส้นทางหนึ่งเป็นทางเข้าบ้านส่องบ้านแมค ห่างจากทางหลวง 2 กิโลเมตร ถนนภายในหมู่บ้านเป็นถนนลูกรัง 2 สาย คือ สายกลางบ้านและสายรอบหมู่บ้าน การคมนาคมไม่มีรถประจำทางเข้าถึงหมู่บ้าน

7.1.4 สภาพทางเศรษฐกิจ

เมื่อสมัยเริ่มก่อตั้งหมู่บ้านหม้อ ชาวบ้านมีฐานะยากจนมาก เนื่องจากสภาพหมู่บ้านเป็นที่ค่อนข้างลุ่ม มีน้ำท่วมขังเวลาหน้าฝน ทำให้ทำนาไม่ได้ผล กอรปกับคนในหมู่บ้านส่วนใหญ่ไม่ใช่คนพื้นถิ่นดั้งเดิม จึงทำให้ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง จึงต้องปั้นหม้อและอุปกรณ์เครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น ตุ่ม หม้อแกง ถ้วย ชาม เป็นต้น เพื่อหาบไปแลกข้าวจากหมู่บ้านละแวกใกล้เคียงที่ได้ผลผลิตดี เช่น บ้านเชียงเหียน บ้านส่องนางโย นับตั้งแต่นั้นมาการประกอบอาชีพหลักของชาวบ้านหม้อเกือบทุกหลังคาเรือนจึงประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผาจำหน่าย ทั้งขายปลีกและขายส่ง จนเป็นอาชีพหลักของคนภายในหมู่บ้าน แต่ระยะหลังมา มีผู้ประกอบอาชีพนี้ น้อยลง เนื่องจากลูกหลานไม่สืบต่อ ทำให้คนที่ยังปั้นหม้อส่วนใหญ่ในปัจจุบันเป็นคนเก่าแก่และทำเป็นอาชีพเสริมจากการทำนาหรืองานอย่างอื่น

7.1.5 ที่มาของชื่อหมู่บ้าน

ชาวบ้านหม้อมีเชื้อสายมาจากชาวไทยโคราช (จังหวัดนครราชสีมา) โดยได้อพยพมาจากถิ่นอำเภอโนนสูง และอำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา การเดินทางและการขนส่งสิ่งของใช้เกวียนเป็นพาหนะ เพื่อแสวงหาที่ตั้งหมู่บ้านในการทำมาหากินและประกอบอาชีพ ซึ่งครั้งแรกมีมาเพียงประมาณ 8-9 ครอบครัว ชาวบ้านที่อพยพมาเกือบทุกคนจะมีฝีมือในการปั้น โองน้ำดินเผา และการปั้นหม้อดิน ทำเลที่ตั้งของหมู่บ้านจึงคำนึงถึงแหล่งน้ำและแหล่งที่มีปัจจัยในการทำมาหากิน นั่นคือ มีเชื้อดินสำหรับทำเครื่องปั้นดินเผาเป็นสำคัญ เมื่อประชากรเหล่านี้เดินทางมาอยู่ได้นำเอาเครื่องมือในการทำเครื่องปั้นดินเผา และขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ อาชีพ และภาษาพูด ไม่เหมือนหมู่บ้านใกล้เคียง อาชีพหลักของประชากรในหมู่บ้าน คือ การปั้นหม้อ จึงได้ตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านหม้อ” ซึ่งการตั้งชื่อนี้ได้ตั้งชื่อตามอาชีพหลักของประชากรในหมู่บ้าน ในครั้งแรกประชากรในหมู่บ้านไม่มีการทำนา ไม่มีการจับจองเป็นเจ้าของที่ดิน จะมีอาชีพเพียงการปั้นหม้อเท่านั้น และไม่รู้จักนำเอาผลิตภัณฑ์ภายในหมู่บ้านไปขาย แต่จะมีเพื่อนบ้านใกล้เคียงนำเอาสิ่งของต่าง ๆ มาแลกเปลี่ยน เช่น ข้าว อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และอื่น ๆ ต่อมาการคมนาคมสะดวก ประชากรมีความรู้เพิ่มมากขึ้น รู้จักติดต่อค้าขายแทนการแลกเปลี่ยน และรู้จักการจับจองที่ดิน ทำให้เกิดอาชีพหลักขึ้นอีกอาชีพหนึ่ง คือ การทำนา แต่อาชีพหลักยังคงเป็นการปั้นหม้อ และได้มีการพัฒนารูปแบบของเครื่องปั้นดินเผาขึ้นอีกหลายแบบ เช่น ปั้นหม้อให้มีลวดลายสวยงามมากขึ้น ทำกาน้ำ ที่เขี่ยบุหรี่ กระจ่างดอกไม้ ทั้งชนิดแขวนและตั้ง เป็นต้น (วรชัย จินาล่อง และพิสิฏฐ์ บุญไชย, 2546) บ้านหม้อ ตั้งอยู่ที่หมู่ 11 ตำบลเวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ห่างจากตัวจังหวัดไปตามทางหลวงสายมหาสารคาม-ร้อยเอ็ด ประมาณ 4 กิโลเมตร แล้วเลี้ยวซ้ายเข้าไปอีกประมาณ 2 กิโลเมตร ชาวบ้านมีอาชีพปั้นหม้อดินเผา ซึ่งชาวอีสานใช้ใส่น้ำและเป็นภาชนะในการปรุงอาหาร

คนในหมู่บ้านส่วนใหญ่อพยพมาจากจังหวัดนครราชสีมา ยึดการปั้นหม้อเป็นอาชีพหลัก การทำนาเป็นอาชีพรอง ดินที่ใช้ปั้นหม้อได้จากหนองน้ำใกล้หมู่บ้านเรียกว่า หนองเบ็น การปั้นหม้อยังใช้กรรมวิธีแบบดั้งเดิมด้วยการนำดินมาขึ้นรูปปากหม้อก่อนแล้วใช้ความชำนาญของมือและเข่าหมุนวนเพื่อขุดปากหม้อให้กลมโดยไม่ใช้แป้นหมุน ใช้ไม้แบนตีด้านนอก อีกมือหนึ่งใช้หินคูดินเผารูปโค้งมน) คุณไ้ว์ภายในหม้อ ตีผิวให้ได้ความหนาสม่ำเสมอจนจก้นหม้อ ขัดผิวให้เรียบด้วยน้ำโคลนเหลว ผึ่งลมไว้ 2-3 วัน จึงนำไปเผา นอกจากการปั้นหม้อแล้วยังมีผลิตภัณฑ์อื่น เช่น ถ่มน้ำ กาน้ำ เต่า เป็นต้น เครื่องปั้นดินเผาเหล่านี้ได้รับการพัฒนารูปทรงให้เหมาะสม ทันสมัยตรงตามความต้องการของผู้ใช้ ซึ่งนักท่องเที่ยวนิยมซื้อไปใช้และเป็นของที่ระลึกอยู่เสมอ

7.1.6 ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาของชุมชน

ส่วนใหญ่เป็นเครื่องใช้ในครัวเรือนและผลิตภัณฑ์ตกแต่งสวนและอาคาร ได้แก่ ถ่มน้ำ แจกัน เต่าถ่าน กาน้ำ รวมทั้งรูปปั้นคนและสัตว์ต่าง ๆ ในลักษณะที่เป็นของที่ระลึก



ภาพที่ 3 ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาของชุมชน

7.1.7 ประเพณี-ความเชื่อ

ที่บ้านหม้อมีประเพณีต่าง ๆ ที่ชาวบ้านนับถือสืบต่อกันมาเป็นประเพณีที่สำคัญ และชาวบ้านศรัทธานับถือปฏิบัติมาเป็นเอกลักษณ์ของชาวไทยโคราชที่ได้ผสมผสานกับประเพณีของชาวอีสาน คือ

เดือน 1 งานขึ้นบ้านใหม่ ชาวบ้านจะทำบุญตักบาตรในเช้าวันที่ 1 มกราคม ของทุกปี ชาวบ้านจะหุงหาอาหารคาวหวานไปทำบุญที่วัด

เดือน 3 บุญพะเหวด

เดือน 5 งานบุญสงกรานต์ ในเดือนนี้คนหนุ่มสาวที่อพยพไปทำงานยังที่ต่างจังหวัด ต่างทยอยกันกลับมาที่บ้านเพื่องานบุญสงกรานต์ รดน้ำขอพรผู้ใหญ่ ทำบุญกระดุกอุทิส่วนกุศล แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ตอนบ่ายจะเล่นสาดน้ำ สงกรานต์บ้านหม้อจะมี 2 ครั้ง คือ สงกรานต์น้อย กับสงกรานต์ใหญ่ สงกรานต์น้อย เริ่ม 1-15 เมษายน สงกรานต์ใหญ่เริ่มจาก 15-30 เมษายน เดือนเมษายนถือเป็นบุญสงกรานต์ทั้งเดือน เพราะถือเป็นงานสนุกสนาน (สุคสาคร ไชยโยชน์, สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2559)

เดือน 6 บุญเบิกบ้าน เป็นการทำบุญหมู่บ้าน

เดือน 8 บุญเข้าพรรษา

เดือน 10 บุญข้าวตอก หรือบุญข้าวกระยาสารท ชาวบ้านจะมีการกวนข้าวตอก เพื่อแจกจ่ายให้แก่ญาติพี่น้องที่มาเยี่ยมยามในวันบุญ รวมถึงแจกจ่ายให้แก่แขกต่างถิ่นหรือผู้ที่มาร่วมทำบุญได้กิน (สุคสาคร ไชยโยชน์, สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2559)

เดือน 11 บุญออกพรรษา

เดือน 12 บุญกฐิน ส่วนมากคนหนุ่มสาวที่ไปทำงานยังต่างจังหวัดจะตั้งองค์กฐินมาทอดที่วัด ส่วนรายได้จะทำนุบำรุงวัด

7.2 บ้านเชียงเหียน (องค์การบริหารส่วนตำบลเขวา, ม.ป.ป.)

7.2.1 สภาพทั่วไปเกี่ยวกับบ้านเชียงเหียน

7.2.1.1 ที่ตั้ง

บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม อยู่ห่างจากอำเภอเมืองมหาสารคามไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ 8 กิโลเมตร แบ่งออกเป็น 3 หมู่บ้าน คือ หมู่ 3 อยู่ทางทิศตะวันตก มีอาณาเขตก่อนมาทางอำเภอเมืองมหาสารคาม หมู่ 18 อยู่ทางทิศตะวันออก และหมู่ 23 อยู่ทางทิศใต้ อาณาเขตติดต่อดังนี้

7.2.1.2 อาณาเขต

ทิศเหนือ ติดต่อกับ บ้านกุดซุย และบ้านลาด ตำบลลาดพัฒนา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ บ้านส่อง ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ บ้านหัน ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

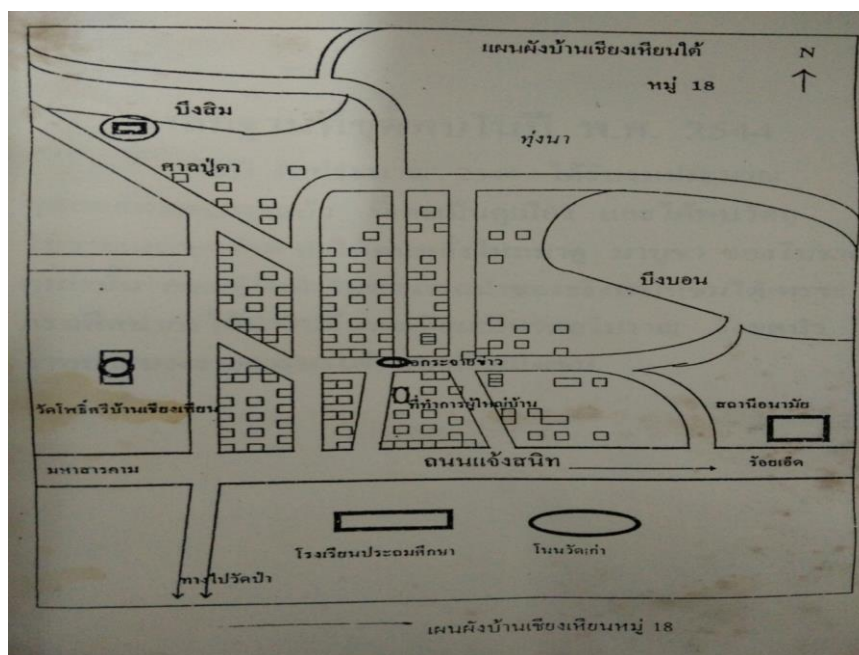
ทิศใต้ ติดต่อกับ บ้านร่วมใจ ตำบลเวียง อำเภอเมือง
จังหวัดมหาสารคาม

7.2.1.3 ภูมิประเทศ

ลักษณะพื้นที่ของหมู่บ้านเชียงเหียนเป็นเนินขนาดใหญ่ สูงกว่าระดับพื้นราบทั่วไป มีที่นาและพื้นที่ป่ารอบหมู่บ้าน พื้นที่ตั้งของหมู่บ้านจะค่อย ๆ ลาดเอียงจากทางทิศใต้ไปทิศตะวันตก ทิศเหนือ และทิศตะวันออก สภาพพื้นที่ของบ้านเชียงเหียน เป็นหมู่บ้านรูปกลมรี มีคูล้อมรอบ และใกล้กับลำห้วยคะคาง (ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน) ซึ่งไหลผ่านแม่น้ำชี บริเวณในหมู่บ้านเป็นเนิน ดินขุดเนินมีความสูงจากระดับพื้นนาที่มีอยู่รอบ ๆ หมู่บ้าน ประมาณ 6 เมตร เป็นลักษณะของคูเมืองเก่า มีคูน้ำล้อมรอบหมู่บ้าน



ภาพที่ 4 แผนผังบ้านเชียงเหียนหมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 23



ภาพที่ 5 แผนผังบ้านเชียงเหียนหมู่ที่ 18

7.2.2 ประวัติหมู่บ้าน

ประวัติที่แน่ชัดของบ้านเชียงเหียน ยังไม่มีหลักฐานที่พอจะยืนยันได้ว่าสร้างมาแต่เมื่อใด แต่จากหลักฐานทางโบราณคดีสามารถยืนยันได้ว่า บริเวณพื้นที่ดินแห่งภาคอีสาน เคยมีมนุษย์อาศัยมาช้านาน และได้มีการพัฒนาความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น เช่น การขุดคูน้ำคันดินล้อมรอบ บริเวณที่อยู่อาศัย ซึ่งเป็นการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในขณะนั้น จึงเป็นที่พอจะกล่าวได้ว่า บริเวณพื้นที่แห่งนี้ได้มีชุมชนตั้งที่อยู่อาศัยมานานแล้ว แต่ไม่สามารถระบุชัดเจนไปว่าเมื่อปี พ.ศ. ใดเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ประวัติตามตำนานเล่าขานก็มีหลายตำนาน ทุกตำนานก็สอดคล้องและใกล้เคียงกัน คือ เป็นเมืองเก่าสมัยเดียวกับเรื่องผาแดงนางไอ่ ในศตวรรษที่ 14 ที่ขอมเรืองอำนาจ โดยตำนานที่เป็นที่นิยมแพร่และได้รับการยอมรับนำไปอ้างอิงอยู่บ่อยมี 2 ตำนาน ดังนี้

ประวัติบ้านเชียงเหียน ฉบับโรงเรียนบ้านหันเชียงเหียน ซึ่งมีการพิมพ์เป็นเอกสารเผยแพร่ มีดังนี้ (โรงเรียนบ้านหันเชียงเหียน, 2545)

ประวัติบ้านเชียงเหียนหรือเมืองเชียงเหียนในอดีตกาล เป็นเมืองเก่าสมัยเดียวกับเรื่องผาแดงนางไอ่ ในศตวรรษที่ 14 สมัยขอมเรืองอำนาจ สมัยพระเจ้าวรมันที่ 2 ขยายอาณาเขตมาถึงดินแดนลาว และตั้งเมืองอยู่ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของลาว ชื่อเมือง ชะคีตา หรือเมืองสุวรรณโคมคำ ชาวเมืองเรียกเจ้าเมืองว่า พระยาขอม (พระยาขอม มีมเหสี ชื่อนางจันทน์ มีธิดาชื่อ

ไอ่คำ ซึ่งเป็นคนสวยงามมาก) เมื่อเมืองชะติตาเจริญรุ่งเรืองมากแล้ว พระยาขอมจึงโปรดให้พระบรมวงศานุวงศ์ (น้องชาย 2 คน หลาน 3 คน) ไปสร้างเมืองหน้าด่าน อีก 5 เมือง คือ

1. เจ้าเชียงเหียน (น้อง) ไปสร้างเมืองเชียงเหียน
2. เจ้าสีแก้ว (น้อง) ไปสร้างเมืองสีแก้ว ปัจจุบัน คือ ตำบลสีแก้ว อำเภอเมืองจังหวัดร้อยเอ็ด
3. เจ้าเชียงหงส์ (หลาน) ไปสร้างเมืองเชียงหงษ์ ปัจจุบัน คือ บริเวณอำเภอจักรพัตราธิมา จังหวัดร้อยเอ็ด
4. เจ้าฟ้าแดด (หลาน) ไปสร้างเมืองฟ้าแดด สูงยาง ปัจจุบันตั้งอยู่บ้านเสมา ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์
5. เจ้าเชียงทอง (หลาน) ไปสร้างเมืองเชียงทอง ปัจจุบัน คือ บ้านเมืองทอง อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะเจ้าเชียงเหียนนำไพร่พลข้ามน้ำข้ามดอนรอนแรมมาหลายเดือนถึงดงสวนน้อย ทำเลดีนัก คือ

1. ไปทางทิศตะวันตกประมาณเหนือหนึ่ง (ระยะทางเดินจนเหนือต้องหยุดพัก) ก็ถึงกุศยางใหญ่ (กุศนางใยในปัจจุบัน)
2. ไปทางทิศตะวันออกประมาณเท่ากันก็ถึงหนองกระทุ่ม (หนองกระทุ่มบ้านเขวาปัจจุบัน)
3. ไปทางทิศเหนือประมาณใช้เวลาเท่ากัน ก็ถึงลำน้ำใหญ่ที่มีน้ำไหลจากทางทิศตะวันตกไปทิศตะวันออก คือ ห้วยคะคาง
4. ไปทางทิศใต้ติดกับดงดิบ ดงสวนน้อยมีต้นยางใหญ่ 1 ต้น สูงเสียดฟ้า ลำต้นใหญ่ประมาณ 5-6 คนโอบ ตะวันตกดินประมาณ 2-3 ชั่วโมง ข้างล่างมือสนิท แต่ปลายยางใหญ่ยังมีแดดอยู่ ชาวบ้านเรียกว่า ลิงตากผ้าอ้อม ตอนเช้าประมาณตี 4 ตี 5 จะมองเห็นแดดที่ปลายยางนี้ ชาวบ้านเรียกต้นอีแดด นอกจากนี้ยังมีไม้นานาพันธุ์ เช่น ตะเคียนทอง ตะเคียนหนู ตะแบก เต็ง ชิงชัน คูช่าง สมบูรณ์นัก ทั้งยังเต็มไปด้วยสัตว์ป่านานาชนิด ตั้งแต่ช้างไปจนถึงสัตว์เล็กสัตว์น้อย เช่น มด ปลวก เจ้าเชียงเหียนได้สร้างหนองน้ำเป็นกำแพงเมือง 5 หนอง คันคูดินสามชั้นด้านทิศตะวันออกสูง 3 เมตร เป็นประตูหอรบ ส่วนลักษณะของเมืองเป็นรูปรี ๆ มีประตูเมือง 5 ประตู คือ
 - 4.1 ทิศตะวันออก 1 ประตู (ทางไปจังหวัดร้อยเอ็ดปัจจุบัน)
 - 4.2 ทิศตะวันตก 1 ประตู (ทางไปจังหวัดมหาสารคามปัจจุบัน)
 - 4.3 ทิศเหนือ 2 ประตู (ทางไปห้วยคะคาง)
 - 4.4 ทิศใต้ 1 ประตู (ทางไปดงสวนน้อย หรือบ้านร่วมใจปัจจุบัน)

นอกจากนี้ยังได้สร้างสถานที่สำคัญในการประกอบพิธีต่าง ๆ คือ

1. คอนแก้วเป็นเชิงเทิน
2. ทู่งสนามชัยสำหรับซ้อมรบ
3. สระบัว ทำทรงนาง สำหรับลงทรง
4. หนองวงแหวนสำหรับทำพิธีทางศาสนา

เมื่อเมืองหน้าด่านทั้ง 5 เมืองเจริญรุ่งเรืองแล้ว พระยาขอมได้จัดประเพณีบุญบั้งไฟในเดือนหกและมีใบบอกลงไปยังเมืองต่าง ๆ ให้นำบั้งไฟไปแข่งขันที่เมืองเอกชะคีตา ถ้าใครชนะคือ บั้งไฟขึ้นสูง จะได้รางวัล ทรัพย์สินเงินทอง นางสนมกำนัล ส่วนท้าวผาแดงแห่งเมืองผาโงงไม่ได้รับใบบอกลง แต่ทำบั้งไฟมาแข่ง ถ้าบั้งไฟผาแดงชนะจะได้นางไอลำเป็นรางวัลในการแข่งขัน

1. บั้งไฟพระยาเซียงเหียนขึ้นสูงลิบฟ้า
2. บั้งไฟพระยาขอมชู (ชู คือ จุดแล้วจะมีประกายไฟแดง ๆ พุ่งออกมา แต่บั้งไฟไม่ขึ้น)
3. บั้งไฟผาแดงแตก
4. ท้าวพังคิฎกชายพระยานาคทำบั้งไฟมาแข่งเหมือนกัน เพราะหลงรักนางไอลำ แต่นางไอลำชอบผาแดง ท้าวพังคิฎกจึงแปลงกายเป็นกระรอกค้อน (กระรอกเผือก) มาให้นางไอลำเห็น นางไอลำเห็นกระรอกค้อนแปลกประหลาดเพราะเขวนกระดิ่งทองคำ เวลากระโดดมีเสียงไพเราะ จึงให้นายพรานตามจับ แต่จับไม่ได้จึงใช้ธนูยิงตาย และแกล้งเนื้อให้ชาวเมืองกิน ก่อนตายท้าวพังคิฎกได้อธิษฐานไว้ว่าใครกินเนื้อกระรอกค้อนตัวนี้ขอให้บ้านเมืองพังพินาศและถล่มลง เมื่อชาวเมืองเอกชะคีตากินเนื้อกระรอกค้อน เมืองจึงถล่มลง เหลือแต่เมืองหน้าด่าน 5 เมือง พระยาขอมเสียมอำนาจลงลาวก็มีอำนาจขึ้น สมัยพระเจ้าชัยเชษฐาธิราชยกไพร่พลมาปราบขับไล่ขอมออกไป (ตรงกับศตวรรษที่ 18) ฉะนั้น เมืองขอม 4-5 เมือง จึงกลายเป็นของลาว แต่ไม่ปรากฏผู้ครองเมืองและไม่เจริญเท่าสมัยขอมปกครอง ต่อมาเมื่อลาวเสียมอำนาจลง เมืองเซียงเหียนจึงเป็นเมืองร้างอีก จนสมัยเจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์ถูกไทยขับไล่ลาวออกไป มีการเชื่อเชษฐาธิราช (เชื้อพระยา) มาสร้างเมืองใหม่ ได้แก่

- 4.1 อัญญาพ่อเต่า
- 4.2 อัญญาพระสอ
- 4.3 อัญญาสุริยะ (ต้นตระกูลขัติยะวงศ์)

พร้อมกันสร้างเมืองเซียงเหียนขึ้นอีก แต่ไม่เจริญเพราะน้ำท่วมทำนาไม่ได้ผล ชาวบ้านจึงช่วยกันขุดคลองระบายน้ำจำนวน 2 คลอง ลงห้วยคะคาง คือ

1. ช่องใหญ่ (คลองใหญ่) ปัจจุบันเป็นถนนคึกฤทธิ์
2. ช่องเสือ (คลองเรือ) ปัจจุบันเป็นถนน ไปบ้านกุดชุย

แต่เมืองเชียงเหียนก็ไม่เจริญเท่าที่ควรเหมือนบ้านจาน (คุ้มวัดอภิลิทธิ) เป็นเพียงบ้านเชียงเหียนมาตราบเท่าปัจจุบัน

ประวัติบ้านเชียงเหียน ฉบับปราชญ์ชาวบ้าน นายบุรี ขัติยะวงศ์ ซึ่งถ่ายทอดโดย นายอุบล ขัติยะวงศ์ อดีตรองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลเขวา บุตรชายคนโตของนายบุรี มีดังนี้

บ้านเชียงเหียนเป็นเมืองโบราณเก่าแก่สมัยขอม มีตำนานเล่ากันว่า บ้านเชียงเหียนมาจากตำนานวรรณกรรมเรื่องผาแดงนางไอ่ พระยาขอมได้ขึ้นครองเมืองสุวรรณโคมคำ หรือเมืองเอกชะชีตา พร้อมพระมเหสี คือ นางจันทร์ ตามตำนานสร้างเมืองสุวรรณโคมคำ มีว่าพระนางอุรสา และพระกุมารสุวรรณมุขทวาร ได้ตั้งเมืองที่ปากแม่น้ำกกชื่อว่า “เมืองสุวรรณโคมคำ” จะปูนบำเหน็จรางวัลให้น้องชายทั้งสองคน จึงให้น้องชายคนโตไปครองเมืองเชียงเหียน และตั้งชื่อตามชื่อของเมืองว่า “พระยาเชียงเหียน” ซึ่งเป็นหัวเมืองเอก พร้อมด้วยไพร่พลจำนวนหนึ่งหมื่นคน พร้อมให้ช้าง 100 เชือก ม้า 100 ตัว และวัว ควาย ไหเงินอีกคนละ 100 ไห และน้องชายคนเล็กไปครองเมืองศรีแก้ว พร้อมด้วยไพร่พลจำนวนหนึ่งหมื่นคนเช่นกัน ปัจจุบัน คือ ตำบลสีแก้ว อำเภอเมืองจังหวัดร้อยเอ็ด และหลานชายสามคนได้ไปครองเมืองอีกสองเมือง คือ เมืองฟ้าแดดสูงยางให้ไปนั่งเมืองฟ้าแดดสูงยาง ปัจจุบันตั้งอยู่บ้านเสมา ตำบลหนองเปิน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ให้พวกพลเมือง อำมาตย์ ประชาชน พร้อมด้วยไพร่พลจำนวนคนละแปดพันคน ช้าง ม้า วัว ควาย พญาเมืองหงส์ อยู่ที่ให้นั่งเมืองทอง อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด และเมืองทองปัจจุบัน คือ บ้านเมืองทอง อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ให้ไพร่พลเช่นกัน พญาขอมจะพาพวกบ่าวไพร่ เสนา อำมาตย์ จะมาทำบุญเบิกบ้าน มีการทำบั้งไฟ เลี้ยงฟ้า เลี้ยงฝน โดยมีการส่งศาลฎีกามาเชิญน้องชายเชียงเหียนแล้วไปบอกน้องชายเมืองสีแก้ว บอกหลานฟ้าแดดสูงยาง เมืองหงส์ให้ไปทำบุญทุกเดือนหกวันเพ็ญ มีการรวมตัวกันของประชาชนเพื่อนำบั้งไฟมาแข่งแต่ละครั้ง การแข่งจะมีการมอบรางวัลโดยพญาขอมได้เอานางไ่อมาเดิมพัน พญาเชียงเหียน เมืองสีแก้ว เมืองหงส์ ฟ้าแดด สูงยางเอาบ้านเมืองมาพนันขันต่อ ซึ่งผาแดงกั้นนางไอ่เป็นคู่ครองกันมาจากเมืองยาหงส์ ซึ่งทั้งสองนั้นไม่ได้รับศาลฎีกาในการแข่งบั้งไฟ ผาแดงได้เอาบ้านเมืองของตนและทรัพย์สินเงินทอง ไหเงินมอบให้ทั้งหมด การแข่งขันบั้งไฟผลปรากฏว่าบั้งไฟพญาขอมชูไม่ขึ้น บั้งไฟผาแดงแตก บั้งไฟพญาเชียงเหียนขึ้นจากหนองหาน ไปลงที่อำเภอเชียงใน จังหวัดอุบลราชธานี จนเป็นสง่าน้ำทุกวันนี้ อยู่บ้านขางทอเถียงนาสู่ม การทำบั้งไฟพญาขอมเอาเงินทำเลาใส่ดินประสิวลงกระบอกบั้งไฟตีเงินเป็นกระบอก ซึ่งตอนนี้ที่บ้านคอนดินอยู่ฝั่งหนองหารส่วนผาแดงใช้เหล็กทำเลาแล้วบั้งไฟไปลงที่บ้านหนองเหล็กอยู่ค่ายทหารเมืองอุดรธานี และบั้งไฟเชียงเหียนแข่งชนะ แต่ก็ไม่ได้อะไรกับมา จึงพากันกลับบ้านเมืองของตน (อุบล ขัติยะวงศ์, สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2559)

ในปัจจุบันบริเวณบ้านเชียงเหียนยังคงเหลือร่องรอยของเมืองโบราณให้เห็นอยู่บ้าง เป็นต้นว่า มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ มีผังเมืองเป็นวงรี ทู่งสนามชัย หนองหลุมพะาะ เป็นต้น เมื่อปี พ.ศ. 2523 โครงการ โบราณคดี ภาคตะวันออกเฉียงเหนือกอง โบราณคดี กรมศิลปากรร่วมกับมหาวิทยาลัย โอทาโก ประเทศนิวซีแลนด์ ได้ทำการสำรวจและขุดค้น โบราณคดี บริเวณเมืองเชียงเหียนเก่า ทั้งบริเวณที่สันนิษฐานกันว่าเป็นบริเวณที่เป็นวัดเก่าของเมืองเชียงเหียน ซึ่งเป็นบริเวณที่มีเนินดินสูงสุด ภายในหมู่บ้าน จากการสำรวจขุดค้นก็ได้พบ โบราณวัตถุที่เป็นหลักฐานทาง โบราณคดีเป็นจำนวนมาก เช่น เครื่องมือที่ทำจากกระดูกสัตว์ กำไลสำริด เบ็ดตกปลาทำจากโลหะสำริด เศษภาชนะดินเผา และโครงกระดูกมนุษย์ จึงเป็นที่พอจะกล่าวได้ว่า บริเวณนี้ได้มีชุมชนตั้งอยู่อาศัยมานานแล้ว โดยมีสถานที่สำคัญ ๆ ของที่จะกล่าวถึงมีดังนี้ (สุรชัย ชนะบุรณ์, 2550)

1. หนองน้ำล้อมรอบหมู่บ้าน 5 หนอง คือ บึงหว้า สระแก้ว บึงบอน บึงลิ้ม และบึงบ้าน ซึ่งหนองน้ำทั้งหมดนี้สันนิษฐานว่าขุดไว้เพื่อเป็นกำแพงเมืองเป็นคูเมืองเพื่อป้องกัน ศัตรูข้าศึกที่จะมารุกราน ซึ่งลักษณะของหนองน้ำทั้งหมดนั้นจะ โคงล้อมหมู่บ้านและมีทางออก เป็น ช่องระหว่างหนองน้ำแต่ละแห่งด้วย (สุรชัย ชนะบุรณ์, 2550)

2. อุ่มบุดตา หรือคอนปู้ตา หรือชาวบ้านเรียกว่า “คอนญาพ้อปู้” อยู่ทางทิศเหนือ ของหมู่บ้านริมบึงลิ้ม โดยปู้ตาเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพของชาวบ้าน ทุกคนจะต้องไปสักการะนั่นก็คือ เจ้าเมืองเชียงเหียนที่อยู่ในด้านานผาแดงนางไอ่ ดังนั้น ชาวบ้านจึงมีประเพณีจุดบั้งไฟแสน เพื่อเป็นการบูชาปู้ตา เพราะถือว่าเมืองเชียงเหียนนั้นเป็นเมืองที่เคยส่งบั้งไฟแสนเข้าแข่งขันในงาน แข่งบั้งไฟของพญาขอม (สุรชัย ชนะบุรณ์, 2550)

3. หอแม่ย่านาง อยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้านตั้งอยู่ริมสระแก้ว เป็นสถานที่ซึ่งชาวบ้าน เชียงเหียนให้ความเคารพนับถือเป็นอย่างมากว่ามีความศักดิ์สิทธิ์รองลงมาจากคอนปู้ตา โดยชาวบ้าน เชื่อว่าเป็นน้องสาวของพญาเชียงเหียนมีการบนบานในสิ่งที่ตนปรารถนา โดยของแก้บนที่เจ้าแม่ หอนางชอบมากที่สุด คือ แป้ง กระจก ลิปสติก และนอกจากนั้นยังต้องมีการแห่บั้งไฟไปถวายทุกปี เหมือนกับที่คอนญาพ้อปู้ (สุรชัย ชนะบุรณ์, 2550)

4. คูสามชั้น เป็นคันดินสามชั้นซ้อนกันความยาวแต่ละคูประมาณ 60 วา ชาวบ้าน เชื่อว่าเป็นประตูหอรบกำแพงเมืองป้องกันการรุกรานของศัตรู อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ของหมู่บ้าน ปัจจุบันได้ถูกชาวบ้านเข้าครอบครองและไถทำที่นาจนไม่เหลือร่องรอยแล้ว

5. ทู่งสนามชัย มีลักษณะเป็นทุ่งกว้างอยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้านเชื่อกันว่าเป็นสถานที่ ใช้ฝึกทหารซ้อมรบและจัดกิจกรรมร่วมกันของชาวเมืองเชียงเหียน

6. หอนงหลุมพะาะ มีลักษณะเป็นหลุมขนาดใหญ่ มีลักษณะเป็นหลุมขนาดใหญ่ เชื่อกันว่าเป็นหลุมหลบภัยของชาวเมือง เมื่อเวลาเกิดศึกสงครามและเคยเป็นแหล่งประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

7. คอนอัญญาเต่า (อัญญาสุริยะ) เป็นบุคคลสำคัญของเมืองเชียงเหียนในช่วงที่มีการอพยพมาจากเมืองสุวรรณภูมิ คือ เป็นต้นตระกูลของตระกูลขัติยะวงศ์ เนื่องจากเป็นเชื้อพระวงศ์ของเจ้าเมืองร้อยเอ็ด คือ ท้าวขัติยะวงศ์ จึงใช้ชื่อสกุลว่า “ขัติยะวงศ์” และต่อมาได้กลายเป็น “ขัติยะวงศ์” และอัญญาผู้เต่านี้เป็นผู้ที่มีความสำคัญอย่างมากในการก่อตั้งบ้านเชียงเหียนเมื่อขอมพ่ายแพ้ โดยเป็นผู้นำทางด้านศาสนาในกลุ่มชาวบ้าน เพราะเป็นผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับศาสนาอย่างแตกฉาน และจะเป็นผู้ดำเนินการเกี่ยวกับศาสนาทุกเรื่อง จึงได้รับการยอมรับนับถือเป็นอย่างสูง เนื่องจากชาวอีสานโดยทั่วไปมีความเลื่อมใสในศาสนาเป็นอย่างสูงอยู่แล้ว เมื่ออัญญาผู้เต่าถึงแก่กรรม ชาวบ้านนำศพไปฝังไว้ที่ดอนทางทิศใต้ของหมู่บ้านและทำศาลไว้ที่ดอน เพื่อเป็นที่สักการะและให้เป็นที่ยึดเหนี่ยวของชาวบ้าน ซึ่งชาวบ้านเชียงเหียนมักมานบนานเรื่องเกี่ยวกับการไม่ให้ถูกทหารเพื่อเชื่อกันว่าศักดิ์สิทธิ์มาก และนอกจากนั้นเมื่อมีชายหนุ่มในหมู่บ้านอายุครบบวชต้องไปทำการบอกกล่าวที่ดอนอัญญาเต่าทุกครั้ง เพราะถือว่าท่านเป็นผู้นำทางด้านพิธีกรรมทางศาสนาถ้าใครไม่ไปทำพิธีบอกกล่าวจะต้องมีการเจ็บป่วยหรือเหตุที่ต้องมีอุปสรรคขวางกั้น (สุรชัย ชนะบุรณ์, 2550)

8. คอนญาคู อยู่ใกล้ ๆ กับคอนอัญญาผู้เต่า โดยที่ญาคูกล่าวว่า คือ เจ้าอาวาสของวัดเก่าเชียงเหียนในยุคแรก ๆ ที่มีการอพยพมาจากร้อยเอ็ด ซึ่งปัจจุบันได้กลายเป็นวัดร้างไปแล้ว เมื่อมรณภาพชาวบ้านจึงนำศพของท่านไปฝังไว้ที่ดอนญาคูเพื่อเป็นที่สำหรับชาวบ้านไปสักการะ

9. โนนวัดเก่า เป็นโนนวัดเก่าที่อยู่ตรงกลางของหมู่บ้านทางทิศใต้ของถนนเส้นมหาสารคาม-ร้อยเอ็ด ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นวัดเก่าตั้งแต่สมัยที่อพยพมาจากร้อยเอ็ดที่พระยาเชียงเหียนสร้างขึ้นสำหรับคนนับถือศาสนาพุทธ ปัจจุบันเหลือแต่ซากศิลาแลง แต่ก็ยังมีชาวบ้านไปนิมนต์พระมาทำบุญอยู่เสมอ

7.2.3 ประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ

7.2.3.1 ประเพณีตามฮีตสิบสอง

7.2.3.1.1 ทำบุญเข้ากรรม เมื่อถึงเดือนอ้ายพระสงฆ์เจ้าจะมีการอยู่ปริวาสกรรมเพื่อออกจากอาบัติสังฆาติเสลที่สงฆ์ตัวเองว่าอาจจะต้องหรือต้องจริง ๆ เป็นการสร้างความมั่นใจในการครองสมณเพศของตน ชาวบ้านเชียงเหียนก็พากันมาทำบุญร่วมกัน เพราะตอนนี้พระสงฆ์ท่านปฏิบัติตนเคร่งครัด อาจจะไม่มีเวลาออกมาบิณฑบาตร การมาทำบุญกันในเดือนนี้จึงเชื่อว่าจะได้ตามข่าวคราวกันและกัน (สุรชัย ชนะบุรณ์, 2550)

7.2.3.1.2 บุญคุณลาน หรือบุญเดือนยี่ เมื่อชวานาเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จจะหาบ ฟ่อนข้าว (มัดข้าว) มากองรวมกันไว้ที่ลานนวดข้าวให้เป็นกองสูงชัน เรียกว่า “ลอมข้าว” จากนั้น จะจัดเตรียมขวัญข้าว (ข้าวที่ปลูกพิเศษแยกจากข้าวอื่น ๆ ในนา ส่วนใหญ่มักปลูกไว้ใกล้ตาแฮก (เจ้าที่ประจำไร่นา) มัดรวมกันกับดอกไม้ ชัน 5 คู่ ไช้ โดยใช้ฟางข้าวหุ้มมัดรวมกัน) ไปแขวนไว้ สูงเหนือลอมข้าว จัดน้ำอบน้ำหอมไว้ประพรม ซึ่งสายสัญญาณรอบกองข้าว และนิมนต์พระภิกษุสงฆ์ มาเจริญพุทธมนต์ เสร็จแล้วถวายภัตตาหารเพล หลังจากพระสงฆ์ฉันเสร็จจะประพรมน้ำมนต์ ให้กองข้าว เจ้าภาพ และผู้มาร่วมงาน เสร็จแล้วพระสงฆ์จะให้พรและกลับวัด เจ้าภาพก็จะนำน้ำมนต์ ที่เหลือไปประพรมแก้ว ครอบ รวมถึงเครื่องมือทางการเกษตรอื่น ๆ เพื่อเป็นสิริมงคลแก่การทำนา ปีต่อ ๆ ไป แต่ปัจจุบันชาวบ้านเชียงใหม่ส่วนใหญ่ไม่ค่อยทำพิธีนี้แล้ว เนื่องจากหลังเก็บเกี่ยวข้าว เสร็จจะใช้รถสีข้าวแทนการตีนวดข้าว จึงไม่จำเป็นต้องใช้ลานในการนวดข้าว หรือหากบ้านไหน ที่เก็บเกี่ยวผลผลิตได้มาก ๆ จะทำพิธี “กุ่มข้าวใหญ่” แทน โดยชาวบ้านจะนำข้าวเปลือกมากองรวมกัน และทำพิธีดังกล่าว (อุบล ชาติยะวงศ์, สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2559)

7.2.3.1.3 บุญเดือนสาม หรือบุญข้าวจี เมื่อชนข้าวที่นวดแล้วขึ้นเก็บในยุ้งฉาง ชาวบ้านจะนำข้าวใหม่ของตนมาทำข้าวจี (ข้าวเหนียวที่ปั้นสอดไส้ด้วยน้ำอ้อยชุบไข่แล้วนำไปปิ้ง ให้สุก) พร้อมด้วยข้าวเกรียบว่าอย่างไฟ นำไปถวายพระพร้อมอาหารคาวหวานอื่น ๆ ในตอนเย็น จะมีการทำพิธีมาฆบูชาด้วย (อุบล ชาติยะวงศ์, สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2559)

7.2.3.1.4 บุญเดือนสี่ บุญสะแหวด ชาวบ้านเชียงใหม่ ถือว่าเป็นบุญที่สำคัญ มาก โดยมีการทำบุญสะแหวดประจำปี มีการเตรียมอาหาร ที่ปักสำหรับพระสงฆ์ สามเณร และ แขกที่มาร่วมงานพิธี เตรียมเครื่องบูชา ได้แก่ หมาก เมี่ยง ฐูป เทียน ข้าวตอก ดอกไม้ เป็นต้น โดย ชาวบ้านจะช่วยกันทำการตระเตรียมงาน คือ กลุ่มแม่บ้านรับผิดชอบเรื่องอาหารและเครื่องบูชา กลุ่มผู้ชายรับผิดชอบเกี่ยวกับสถานที่และพิธีกรรม เมื่อถึงวันโฮมจะนิมนต์พระพุทธรูปองค์ประธาน ประดิษฐานที่ศาลาการเปรียญ ตอนบ่ายก็จะมีพิธีอันเชิญพระเวสสันดรและนางมัทรีเข้ามาที่วัด ตอนค่ำอาราธนาพระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์แล้วเทศน์มาลัยหมื่นมาลัยแสน พอใกล้สว่าง ก็จะมีการประกาศปาวเทวดาและอาราธนาเทศน์สังกาส วันรุ่งขึ้นก็จะมีเทศน์มหาชาติทั้งวัน โดยการเทศน์มหาชาตินี้พระสงฆ์หนึ่งรูปจะเทศน์ได้ 1 กัณฑ์ ในการเทศน์นี้ชาวบ้านจะมีการเขียน ชื่อพระแต่ละรูปที่ร่วมเทศน์ลงในบาตรเพื่อให้ชาวบ้านจับสลาก ชาวบ้านคนใดจับได้ชื่อพระรูปใด จะต้องเตรียมกัณฑ์เทศน์ไปถวายพระรูปนั้น ซึ่งในกัณฑ์เทศน์ที่นำไปถวายหลัก ๆ จะประกอบด้วย มะพร้าวอ่อนตัดหัวท้าย ชัน 5 กล้วย เงิน ข้าวสาร บุหรี่ สมุด ดินสอ เป็นต้น เมื่อพระเทศน์จบแล้ว ชาวบ้านจะจัดขันดอกไม้ ฐูป เทียน กล่าวคำอาราธนาพระรัตนตรัยจบเป็นอันเสร็จสิ้นพิธี (อุบล ชาติยะวงศ์, สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2559)

7.2.3.1.5 บุญเดือนห้า ชาวบ้านจะมีการทำบุญสงกรานต์ในระหว่างวันที่ 13-15 เมษายนของทุกปี โดยตอนเช้าจะมีการทำบุญตักบาตรและสงน้ำพระพุทธรูป สงน้ำกระดุก บรรพบุรุษ การเล่นสาดน้ำของเด็ก ๆ และคนหนุ่มสาว ลูกหลานผู้ด้อยอายุ โสกว่าจะมีการรดน้ำขอพรผู้ใหญ่ คนเฒ่าคนแก่ เพื่อให้ตนชุ่มเย็นตลอดปี ในสมัยก่อนลูกหลานจะต้องหาบหรือเข็นน้ำไปเติมในตุ่มบ้านของพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ให้เต็ม แต่ปัจจุบันมีระบบประปาที่สะดวกเข้าถึงทุกหลังคาเรือน ประเพณีการเข็นน้ำใส่ตุ่มนี้จึงไม่มีแล้ว (สุรชัย ชนะบุญ, 2550)

7.2.3.1.6 บุญเดือนหก ประเพณีบุญเดือนหกหรือบุญบั้งไฟ เนื่องจากชาวบ้านเชียงเหียนมีความเชื่อว่าบ้านของตน คือ เมืองเชียงเหียนในตำนานผาแดงนางไอ่และเคยได้ส่งบั้งไฟเข้าร่วมในประเพณีบุญบั้งไฟของพญาขอม ด้วยประการนี้ชาวบ้านจึงมีประเพณีจุดบั้งไฟเพื่อเป็นการบูชาปู่ตาของตน บุญบั้งไฟของบ้านเชียงเหียนนั้นถือว่าเป็นประเพณีที่ทั้งชาวบ้านเชียงเหียนและหมู่บ้านใกล้เคียงให้ความสำคัญ โดยเมื่อบ้านเชียงเหียนจัดงานบุญบั้งไฟก็จะมีหมู่บ้านใกล้เคียงเข้ามาร่วมด้วยทุกครั้ง (อุบล ขัตติยะวงศ์, สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2559)



ภาพที่ 6 ประเพณีบุญเดือนหกหรือบุญบั้งไฟบ้านเชียงเหียน

7.2.3.1.7 บุญเดือนเจ็ด หรือบุญซำชะ การสระหรือล้าง ถือเป็นการชำระสิ่งที่เป็นเสนียดจัญไร ในทำนองของบริสุทธิศักดิ์สิทธิ์ไล่เสนียด เช่น ในกรณีผีเข้าสิงคนไม่สามารถจะขับด้วยการกินยา จะต้องใช้น้ำมันต์หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไล่ผีจึงจะออก การปลูกเอนคร่อมหลุมฝังศพ การตั้งเมืองคร่อมป่าช้า ทำให้ผู้อาศัยเจ็บไข้ได้ป่วยเดือดร้อน จะต้องมีการทำพิธีสวดตลอด “ร้อยดอน”

แล้วเอาคนไปอยู่ก็จะถือว่าเป็นการชำระแล้วในบุญชำระของชาวอีสานนั้น ถือเป็นความเดือดร้อน ซึ่งเกิดจากความผิดพลาด เช่น การปลูกบ้านครอบหลุมฝังศพ (สุรชัย ชนะบุรณ์, 2550)

7.2.3.1.8 บุญเดือนแปด หรือบุญเข้าพรรษา พุทธศาสนิกชนทั่วไปถือเอา วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 เป็นวันทำบุญเข้าพรรษา ซึ่งพระภิกษุสามเณรจะต้องอยู่ประจำวันตลอด 3 เดือน ตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 ถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ห้ามมิให้ไปค้างที่อื่นนอกจากมีเหตุจำเป็นจริง ๆ ในวันเข้าพรรษานี้ชาวบ้านเชียงเหียนจะไปทำบุญตักบาตรที่วัด มีการถวายภัตตาหารเพล ถวายเทียน จำพรรษา ถวายผ้าอาบน้ำฝน ยารักษาโรค อื่น ๆ โดยพระสงฆ์ก็จะเทศนาสั่งสอนและให้ศีลให้พร แก่ชาวบ้าน ซึ่งในวันเข้าพรรษานี้พวกคฤหัสถ์บางคนก็จะปวารณาตน หยุดการกระทำสิ่งที่เป็นบาป เช่น การงดดื่มสุราเมรัย เป็นต้น (สุรชัย ชนะบุรณ์, 2550)

7.2.3.1.9 บุญเดือนเก้า หรือบุญข้าวประดับดิน เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศ ให้แก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว โดยชาวบ้านมีความเชื่อว่า กลางคืนเดือนดับของเดือนเก้าเป็นวันประตูนรกสวรรค์เปิด ญาติพี่น้องที่ล่วงลับจะกลับมาเยี่ยมบ้านที่โลกมนุษย์ ดังนั้น ในคืนวันนั้นชาวบ้าน จะเตรียมอาหารทั้งคาวหวานห่อเตรียมไว้ให้ญาติ โดยจะมีอาหารคาวหวาน หมากพลู และบุหรี ห่อใส่ใบตองไว้และนำไปวางไว้ที่วัด ชาวบ้านเชียงเหียนเรียกว่า “ยายข้าวประดับดิน” โดยการยาย ข้าวนี้จะต้องไปทำตอนดึก คือ เทียงคืนวันแรม 14 ค่ำ เดือน 9 เอาห่อข้าวที่เตรียมไว้ไปวางไว้ ใต้โคนต้นไม้ ริมกำแพงวัด ริมโบสถ์ เจดีย์ ซึ่งการวางจะต้องทำอย่างเงียบเชียบที่สุด ไม่มีการตีฆ้อง ร้องป่าว และจะต้องทำเฉพาะภายในบริเวณวัดเท่านั้น หลังจากยายข้าวสากเสร็จในตอนเช้าชาวบ้าน จะกลับไปเตรียมอาหารเพื่อใส่บาตรพระ ฟังพระสงฆ์แสดงธรรมเทศนา กรวดน้ำทำบุญให้ญาติ ที่ล่วงลับเป็นอันเสร็จพิธี (อุบล ชติยะวงศ์, สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2559)

7.2.3.1.10 บุญเดือนสิบ หรือบุญข้าวสาก เป็นการทำบุญให้ผีญาติพี่น้อง และผีไร้ญาติ ตอนกลางคืนชาวบ้านจะเตรียมห่อข้าวไว้ ประกอบด้วย ห่อข้าวใหญ่ 1 ห่อ และห่อข้าว เล็ก ๆ เป็นพวงอีก 2 ห่อ โดยในห่อข้าวประกอบด้วยของกินต่าง ๆ เช่น ข้าวสุก อาหารทั้งคาวหวาน หมากพลู บุหรี ในตอนรุ่งเช้าชาวบ้านจะไปทำบุญตักบาตรที่วัด พร้อมนำเอาห่อข้าวไปด้วย หลังพระฉันเสร็จจะนำห่อข้าวใหญ่แกะไปวางไว้ใต้โคนต้นไม้ กรวดน้ำให้ผีบรรพบุรุษและญาติพี่น้อง มากิน ส่วนห่อเล็กจะโยนไปให้ชาวบ้านคนอื่น ๆ มาเก็บเอาไปโยนไว้ตามที่ไร่นาของตน เป็นการแบ่งปันให้กับผีไร้ญาติ (อุบล ชติยะวงศ์, สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2559)

7.2.3.1.11 บุญเดือนสิบเอ็ดหรือบุญออกพรรษา

7.2.3.1.12 บุญเดือนสิบสองหรือบุญกฐิน ถือเป็นบุญมหาคุณ เป็นมหรหรมนบุญที่มีการเตรียมการมาก ค่าใช้จ่ายสูง กฐินนี้เป็นกาลทาน คือ ทานมีเวลาจำกัดไว้เพียง

1 เดือน นับจากแรม 1 เวลาค่ำ เดือน 11 ถึงเดือน 12 ท้ายฤดูฝนเท่านั้น ถ้าทำในเวลานอกจากนี้ถือว่าไม่เป็นบุญกุศล

7.2.3.2 ประเพณีความเชื่ออื่น ๆ เช่น

7.2.3.2.1 ประเพณีการบวช เป็นประเพณีสำคัญที่ยึดถือกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงยุคปัจจุบัน ถือว่าเป็นประเพณีที่สำคัญที่สุดอีกประเพณีหนึ่งในชีวิตลูกผู้ชาย เพราะเป็นการทดแทนพระคุณบิดามารดา โดยเชื่อกันว่าเมื่อพ่อแม่ตายไปจะได้เกาะชายผ้าเหลืองลูกชายขึ้นสวรรค์ ชาวบ้านจึงให้ความสำคัญกับพิธีนี้มาก เมื่อมีการบวชที่บ้านใดชาวบ้านก็จะไปช่วยกันอย่างเต็มความสามารถ เพราะถือว่าได้กุศลแรง ผู้ที่จะบวชต้องฝึกการสวดมนต์และขานนาคให้ได้ก่อนถึงวันบวช 1 วัน ผู้ที่จะบวชจะต้องนำดอกไม้ ธูป เทียน ไปกราบญาติผู้ใหญ่และผู้เฒ่าผู้แก่ที่เคารพนับถือเพื่อลาสิกขาบทและขอขมาแก่ญาติผู้ใหญ่และขอโทษกรรมที่เคยล่วงเกินก่อน เพื่อที่จะได้บวชอย่างบริสุทธิ์ใจ เมื่อถึงวันที่กำหนดบวชตอนเช้าทำพิธีโกนผมนาค โดยพ่อแม่ของนาคจะเป็นผู้เริ่มโกนตัดออกให้ก่อนตามด้วยญาติผู้ใหญ่ รวมถึงผู้มีอุปการคุณ จากนั้นพระอุปัชฌาย์จะทำหน้าที่โกนให้ต่อจนเสร็จ จากนั้นจะมีพิธีทำขวัญนาค โคนหมอสวดไตรปริชาตหรือที่เชิญมาจากที่อื่น เมื่อทำขวัญนาคเสร็จจึงแห่ นาคไปวัด โดยให้พ่ออุ้มบาตรและแม่เป็นผู้อุ้มไตรครอง ส่วนญาติพี่น้องก็ช่วยกันถือเครื่องอัฐบริขารและสิ่งของอื่น ๆ เมื่อถึงวัดจะวนแห่เวียนรอบอุโบสถ 3 รอบ โดยเวียนขวาเมื่อครบแล้วจึงเข้าไปพิธีในพระอุโบสถตามประเพณีของชาวบ้าน นาคจะกล่าวคำขอพรพชาต่อพระอุปัชฌาย์แล้วครองผ้า ขอสีล 10 กับพระอาจารย์ อันเป็นการเสร็จสิ้นพิธี (อุบล ชาติยะวงศ์, สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2559)

7.2.3.2.2 ประเพณีแต่งงาน หนุ่มสาวที่รักใคร่ชอบพอกัน เมื่อตกลงปลงใจว่าจะอยู่กินด้วยกันเป็นสามีภรรยาแล้ว ซึ่งฝ่ายชายจะต้องส่งญาติผู้ใหญ่มาสู่ขอฝ่ายหญิง เมื่อตกลงกันได้แล้วก็ต้องเอาดวงของทั้งสองฝ่ายไปให้หมอดูผูกดวงว่าสมพงษ์กันหรือไม่ ต่อจากนั้นก็หาฤกษ์ยามในวันแต่งงาน การจัดงานจะจัดขึ้นทั้งที่บ้านของฝ่ายชายและหญิง โดยฝ่ายชายจะเตรียมเครื่องขันหมากและสินสอด ส่วนฝ่ายหญิงจะเตรียมเครื่องสำหรับสมมาญาติผู้ใหญ่ของทางฝ่ายชาย ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นหมอนหูก ผ้าไหม เตรียมที่นอน และอาหารไว้เลี้ยงรับแขกที่มาร่วมงาน เมื่อได้ฤกษ์ขบวนเจ้าบ่าวก็แห่ขันหมากมาเพื่อทำพิธี ก่อนขึ้นบ้านเจ้าสาว ญาติของเจ้าบ่าวและเจ้าสาวจะมีการพูดจาถามไถ่กันตามประเพณี เมื่อเสร็จแล้วก่อนจะขึ้นบ้านจะให้เจ้าบ่าวยืนบนหินลับมิดที่ปูด้วยใบตองแล้วให้น้องเจ้าสาวหรือญาติพี่น้องของเจ้าสาวตักน้ำล้างเท้าให้เจ้าบ่าว จากนั้นจึงขึ้นบ้านไปทำพิธีสู่ขวัญคู่บ่าวสาว เมื่อเสร็จพิธีเจ้าบ่าวและเจ้าสาวจะถือพานดอกไม้ ธูป เทียน มากกราบญาติผู้ใหญ่ พร้อมทั้งมอบของสมมาให้ญาติผู้ใหญ่ฝ่ายชาย ผู้ใหญ่ก็จะผูกแขนให้เจ้าบ่าวเจ้าสาวพร้อมทั้งอวยพรให้ เมื่อเสร็จพิธีจึงส่งตัวเจ้าบ่าวเจ้าสาวเข้าห้องหอให้รับประทานอาหารร่วมกัน และเมื่อถึง

เวลาค่ำจึงทำพิธีส่งตัวอีกครั้ง ในสมัยก่อนเจ้าบ่าวเจ้าสาวที่แต่งงานใหม่จะต้องออกเรือนไปอยู่บ้านของตนเองโดยพ่อแม่ (ส่วนใหญ่เป็นพ่อแม่ฝ่ายหญิง) จะทำเรือนหอให้คู่แต่งงานใหม่ โดยการต่อเส้าข้าว (ยุงข้าว) ให้อยู่ เรียกว่า ตูบต่อเส้า หรือเฮียนต่อเส้า เมื่อคู่แต่งงานผิวเมียอยู่กินกันจนตั้งเนื้อตั้งตัวได้แล้ว พ่อแม่จึงจะยกที่ดินบางส่วนให้ปลูกบ้านใหม่ (อุบล ชาติยะวงศ์, สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2559)

7.2.3.2.3 ประเพณีการตาย ซึ่งประเพณีของชาวบ้าน เมื่อมีการตายเกิดขึ้น ชาวบ้านจะนำศพไปฝังที่ป่าช้า จะไม่นำศพผู้ตายเข้าภายในบ้าน แต่จะทำพิธีสวดที่บ้านผู้ตายก่อน หลังจากนั้นสักครู่หนึ่งจึงจะมีการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปหาแก่ผู้ตาย เรียกว่า บุญแจกข้าว และจะไม่มีเงินเฮียนดี แต่ถ้าเป็นการตายแบบธรรมดา เช่น ป่วยตาย หรือแก่ชราตาย จะมีการอาบน้ำศพ แต่งตัวแล้วให้นาลงใส่โลงและจะใส่ข้าวของเครื่องใช้ของผู้ตายลงในโลงด้วย เช่น เสื้อผ้า นำเงินฝากผู้ตายให้ไปใช้ในชาติหน้า ที่บ้านจะมีการงันศพ 1 คืน ในคืนที่ 3 จะมีเงินเฮียนดี พร้อมกับทำบุญแจกข้าว เมื่อครบกำหนดจะนำศพไปเผาที่ป่าช้า โดยจะนำศพเวียนขวารอบกองฟอน 3 รอบ จากนั้นจึงทำพิธีตัดด้ายตราสังข์ที่มัดไว้ล่างหน้าศพด้วยน้ำมะพร้าวอ่อน จากนั้นจึงยกศพขึ้นวางบนกองฟอนให้หันศีรษะไปทิศตะวันตกแล้วพระจะทำพิธีจุดกองฟอนเผาทิ้งไว้ประมาณ 3 คืนแล้วทำการเก็บกระดูกซึ่งทำกองขี้เถ้าเป็นรูปคน หันหัวออกทางทิศตะวันออก พระชกอนิจจาจบจึงเก็บกระดูกส่วนใส่ผ้าขาวห่อไปเพื่อบรรจุในธาตุส่วนที่เหลือก็ฝังไว้ที่กองฟอนนั่นเอง

7.2.4 วิถีชุมชน

7.2.4.1 หมอยาสมุนไพร

หมอยาบ้านเชียงเหียนนี้จะแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้เก็บและกลุ่มผู้ขาย ผู้เก็บยานั้นจะมีหญิงกับชายที่มีความรู้เกี่ยวกับการเก็บยาสมุนไพร ได้แก่ ถ้าเปรียบ โดไม่รู้ล้ม กำแพงเจ็ดชั้น หมอยาจะไปเก็บยามาขาย ซึ่งจะมีรายได้ประมาณต่อเดือนละ 2,500-3,500 บาทต่อคน และอีกส่วนจะตระเวนขายชุดละ 100-1,000 บาท โดยการออกไปขายใช้ระยะเวลา 10-30 วัน จึงจะกลับถึงบ้าน ซึ่งใช้เวลานานมาก (สุรชัย ชนะบุรณ์, 2550)



ภาพที่ 7 แผนที่บ้านเชียงใหม่ (แหล่งโบราณคดีบ้านเชียงใหม่, 2559)

หมายเลข 1 สระแก้วเป็นที่ตั้งของหอแม่ย่านาง

หมายเลข 2 บึงหว่า

หมายเลข 3 บึงบ้าน

หมายเลข 4 บึงสิมที่ตั้งของศาลปู่ตา

หมายเลข 5 บึงบอน

หมายเลข 6 หนองขอนแก่น

หมายเลข 7 หนองหลุมเพาะ เชื่อว่าเป็นที่หลบภัยชาวบ้านเวลาเกิดสงคราม

หมายเลข 8 คอนอัญญาเต่า เชื่อว่าเป็นที่ฝังศพเจ้าเมืองคนแรก

หมายเลข 9 คอนญาคุ พื้นที่คอนญาคุและคอนอัญญาเต่าส่วนใหญ่

ถูกแปรเปลี่ยนเป็นที่นาส่วนบุคคล

หมายเลข 10 ทุ่งสนามชัย ที่ล้อมรอบในสมัยก่อน

7.3 บ้านเขวา

7.3.1 ประวัติความเป็นมา

ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดแต่จากที่ผู้เฒ่าผู้แก่เล่ามาว่าชาวบ้านเขว้าย้ายมาจากเมืองร้อยเอ็ด เพราะเมื่อก่อนมหาสารคามขึ้นอยู่กับเมืองร้อยเอ็ด ต่อมาจึงแยกออกมาเป็นเอกราช (พวน คำบุญเกิด, สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2559) การอพยพย้ายถิ่นมาจากร้อยเอ็ดของชาวบ้านเขวาสอดคล้องกับในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ

ให้ยกบ้านลาดกุดยางใหญ่ขึ้นเป็นเมือง เมื่อวันที่ 22 สิงหาคม พุทธศักราช 2408 โดยแยกพื้นที่และ
 พลเมืองชายฉกรรจ์ราวสองพันคนมาจากเมืองร้อยเอ็ด และโปรดเกล้าฯ ให้ท้าวมหาชัย (กวด)
 เป็นพระเจริญราชเดช เจ้าเมือง มีท้าวบัวทองเป็นอุปฮาด ต่อมาเมื่อปี พุทธศักราช 2412
 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้แยกเมืองมหาสารคามขึ้นกับกรุงเทพฯ และเมืองร้อยเอ็ด ได้แบ่งพลเมือง
 ให้อีกราวเจ็ดพันคน พลเมืองเดิม อพยพมาจากเมืองจำปาศักดิ์ สำหรับท้าวมหาชัยและท้าวบัวทองนั้น
 เป็นหลานโดยตรงของพระยา ขัตติยวงษา (สีลัง)

7.3.2 วัฒนธรรมประเพณี

บุญเดือนสาม หรือบุญข้าวจี ชาวบ้านจะนำข้าวใหม่มาทำข้าวจี (ข้าวเหนียวที่ปั้น
 สอดไส้ด้วยน้ำอ้อยชุบไข่แล้วนำไปปิ้งให้สุก) นำไปถวายพระพร้อมอาหารคาวหวานอื่น ๆ ในช่วง
 พิธีตอนเช้า

บุญสงกรานต์ จัดขึ้นระหว่างวันที่ 13-15 เมษายนของทุกปี ถือเป็นบุญรวมญาติ
 เพราะลูกหลานและญาติพี่น้องที่กระจายกันไปทำงานยังต่างจังหวัดจะกลับมารวมตัวกัน มีการร่วม
 ทำบุญตักบาตร สรงน้ำพระ รดน้ำขอพรคนเฒ่าคนแก่ รวมถึงพ่อแม่ที่ป้า น้าอาที่เคารพนับถือ
 มีการเล่นน้ำสงกรานต์ของเด็ก คนหนุ่มสาว และชาวบ้านทั่วไปอย่างสนุกสนาน (พวน คำบุญเกิด,
 สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2559)

บุญสรงน้ำกู่ จะจัดขึ้นทุกวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี โดยในวันนี้ชาวบ้านจะนำ
 น้ำอบน้ำหอม ดอกไม้ไปสรงพระที่ปราสาทกู่ เพื่อให้มีความสุขสงขบรมเย็นตลอดปี ในบริเวณลานรอบ ๆ
 ปราสาทกู่จะมีการทำพิธีบวงสรวงปราสาทกู่ด้วย นอกจากนี้จะมีการแสดงมหรสพต่าง ๆ ตลอดทั้งวัน
 ในวันนี้ชาวบ้านเขาจะถือเป็นงานประจำปีที่ต้องถือปฏิบัติทุกปี (พวน คำบุญเกิด, สัมภาษณ์,
 12 กุมภาพันธ์ 2559)

เดือนเจ็ดบุญเบิกบ้าน จะมีการทำบุญกันบ้าน คือหลังจากพระสวดมนต์เสร็จในคืน
 ที่ 3 ชาวบ้านจะนำก้อนกรวด มาหว่านตามหลังคาบ้าน บริเวณบ้าน เพื่อขับไล่สิ่งไม่ดีให้พ้นไป
 (พวน คำบุญเกิด, สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2559)

7.3.3 ปราสาทกู่บ้านเขา

ปราสาทกู่บ้านเขา ตั้งอยู่บนที่ราบในเขตสาธารณะประโยชน์คังกู่บ้านเขา มีเนื้อที่
 22 ไร่ 2 งาน 92 ตารางวา ห่างจากตัวเมืองมหาสารคาม ไปตามถนนแจ้งสนิท เส้นทางมหาสารคาม-
 ร้อยเอ็ด 13 กิโลเมตร ตัวปราสาทกู่ตั้งอยู่ลึกเข้าไปจากถนนแจ้งสนิทระยะทาง 1.5 กิโลเมตร กรมศิลปากร
 ได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 52 ตอนที่ 75 วันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2478



ภาพที่ 8 ทางเข้าปราสาทบ้านเขวา

กลุ่มอาคาร (ปราสาทบ้านเขวา) เป็นโบราณสถานสมัยขอม มีลักษณะเป็นปราสาท
 มีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่หลายองค์ เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือของชาวตำบลเขวา
 และที่ใกล้เคียงเป็นโบราณสถานที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 18 ทำด้วยศิลาแลงเป็นรูปกระโจมสี่เหลี่ยม
 สูงจากพื้นดินถึงยอด 4 วา กว้าง 2 วา 2 สอก ภายในปราสาทมีเทวรูปทำด้วยดินเผา 2 องค์ นั่งขัดสมาธิ
 ประนมมือถือสังข์ มีกำแพงทำด้วยศิลาแลงล้อมรอบ โคปุระ อยู่แนวด้านทิศตะวันออกเป็นทางเข้าออก
 ภายในกำแพงเพียงด้านเดียว บรรณาลัยอยู่ภายในกำแพงแก้ว ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ มีทางเข้า
 ในปราสาทประธานเพียงด้านเดียว คือ ทิศตะวันออก ส่วนอีก 3 ด้านเป็นประตูหลอก กรอบประตู
 และทับหลังเป็นหินทราย



ภาพที่ 9 ปรางค์กูบ้านเขวา

ความสำคัญด้านประวัติศาสตร์

ตามทฤษฎีของศาสตราจารย์ฟิลิปป์ สเตรน ชาวฝรั่งเศสที่เคยศึกษาวิวัฒนาการศิลปะเขมรไว้ ทำให้ทราบว่าปรางค์กูบ้านเขวาแห่งนี้เป็นสถาปัตยกรรมในวัฒนธรรมเขมรแบบบายอน สร้างในพุทธศตวรรษที่ 18 มีอายุประมาณ 800 ปี ในพุทธศาสนาเถรวาท ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซแตส มีความเห็นว่า จุดประสงค์ของการสร้างอโรคยาศาลนั้น มิใช่เพียงแต่จะเป็นสถานที่รักษาโรคภัยไข้เจ็บเท่านั้น แต่ยังมีภารกิจที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาในการสั่งสอนศีลธรรมด้วย

ข้อมูลข้างต้นตรงกับจารึกของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 แห่งราชอาณาจักรเขมร มหาราชองค์สุดท้ายของเขมรที่เลื่อมใสในพุทธศาสนานิกายมหายาน พ่อสังฆการพระเจ้าชัยวรมันที่ 8 ขอมเริ่มเสื่อมถอย เกิดความอ่อนแอด้านเศรษฐกิจ เนื่องจากการแย่งชิงอำนาจกันระหว่างพราหมณ์และพระ ในพุทธศาสนาได้กล่าวถึงการสร้างอโรคยาศาลไว้ควบคู่กับการสร้างศาลาที่พักคนเดินทางจากนครหลวงหรือนครธม เมืองหลวงของกัมพูชาไปยังเมืองต่าง ๆ รวมทั้งเมืองพิมาย ปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

ปรางค์กูบ้านเขวาเป็นอโรคยาศาล หรือสถานพยาบาลที่สร้างขึ้นตามมติพุทธศาสนานิกายมหายานในวัฒนธรรมเขมรตรงกับศิลปะเขมรแบบบายอนเพียงแห่งเดียวในประเทศไทยที่ได้พบ ประติมากรรมรูปพระพุทธรูปปางปฐมเสนาบดี ประดิษฐานเป็นพระประธานของอโรคยาศาล ซึ่งเชื่อว่าเป็นพระพุทธรูปแพทย์ผู้ทำหน้าที่รักษาโรคให้กับสรรพสัตว์ทั้งหลาย ตรงตามมติดั้งเดิมตามที่กล่าวไว้ในจารึกของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ซึ่งอโรคยาศาลที่พบหลาย ๆ แห่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ของไทย ส่วนใหญ่เป็นรูปพระโพธิสัตว์วัชรธร อาทิ พระพุทธเจ้า ประดิษฐานเป็นพระประธาน
ของอโรคยาศาล

หลักฐานและโบราณวัตถุที่พบในปรangkู่บ้านเขวามี ดังนี้

1. พระโกสัษฐกูไวฑูรยประภาหรือพระพุทธแพทย์มี 2 องค์ ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่
วัดมหาชัย ตำบลตลาด อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม ทิศที่ตั้งรูปประติมากรรมที่หัน
ไปทางทิศตะวันออกและนิยมตั้งไว้กลางแจ้งเชื่อกันว่า พระองค์เป็นพระพุทธเจ้าผู้ปกครองโลก
ทางทิศตะวันออก ตามคติพุทธศาสนาวัชรธรรมยาน พระโกสัษฐกูไวฑูรยประภา หรือพระพุทธแพทย์
ทรงเป็นผู้ทำหน้าที่รักษาโรคภัยไข้เจ็บให้กับสรรพสัตว์ สังเกตได้จากสัญลักษณ์ที่ถือในพระหัตถ์
เหล่านั้น สันนิษฐานว่า คือ บาตร ดอกบัว ดวงมณี หรือรูปสถูปผลสมอ หรือหม้อน้ำมนต์พอบใส่ไอศถ
รูปเคารพนี้แกะสลักด้วยหินทรายสีเทา รูปเคารพองค์หนึ่งกระบังหน้าและมงกุฎแตกต่างกัน
หน้าตักกว้าง 30 เซนติเมตร สูงจากส่วนฐานถึงยอดมงกุฎ 47 เซนติเมตร มีลักษณะพระพักตร์
ค่อนข้างเหลี่ยม ม่านพระเนตรเหลือบลงค่อนข้างต่ำ พระโอษฐ์อมยิ้ม มีเครื่องศิลาภรณ์
ประกอบด้วย กระบังหน้ามงกุฎรูปกรวยสูงสวมอยู่เหนือพระเศวตถัก พระองค์เปลือยเปล่าทรงภูษาสั้น
แบบสมพตเห็นขอบนูนที่เหนือขานูทั้งสองข้าง ซักขอบนูนที่บนพระองค์ ด้านหลังเป็นแผ่นสี่เหลี่ยม
ยาวลาดผ้านุ่งไว้ นั่งแบบปรangkู่ยงถาสนะ คือ นั่งขัดสมาธิราชพระบาทขวาทับพระบาทซ้ายบน
ฐานปัทมาสนะ คือ ฐานทำเป็นรูปดอกบัว พระหัตถ์ทั้งสองข้างยกขึ้นเสมอพระอุระ ถือวัตถุสิ่งหนึ่ง
มีลักษณะเป็นพุ่มแหลมคล้ายดอกบัวตูมหันก้านดอกออกด้านหน้า หันส่วนยอดเข้าหาพระอุระ
ที่ได้ฐานปัทมาสนะแกะสลักเน้นเดือยยาวติดกับฐาน ด้านล่างเป็นแท่นสี่เหลี่ยมสำหรับสอดลงบนช่อง
ของฐานรูปเคารพ ถือว่าพระพุทธรูปเจ้าไม่ใช่มนุษย์ธรรมดา แต่เป็นโลกุตตรพ้นจากกิเลสทั้งปวงอยู่
ในสภาวะเหนือมนุษย์

2. พระโพธิสัตว์วัชรปราณีทรงครุฑ ขุดพบเมื่อปี พ.ศ. 2540 ที่ตั้งรูปประติมากรรมหันไป
ทางทิศตะวันออก และนิยมตั้งไว้กลางแจ้ง เชื่อกันว่า พระองค์เป็นพระพุทธเจ้าผู้ปกครองโลกทาง
ทิศตะวันออก เป็นชยานิพุทธของอภิกษุภยะ พระองค์ทรงถือวัชรกระดิ่งและบางครั้งก็ถือพระบรรค
และบ่วงบาศ นอกจากนี้บางตำรายังพบว่าพระองค์มีดอกอุบล (บัวขาว) เป็นเครื่องหมายสี่เหลี่ยม
มีพาหนะ คือ ครุฑ เป็นประติมากรรมหินทราย ปัจจุบันเก็บรักษาที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 7
ขอนแก่น

3. ประติมากรรมพระโพธิสัตว์ ขุดพบเมื่อปี พ.ศ. 2540 ปัจจุบันเก็บรักษาที่พิพิธภัณฑสถาน
แห่งชาติที่ 7 ขอนแก่น ประติมากรรมชิ้นนี้ เมื่อพิจารณาจากรูปทรงแล้วคล้ายกับประติมากรรม
ลำดับที่ 1 แต่ส่วนของเศียรและวัตถุที่ถือในพระหัตถ์หักหายไป จึงไม่สามารถสันนิษฐานได้แน่ชัดว่า
คือ พระโพธิสัตว์องค์ใด มีความสูง 49 เซนติเมตร หน้าตักกว้าง 33 เซนติเมตร

4. บรรณालัษ ซากปรักหักพังอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ขององค์เจดีย์ประธาน หันหน้าไปทางทิศตะวันตก ถือว่าเป็นทิศแห่งความตาย เป็นสถานที่เก็บสรรพาวะ เช่น ยารักษาโรค ตำรา

5. จารึก ที่วางบนประตูห้องมุขหน้าปราสาทประธาน เป็นอักษรขอมภาษาสันสกฤต จำนวน 2 บรรทัด อาจารย์ชะเอม แก้วคล้าย นักภาษาโบราณคดีของกรมศิลปากรได้อ่านและแปลว่า มีความหมายว่า “เชิญบูชาพระเจ้าที่อยู่ในอาศรม”

6. ภาชนะดินเผาทรงไหหมายเลข 1 เนื้อเครื่องหินสีน้ำตาลแกมดำ ขนาดสูง 24 เซนติเมตร เส้นผ่าศูนย์กลางปาก 11 เซนติเมตร ภายในบรรจุพระพุทธรูปบุเงินปางมารวิชัย สมัยล้านช้าง อายุราวพุทธศตวรรษที่ 22-23 ขนาดความสูงเฉลี่ย 13 เซนติเมตร หน้าตักกว้าง 6 เซนติเมตร จำนวน 29 องค์

7. พระพุทธรูปปางมารวิชัย สมัยล้านช้าง ภายในภาชนะทรงไหหมายเลข 2 สูง 28 เซนติเมตร มีหูจับ 2 หู ภายในบรรจุพระพุทธรูปบุเงิน จำนวน 28 องค์

8. ภาชนะดินเผาทรงไหหมายเลข 3 เนื้อเครื่องหิน สูง 29 เซนติเมตร มีหูจับข้างเดียว เส้นผ่าศูนย์กลาง 14.5 เซนติเมตร ภายในบรรจุพระพุทธรูปบุเงินปางมารวิชัย สมัยล้านช้าง จำนวน 28 องค์

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

รัชฎาพร เลิศโกถกานนท์ และวิเชียร เลิศโกถกานนท์ (2555) เรื่อง การพัฒนาศักยภาพชุมชนบ้านเหมืองกุงให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของอำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) ศักยภาพของชุมชนบ้านเหมืองกุง 2) การมีส่วนร่วมในด้านการพัฒนาชุมชน 3) ศักยภาพในด้านสภาพแวดล้อมของชุมชน 4) ปัญหา อุปสรรค และแนวทางการพัฒนาชุมชน และ 5) แนวทางการจัดการด้านการท่องเที่ยว โดยมีเป้าหมาย เพื่อให้ชุมชนบ้านเหมืองกุงเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของท้องถิ่นกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยมี 4 กลุ่ม กลุ่มที่ 1 กลุ่มผู้บริหารและผู้นำชุมชน กลุ่มที่ 2 กลุ่มผู้ผลิตหรือผู้ประกอบการ กลุ่มที่ 3 กลุ่มนักท่องเที่ยว กลุ่มที่ 4 กลุ่มตัวแทนของครัวเรือน ผลการวิจัย พบว่า 1) ศักยภาพของชุมชนบ้านเหมืองกุง ในความเห็นของผู้บริหารและผู้นำชุมชนเห็นว่าด้านบริหารจัดการ การอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวและสภาพแวดล้อมยังไม่มีความพร้อม ส่วนด้านผู้ประกอบการ มีความเห็นว่า ช่างฝีมือที่มีอยู่ในปัจจุบันในท้องถิ่นมีความพร้อมในการถ่ายทอดความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับคนรุ่นใหม่ แต่คนรุ่นใหม่ในชุมชนยังไม่มีความพร้อมในการรับการถ่ายทอด ในขณะที่กลุ่มนักท่องเที่ยวมีความเห็นเกี่ยวกับความพร้อมและความสามารถของชุมชนบ้านเหมืองกุงว่ามีในระดับมาก ทั้งในด้านฝีมือการปั้น ลักณะการปั้น การออกแบบที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชน

และ รูปแบบผลิตภัณฑ์ 2) การมีส่วนร่วมในด้านการพัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว พบว่า ประชาชนยอมรับในด้านประโยชน์โดยรวมจากการท่องเที่ยวในระดับมาก แต่การให้ความร่วมมือยังอยู่ในระดับปานกลาง เพราะมีความคิดเห็นที่แตกแยกกัน ความคิดด้านการพัฒนามีความเลื่อมล้ำระหว่างผู้นำชุมชนกับประชาชน ส่วนผู้บริหาร ผู้นำชุมชน มีความเห็นว่า ควรมีการรณรงค์ให้คนในชุมชนมีความร่วมมือกันและเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนให้มากขึ้น 3) ศักยภาพในด้านสภาพแวดล้อมในการพัฒนา พบว่า มีความเห็นแยกออกเป็น 2 แนวทาง โดยผู้บริหาร ผู้นำชุมชน เห็นว่ามีความเหมาะสมและมีความสะดวกในระดับมาก ในขณะที่นักท่องเที่ยวมีความเห็นแตกต่าง โดยเห็นว่ายังต้องพัฒนาในอีกหลาย ๆ ด้าน 4) ปัญหา อุปสรรค และแนวทางการพัฒนาชุมชน ด้านผู้บริหาร ผู้นำชุมชนมีความเห็นว่า เนื่องจากความร่วมมือของคนในชุมชนยังมีน้อย ไม่มีการจัดการด้านการท่องเที่ยวอย่างจริงจังและขาดคนรุ่นใหม่ที่จะมาสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงต้องมีการจัดทำแผนงานที่ชัดเจน โดยให้หน่วยงานที่มีความรู้ทางวิชาการเข้ามาร่วมพัฒนาหรือให้ความรู้ที่ถูกต้อง และภาครัฐจัดสรรเงินงบประมาณสนับสนุน ส่วนทางด้านผู้ผลิต ผู้ประกอบการ มีความเห็นว่า มีปัญหาด้านการออกแบบผลิตภัณฑ์ที่ไม่ตรงกับความต้องการ มีปัญหาด้านการผลิตและคุณภาพของวัตถุดิบ รวมทั้งขาดการประชาสัมพันธ์และการจัดกิจกรรม ส่วนในด้านความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวเห็นว่าชุมชนบ้านเหมืองอุ้งยังต้องมีการพัฒนาในระดับมาก ทั้งในด้านการประชาสัมพันธ์ ทรัพยากรธรรมชาติ กิจกรรม เศรษฐกิจ และ โครงสร้างพื้นฐาน 5) แนวทางการจัดการด้านการท่องเที่ยว ผู้มีส่วนได้เสีย เห็นว่าควรจัดทำแผนงานการท่องเที่ยวที่ชัดเจน สร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน โดยดึงเยาวชนในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วม รวมทั้งควรพัฒนาปรับปรุง โครงสร้างพื้นฐาน และสภาพแวดล้อมด้านทรัพยากรธรรมชาติ

กมลวรรณ ถนอมเงิน (2554) เรื่อง แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กรณีศึกษาพระธาตุพนมจำลอง อำเภอห้วยเม็ก จังหวัดกาฬสินธุ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวพระธาตุพนมจำลอง อำเภอห้วยเม็ก จังหวัดกาฬสินธุ์ 2) เพื่อสร้างแนวทางในการพัฒนาจัดการการท่องเที่ยวของพระธาตุพนมจำลอง อำเภอห้วยเม็ก จังหวัดกาฬสินธุ์ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ กลุ่มนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเที่ยวพระธาตุพนมจำลอง อำเภอห้วยเม็ก จังหวัดกาฬสินธุ์ ผลการวิจัยพบว่า วัตถุประสงค์ในการเดินทางมาส่วนใหญ่เพื่อเที่ยวชมพระธาตุพนมจำลองและส่วนใหญ่ไม่ทราบประวัติความเป็นมาเกี่ยวกับศักยภาพทางด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของพระธาตุพนมจำลอง อำเภอห้วยเม็ก จังหวัดกาฬสินธุ์ ศักยภาพด้านการเข้าถึงอยู่ในระดับปานกลาง ศักยภาพด้านสิ่งอำนวยความสะดวกอยู่ในระดับน้อย ศักยภาพด้านสิ่งแวดล้อมอยู่ในระดับมาก ศักยภาพด้านการประชาสัมพันธ์อยู่ในระดับปานกลาง ศักยภาพด้านสิ่งดึงดูดใจอยู่ในระดับมาก ส่วนปัญหาและอุปสรรค คือ ไม่มีป้ายบอกเส้นทาง

และประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยว ขาดสิ่งอำนวยความสะดวกที่จำเป็นต่อการท่องเที่ยว เช่น ร้านอาหาร ร้านค้า ร้านขายของที่ระลึก แนวทางการพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวของพระธาตุพนม จำลอง สามารถทำได้โดยการเพิ่มการประชาสัมพันธ์ให้เป็นที่รู้จักและเพิ่มสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ให้เพียงพอและตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว

ประพัทธ์ชัย ไชยนอก (2553) เรื่อง แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม: กรณีศึกษาบ้านด่านซ้ายอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาสภาพและปัญหาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนบ้านด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย 2) เพื่อหาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สอดคล้องเหมาะสมกับบริบทบ้านด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ประกอบด้วย 6 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มผู้นำอย่างเป็นทางการ 2) กลุ่มผู้นำอย่างไม่เป็นทางการ 3) เจ้าหน้าที่ภาครัฐที่รับผิดชอบการปฏิบัติงาน ในพื้นที่บ้านด่านซ้าย 4) กลุ่มผู้ประกอบการร้านค้า 5) ตัวแทนของชาวบ้าน บ้านด่านซ้าย 6) นักท่องเที่ยวชาวไทยที่มาท่องเที่ยวตามสถานที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในเขตบ้านด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย รวมกลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ จำนวน 80 คน ผลการวิจัยพบว่า 1) ด้านสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว บ้านด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตนเอง ทั้งที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ และสถานที่สำคัญต่าง ๆ ทางประวัติศาสตร์ ซึ่งมีประวัติความเป็นมาที่เก่าแก่ มีวัฒนธรรมและประเพณีบางอย่างที่ได้มีปฏิบัติสืบต่อกัน เช่น ประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่ ประเพณีบุญหลวงประเพณีสงกรานต์ รดน้ำคำหัว และงานประเพณีแห่ผีตาโขน เป็นต้น 2) ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก สิ่งบริการขั้นพื้นฐานทางการท่องเที่ยว ด้านที่พัก ร้านอาหาร สถานเริงรมย์ต่าง ๆ โรงพยาบาล ไปรษณีย์ สถานีตำรวจ สถานบริการข้อมูลทางการท่องเที่ยว ระบบไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ อินเทอร์เน็ต ระบบคมนาคมขนส่ง สวัสดิการด้านการรักษาความปลอดภัย ส่วนใหญ่มีเพียงพอแก่การรองรับนักท่องเที่ยว 3) ด้านการเข้าถึงระบบการคมนาคมขนส่ง เพื่อเข้าถึงยังแหล่งท่องเที่ยวด้านวัฒนธรรมของบ้านด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย มีเพียงพอแก่ความต้องการของนักท่องเที่ยว ด้านเส้นทางการเดินทางส่วนใหญ่ปลอดภัย ไม่มีปัญหา ส่วนผลการศึกษาปัญหาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในบ้านด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ทั้ง 3 ด้าน พบว่า 1) ด้านสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว ปัญหาด้านความสะอาดของแหล่งท่องเที่ยว ความปลอดภัยภายในแหล่งท่องเที่ยว 2) ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ปัญหาด้านที่พัก ราคาที่พักที่ควรมีความเหมาะสม ด้านร้านอาหาร ควรจะคำนึงถึงคุณภาพ ความสะอาด ถูกสุขลักษณะ และราคาที่เหมาะสม ไม่แพงจนเกินไป ความสะอาดบริเวณที่พัก มีบริการที่จอดรถให้เพียงพอ และควรจะมีเวรยามดูแลรักษา ด้านร้านจำหน่ายของที่ระลึก สินค้าบางอย่างเมื่อซื้อแล้วไม่สามารถทำการขนย้ายได้ และบางอย่างมีราคาสูงเกินไป ด้านสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน ในด้านความสะอาด

และความปลอดภัยของการใช้ห้องน้ำสาธารณะตามแหล่งท่องเที่ยว 3) ด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ส่วนใหญ่เป็นปัญหา เช่น เส้นทางบางเส้นทางชำรุด เป็นหลุมเป็นบ่อ การปรับปรุงถนนใหม่ และถนนมีไหล่ทางค่อนข้างแคบ เส้นทางมีโค้งเยอะ และนักท่องเที่ยวบางส่วนที่ยังคงสับสนเส้นทางในการเข้าถึงยังแหล่งท่องเที่ยว เพราะส่วนมากเป็นนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาจากต่างจังหวัด และผลการศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในบ้านด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ทั้ง 3 ด้าน พบว่า 1) ด้านสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว 1.1) เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องจัดทำหนังสือขอความร่วมมือจากหน่วยงานในท้องถิ่น เช่น อบต. หมู่บ้านในเขตพื้นที่การท่องเที่ยว เพื่อให้จัดหาอาสาสมัครหมู่บ้านด้านการท่องเที่ยว เพื่อช่วยเหลือ ให้คำแนะนำ และให้ความแก่นักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยว 1.2) หน่วยงานของภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวร่วมกับประชาชนในพื้นที่ท่องเที่ยวร่วมกันสนับสนุนวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชน พร้อมทั้งปรับปรุงให้ดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ เพื่อเป็นการดึงดูดใจนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ 2) ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก (Amenities) 2.1) ให้องค์การบริหารส่วนตำบลหมู่บ้านจัดตั้งศูนย์บริการคอยให้คำแนะนำช่วยเหลือนักท่องเที่ยวในเบื้องต้น เพื่อให้คำแนะนำในด้านต่าง ๆ แก่นักท่องเที่ยว ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ 2.2) ให้องค์การบริหารส่วนตำบลหรือหน่วยงานที่รับผิดชอบด้านการท่องเที่ยว ในหมู่บ้านจัดสถานที่ไว้คอยบริการต้อนรับนักท่องเที่ยวให้เพียงพอ เช่น ศาลาพักผ่อน ที่จอดรถ ห้องสุขาที่เพียงพอ เพื่อเป็นจุดพักผ่อนและอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวในระหว่างการท่องเที่ยวชมกิจกรรมงานประเพณี 3) ด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว (Accessibility) 3.1) ให้องค์การบริหารส่วนตำบลในท้องถิ่นร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในช่วยกันในการปรับปรุงเส้นทางเดินทางให้มีสะดวกและความปลอดภัยมากขึ้น อีกทั้งมีการจัดทำป้ายบอกระยะทางที่มองเห็น ได้ชัดเจนและเข้าใจง่าย 3.2) ให้องค์การบริหารส่วนตำบลในท้องถิ่นและประชาชนในชุมชนเป็นแกนนำสำคัญในการจัดอำนวยความสะดวกต่อการเดินทางเข้าถึงยังแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้แก่นักท่องเที่ยว

มณีกาญจน์ เขียวรัตน์ (2553) เรื่อง แนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นเส้นทางท่องเที่ยว โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน: กรณีศึกษาอำเภอบ้านฝาง จังหวัดอุดรธานี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาศักยภาพของชุมชนในการมีส่วนร่วมพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ไปสู่การเชื่อมโยงเป็นเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของอำเภอบ้านฝาง จังหวัดอุดรธานี เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ประชาชนในพื้นที่ จำนวน 400 คน ผลการวิจัยพบว่า 1) ผู้ตอบแบบสอบถาม ส่วนมากเป็นเพศชาย มีอายุอยู่ระหว่าง 41-50 ปี มีสถานภาพสมรส การศึกษาระดับมัธยมศึกษา ส่วนมากประกอบอาชีพ เกษตรกร มีรายได้ต่อเดือนต่ำกว่า 5,000 บาท และมีภูมิลำเนาในตำบลจำปาโมงมากที่สุด 2) ปัจจัยพื้นฐานของแหล่งท่องเที่ยว

ในด้านต่าง ๆ ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง และในรายชื่อ พบว่า ปัจจัยด้านคุณค่าของแหล่งท่องเที่ยวมีระดับความคิดเห็นมากที่สุด 3) ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในด้านต่าง ๆ ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง และในรายชื่อ พบว่า ปัจจัยด้านทัศนคติของคนในชุมชนต่อการท่องเที่ยวมีระดับความคิดเห็นมากที่สุด 4) ปัญหาและความต้องการในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมกับการเข้ามามีส่วนร่วมของคนในชุมชน ในด้านต่าง ๆ ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง และในรายชื่อ พบว่า ปัญหาด้านความต้องการของชุมชนมีระดับความคิดเห็นมากที่สุด

พรทิพย์ กิจเจริญไพศาล (2553) เรื่อง การศึกษาทรัพยากรท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนชาวมอญ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในจังหวัดปทุมธานี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทรัพยากรเชิงวัฒนธรรมของชุมชนชาวมอญในจังหวัดปทุมธานี และเสนอแนะแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในจังหวัดปทุมธานี ในด้านทิศทางการพัฒนา การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมอญ ความคิดเห็นของภาคเอกชน ภาคประชาชน และนักท่องเที่ยว เกี่ยวกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในจังหวัดปทุมธานี ตลอดจนพฤติกรรมและทัศนคติของนักท่องเที่ยว กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ เจ้าหน้าที่ภาครัฐในหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำแผนยุทธศาสตร์จังหวัด แผนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จำนวน 10 คน, ผู้ประกอบการด้านการบริการการท่องเที่ยว เอกชน และมีผู้ประกอบการที่พัก จำนวน 10 คน, ประชาชนในอำเภอเมือง และอำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี จำนวน 75 คน และนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวในอำเภอเมือง และอำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี จำนวน 321 คน ผลการวิจัยพบว่า จังหวัดปทุมธานีมีทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีศักยภาพสูง โดดเด่นด้านวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชาวมอญ ด้านประวัติศาสตร์ ด้านโบราณสถานและโบราณวัตถุ ได้แก่ วัดมอญ เตาโอ่งอ่าง เครื่องปั้นดินเผา ตุ่มสามโคก ตลอดจนด้านประเพณี เทศกาล ได้แก่ งานสงกรานต์ งานแห่เสาหงส์ชงตะขาบ และวิถีชีวิตของชุมชนชาวมอญ ได้แก่ อาหารการกิน การแต่งกาย แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในจังหวัดปทุมธานี ควรเน้นการพัฒนาคุณค่าทางศิลปะ วัฒนธรรมของชุมชนชาวมอญ อนุรักษ์และถ่ายทอดภูมิปัญญา และองค์ความรู้ให้คงอยู่อย่างต่อเนื่อง แนวทางการพัฒนาด้านกิจกรรมท่องเที่ยวของชุมชนชาวมอญ ควรพัฒนาด้านการคมนาคม โดยการปรับปรุงถนนและพัฒนาเส้นทางเดินทางไปสู่แหล่งท่องเที่ยวให้เชื่อมโยงถึงกัน ตลอดจนพัฒนาด้านบริการและสิ่งอำนวยความสะดวก โดยการให้ข้อมูลด้านการท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยว ควบคู่กับการให้ความรู้ด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

เพียงกานต์ นามวงศ์ (2552) เรื่อง การศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ชุมชนไหล่หิน อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสถานภาพ

ปัจจุบันของการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ในชุมชนไหล่หิน อำเภอกะลา จังหวัดลำปาง

2) ศึกษาแนวทางการพัฒนาการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ในชุมชนไหล่หิน อำเภอกะลา จังหวัดลำปาง กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ เจ้าหน้าที่ระดับหัวหน้าจนถึงผู้บริหารขององค์การบริหารส่วนตำบลไหล่หิน อำเภอกะลา จังหวัดลำปาง จำนวน 18 คน ผู้นำชุมชนตำบลไหล่หิน จำนวน 30 คน และสมาชิกชมรมการท่องเที่ยวชุมชนไหล่หิน อำเภอกะลา จังหวัดลำปาง จำนวน 30 คน รวมประชากรในการวิจัยทั้งสิ้น 78 คน ผลการวิจัยพบว่า ผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วย 3 กลุ่มตัวอย่าง คือ เจ้าหน้าที่ระดับหัวหน้าจนถึงระดับผู้บริหารขององค์การบริหารส่วนตำบลไหล่หิน ผู้นำชุมชนไหล่หิน และสมาชิกชมรมแหล่งท่องเที่ยว ชุมชนไหล่หิน อำเภอกะลา จังหวัดลำปาง โดยกลุ่มเจ้าหน้าที่ระดับหัวหน้าจนถึงผู้บริหารขององค์การบริหารส่วนตำบลไหล่หิน มากกว่าครึ่งเป็นเพศหญิง ส่วนใหญ่มีอายุ 37-46 ปี มีสถานภาพสมรส จบการศึกษาระดับปริญญาตรี และมีรายได้อยู่ในช่วง 7,001-8,000 บาทต่อเดือน ส่วนผู้ให้ข้อมูลกลุ่มที่ 2 ผู้นำชุมชนตำบลไหล่หิน ส่วนใหญ่เป็นเพศชายมากกว่าครึ่ง มีอายุอยู่ในช่วง 47-56 ปี เกือบทั้งหมดมีสถานภาพสมรส เกือบครึ่งจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย หรือ ปวช. มากกว่าครึ่งประกอบอาชีพส่วนตัว และส่วนใหญ่มีรายได้ไม่เกิน 6,000 บาทต่อเดือน และกลุ่มสุดท้ายเป็นกลุ่มสมาชิกชมรมการท่องเที่ยวชุมชนไหล่หิน พบว่า ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุอยู่ในช่วง 51.5 ปี มีสถานภาพสมรส และหนึ่งในสามจบการศึกษาระดับประถมศึกษา และมากกว่าครึ่งประกอบอาชีพส่วนตัว ส่วนใหญ่มีรายได้ไม่เกิน 6,000 บาทต่อเดือน ผลการวิจัยเกี่ยวกับสถานภาพปัจจุบันของการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม พบว่า ชุมชนไหล่หินมีสภาพที่สามารถจะพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้ เมื่อพิจารณาจากองค์ประกอบสามด้าน ได้แก่ ด้านสิ่งดึงดูดใจ ด้านการเข้าถึงหมู่บ้าน และด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ซึ่งชุมชนไหล่หินมีสภาพที่จะสามารถพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน ส่วนผลการวิจัยด้านการมีส่วนร่วม ได้แก่ องค์ประกอบด้านการจัดการพื้นที่ องค์ประกอบด้านการจัดการ องค์ประกอบด้านกิจกรรม และกระบวนการเรียนรู้ และองค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม พบว่า แนวทางการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนไหล่หิน อำเภอกะลา จังหวัดลำปาง มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวที่คนในชุมชนจะร่วมมือร่วมใจผลักดันการท่องเที่ยวชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ยั่งยืนต่อไป

สุดชีวัน นันทวัน ณ อุรุทยา (2551) เรื่อง การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนเป็นศูนย์กลาง กรณีศึกษา อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) สสำรวจสภาพการณ์ สถานการณ์ และปัญหาด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในปัจจุบัน ในพื้นที่อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่ 2) ศึกษาถึงบริบททั่วไปของชุมชนในการมีส่วนร่วมจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 3) ศึกษาวิเคราะห์และเสนอแนะแนวทางการจัดการ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ในจังหวัดเชียงใหม่ โดยเน้นชุมชนเป็นศูนย์กลาง กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ประชาชนในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 300 คน และข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ ผู้ประกอบการ และผู้ที่มีอาชีพอันเกี่ยวข้องกับสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม 8 ประการ ของอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ที่มีอายุ ตั้งแต่ 20-60 ปี ทราบดีว่า อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่ทำรายได้หลัก ให้จังหวัดเชียงใหม่ ทำให้เกิดการจ้างงานและการกระจายรายได้ และมีความคิดเห็นว่า วิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่น จากอดีตจนถึงปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก ควรอนุรักษ์วัฒนธรรมแบบดั้งเดิมไว้ เพราะมีความเห็นว่าการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีแบบดั้งเดิมไว้จะเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยว อีกทั้งวัฒนธรรมงานประเพณี เทศกาล ภูมิปัญญาของท้องถิ่น และแหล่งท่องเที่ยวโบราณสถาน ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาในชุมชน แต่พบว่าการเข้าไปมีส่วนร่วมของประชาชนเจ้าของท้องถิ่นในการจัดการการท่องเที่ยวยังมีอยู่น้อยมากและภาครัฐควรให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนมากขึ้น ในส่วนของสถานการณ์ ปัญหา และอุปสรรค ของปัจจัยดึงดูดทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม 8 ประการ ในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ยังมีปัจจัยดึงดูดทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมบางประการ เช่น พิพิธภัณฑสถาน พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน และวรรณกรรมท้องถิ่นที่ยังไม่ได้รับการสนับสนุนให้เป็นปัจจัยดึงดูดเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ โดยพบปัญหาทั้งทางด้านบุคลากรที่มียุทธศาสตร์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวมีอยู่น้อยและไม่ได้รับการสนับสนุน ทั้งทางด้านนโยบายและงบประมาณ คนในชุมชนและเยาวชนคนรุ่นใหม่ยังคงเห็นความสำคัญในเรื่องดังกล่าวน้อย

สมเกียรติ ชัยพิบูลย์ (2551) เรื่อง การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กรณีศึกษาศักยภาพ การท่องเที่ยวชุมชนนครชุม อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพทั่วไป บริบทชุมชนด้านท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนนครชุม อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร 2) เพื่อศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนนครชุม อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร 3) เพื่อศึกษาหาแนวทางและข้อเสนอแนะการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนนครชุม อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ กลุ่มตัวอย่างกลุ่มที่หนึ่ง กลุ่มตัวอย่างจากครัวเรือน 400 ตัวอย่าง กลุ่มที่สอง คือ ผู้นำอย่างเป็นทางการ ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน 12 หมู่บ้าน เทศบาล องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มผู้นำอย่างไม่เป็นทางการ คือ ผู้อาวุโสหรือผู้รู้ของชุมชน ตัวแทนจากกลุ่มอาชีพ เจ้าหน้าที่ของรัฐ คือ พัฒนาชุมชน สำนักงาน การท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดกำแพงเพชร ผลการวิจัยพบว่า ศักยภาพการท่องเที่ยวของชุมชนนครชุม มีองค์ประกอบที่เหมาะสมสำหรับการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทั้ง 3 ด้าน คือ ด้านสิ่งดึงดูดใจ

การเข้าถึง และสิ่งอำนวยความสะดวก แต่ยังมีจุดอ่อนที่สิ่งอำนวยความสะดวกที่ต้องการการปรับปรุง และสร้างให้มีจำนวนเพิ่มขึ้น กลุ่มตัวอย่างในชุมชนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชน อยู่ในระดับมาก และกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ต้องการการมีส่วนร่วมทุกด้าน อยู่ในระดับมากในทุกด้าน ผลการศึกษาแนวทางการจัดการที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชนนั้น จากการสนทนากลุ่มหรือการจัดเวทีชาวบ้าน ได้ร่วมกันวางแผนการจัดการไว้ คือ การจัดการด้าน โครงสร้างองค์กรการท่องเที่ยว การจัดการบุคลากร การจัดระบบการดำเนินการ และการติดตามตรวจสอบการดำเนินการ

สุรัชย์ หนะบุรณ์ (2550) เรื่อง ศักยภาพและการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของหมู่บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ในประเด็นตำนานและโบราณคดี ตลอดจนศักยภาพในวิถีชุมชนอีก 8 ประเด็น คือ ผลิตผลหมากเหม้า หอมแม่ย่านาง หมอยาสมุนไพร สภาวัฒนธรรม การสวดมนต์ไหว้พระ หอเจ้าปู่ตา บุญบั้งไฟ และพิพิธภัณฑสถานบ้านเชียงเหียน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ บุคลากร จำนวน 33 คน ในบ้านเชียงเหียน ผลการวิจัยพบว่า หมากเหม้าบ้านเชียงเหียนชาวบ้านได้นำมาปรุงเป็นยาสมุนไพร ทั้งในส่วนที่เป็นราก ลำต้น ใบ และผล โดยทำเป็นยาแก้โรคอัมพฤกษ์ อัมพาต โดยจัดจำหน่ายภายในหมู่บ้านและภายนอกหมู่บ้านด้วย สำหรับหอมแม่ย่านางชาวบ้านเชียงเหียนจัดทำพิธีตามความเชื่อของชาวบ้าน มีอยู่ 2 ลักษณะ คือ 1) พิธีบ่าบน เพื่อให้ตลาดแคล้วจากภัยอันตรายและเพื่อให้ประสบความสำเร็จในชีวิต 2) จัดงานพิธีกรรมประจำปีเพื่อบวงสรวงบูชาวิญญาณของแม่ย่านาง เพื่อให้คุ้มครองชาวบ้านเชียงเหียนให้อยู่เย็นเป็นสุข สำหรับหมอยาสมุนไพรชาวบ้านเชียงเหียนกลุ่มหนึ่งประกอบอาชีพเป็นหมอยาสมุนไพร โดยมีการปรุงยาสมุนไพร 4 ชนิด คือ ยาต้ม ยาลูกกลอน ยาฝน และยาผง และนำยาสมุนไพรเหล่านี้ออกไปจำหน่าย ทั้งในจังหวัดมหาสารคามและจังหวัดอื่น ๆ ทั่วประเทศ สำหรับหอเจ้าปู่ตานั้นชาวบ้านเชียงเหียนมีพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อคล้ายคลึงกับหอมแม่ย่านาง กล่าวคือ มีการบ่าหรือบนของชาวบ้านและมิงานประจำปีเพื่อสังเวชบูชาต่อวิญญาณเจ้าปู่ตา ในการจัดงานบุญบั้งไฟนั้นชาวบ้านมีจุดนัดหมายร่วมขบวนที่วัดโพธิ์ศรีแล้วนำขบวนแห่ไปที่หอมแม่ย่านางและหอเจ้าปู่ตา เพื่อทำการสังเวชบูชา จากนั้นจึงนำบั้งไฟไปจุดแข่งขันกันที่บริเวณทุ่งนา โดยมักจะจัดปีเว้นปี สำหรับพิพิธภัณฑสถานบ้านเชียงเหียนตั้งอยู่ในบริเวณบ้านของอาจารย์บุญหมั่น คำสะอาด อดีตครูศิลปะ มีทั้งชั้นล่างและชั้นบน จัดแสดงโบราณวัตถุและศิลปวัตถุที่อาจารย์บุญหมั่นได้เก็บรวบรวมไว้ ส่วนพิพิธภัณฑสถานบ้านเชียงเหียนที่อยู่ในบริเวณศาลาวัดโพธิ์ศรีนั้น ได้จัดแสดงไหโบราณ จำนวน 27 ใบ ซึ่งขุดพบในบริเวณหมู่บ้านเชียงเหียน สำหรับตำนานกระรอกค้อนผาแดงนางไอ่ ปัจจุบันนี้ยังปรากฏมีกระรอกสีขาวอยู่ในบริเวณบ้านเชียงเหียนเป็นจำนวนมาก ที่บริเวณหมู่บ้านใกล้เคียง

ไม่ปรากฏกระรอกค่อนข้างใด ชาวบ้านจึงเชื่อว่ากระรอกเหล่านี้สืบเนื่องมาจากตำนานผาแดงนางไอ่ ด้านการจัดการท่องเที่ยวชาวบ้านเชียงใหม่จัดแสดงให้มีการท่องเที่ยวใน 2 แหล่งด้วยกัน คือ พิพิธภัณฑ์บ้านเชียงใหม่ของอาจารย์บุญหมั่น คำสะอาด และพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านเชียงใหม่ที่ศาลาการเปรียญวัดโพธิ์ศรี การท่องเที่ยวที่พิพิธภัณฑ์ทั้ง 2 แหล่งนี้ นักท่องเที่ยวสามารถเข้ามาเยี่ยมชมได้ในเวลาราชการ แต่ก่อนเข้าเยี่ยมชมต้องแจ้งเจ้าหน้าที่ของสถานที่ได้รับทราบก่อน

ชูดา ศิริไพบุลย์สินธ์ (2549) เรื่อง การประเมินศักยภาพและการจัดเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดนครปฐม มีวัตถุประสงค์เพื่อ ประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สำคัญในจังหวัดนครปฐม สํารวจทัศนคติด้านการท่องเที่ยวในจังหวัดนครปฐม และจัดเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดนครปฐม กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ กลุ่มนักท่องเที่ยวที่เคยเดินทางมาท่องเที่ยวและนักวิชาการ กลุ่มคนในชุมชนท้องถิ่น และกลุ่มนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทั่วไป รวมทั้งสิ้น 250 คน ผลการวิจัยพบว่า ทัศนคติของกลุ่มคนในชุมชนท้องถิ่น เป็นกลุ่มบุคคลมีลักษณะของข้อมูลที่สอดคล้องเข้าด้วยกัน ทั้งข้อมูลด้านอายุ อาชีพ ระดับการศึกษา และระดับรายได้ในชุมชน และส่วนใหญ่เชื่อว่าในจังหวัดของตนมีแหล่งท่องเที่ยว โดยตนเองมีส่วนร่วมในการช่วยวางแผนและพัฒนา มองว่าการท่องเที่ยวมีประโยชน์ต่อท้องถิ่น แต่ปัญหาที่ต้องการให้รัฐบาลช่วยแก้ไข คือ ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหามิจาชีพ และความขาดแคลนสาธารณูปโภค ต้องการให้รัฐบาลช่วยแนะนำด้านบริหารจัดการและหาแหล่งเงินลงทุนให้ ส่วนเรื่องการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์นั้น ไม่เหมาะสมกับพื้นที่ เนื่องจากมีทำเลอยู่ใกล้กรุงเทพมหานคร นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางไป-กลับได้ภายใน 1 วัน สำหรับผลการวิเคราะห์การสำรวจด้านทัศนคติของนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม พบว่า ส่วนใหญ่มีภูมิลำเนาอยู่ในภาคกลาง และกรุงเทพมหานคร มากที่สุด มีอายุระหว่าง 16-45 ปี มากที่สุด ส่วนใหญ่เป็นนักศึกษาและลูกจ้าง มีผู้สำเร็จและกำลังศึกษาระดับอุดมศึกษาสูงถึงร้อยละ 46 ซึ่งพบมากที่สุดที่พุทธมณฑล ตลาดดอนหวาย และสวนสามพราน โดยนักท่องเที่ยวมักจะเดินทางมากับครอบครัวและกลุ่มเพื่อน ส่วนใหญ่ไม่ค้างคืน มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อท่องเที่ยวกับพักผ่อนเป็นสำคัญ และร้อยละ 98 เห็นด้วยกับนโยบายของรัฐบาลที่ส่งเสริมให้คนไทยเที่ยวเมืองไทย นอกจากนี้สิ่งที่ต้องการให้แก้ไขโดยเร่งด่วน คือ เรื่องความสะอาด และห้องสุขาในบริเวณแหล่งท่องเที่ยว โดยเฉพาะที่ตลาดดอนหวายและพระปฐมเจดีย์ ทางด้านการจัดเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดนครปฐม ผู้วิจัยได้จำลองเส้นทางท่องเที่ยว ซึ่งประกอบไปด้วยแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดนครปฐมทั้ง 9 แห่ง ที่ได้ทำการประเมินศักยภาพเรียบร้อยแล้ว พร้อมทั้งที่พักค้างคืน เดินทางโดยรถยนต์ส่วนตัว โดยใช้ระยะเวลา 2 วัน 1 คืน เพื่อให้ให้นักท่องเที่ยวได้ใช้ระยะเวลาในการท่องเที่ยวในจังหวัดนครปฐม นานมากยิ่งขึ้น อีกทั้งมีโอกาสสัมผัสถึงวัฒนธรรมธรรมชาติและดำเนินชีวิตของผู้คนในชุมชน

ท้องถิ่น รวมถึงการให้ประชาชนมีส่วนร่วม นอกจากนี้แล้วยังเสนอแนะเส้นทางจำลองการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพิ่มอีก 1 เส้นทาง พร้อมทั้งศึกษาค้นแบบโฮมสเตย์ เพื่อเสนอเป็นเส้นทางเลือกอีกด้วย จากการศึกษาพบว่า การจัดเส้นทางจำลองทั้ง 2 เส้นทางดังกล่าว มีข้อจำกัดด้านระยะทาง ระยะเวลา ช่วงเวลาในการท่องเที่ยว และความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยว

จากผลการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี งานวิจัย และบทความต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ทำให้ผู้วิจัยพบว่า ปัจจัยที่จะดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้าไปท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวนั้น ๆ ประกอบด้วยปัจจัย 3 ประการ คือ 1) ความดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยว เช่น ความมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ทรัพยากรธรรมชาติ และทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น มีความโดดเด่น น่าสนใจ วัฒนธรรมประเพณีที่ไม่ซ้ำกับที่อื่น ๆ เป็นต้น 2) สิ่งอำนวยความสะดวก สิ่งบริการขั้นพื้นฐานทางการท่องเที่ยว เช่น ที่พัก ร้านอาหาร สถานบริการข้อมูล ระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานที่พอเพียง ความปลอดภัยของแหล่งท่องเที่ยว ความสะอาด เป็นต้น 3) การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว การมีระบบคมนาคมขนส่งที่สะดวก เข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวได้ง่าย มีป้ายบอกทางที่ชัดเจน มีรถบริการสาธารณะหรือรถส่วนบุคคลเข้าถึงได้ นอกจากนี้องค์ประกอบย่อยอื่น ๆ เช่น ความมีน้ำใจไมตรีของคนในท้องถิ่น การเข้ามาบริหารจัดการอย่างจริงจังของภาครัฐก็เป็นอีกปัจจัยที่ส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้าไปท่องเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยวนั้น ๆ เช่นกัน

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของตำบลเขา อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม และสร้างเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบเข้าไป-เย็นกลับ (One day trip) ของตำบลเขา อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 1 เส้นทาง โดยมีรายละเอียดเกี่ยวกับวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. การศึกษาข้อมูลเอกสาร (Documentary research)
2. ร่างประเด็นคำถามในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In depth interview)
3. ให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้องเชิงเนื้อหา
4. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth interview)

วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ดำเนินการศึกษา 2 แบบ ดังนี้

1. การศึกษาข้อมูลเอกสาร (Documentary research) ด้วยการรวบรวมข้อมูล ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับความหมายและความสำคัญของการท่องเที่ยว แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

2. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth interview) โดยมีขั้นตอน คือ การศึกษาเอกสารเพื่อหาข้อมูลเบื้องต้นก่อน โดยการค้นจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ เช่น งานวิจัย วิทยานิพนธ์ เอกสารเผยแพร่ แผ่นพับ เป็นต้น จากนั้นจึงลงพื้นที่เพื่อทำการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants)

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants) ที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย

1. ผู้นำหมู่บ้าน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้านบ้านหม้อ หมู่ที่ 11 ผู้ใหญ่บ้านบ้านเชียงเหียน หมู่ที่ 18 และผู้ใหญ่บ้านบ้านเขา หมู่ที่ 17
2. ประชาชนผู้ประกอบอาชีพปั้นหม้อในชุมชนบ้านหม้อ จำนวน 3 คน

3. ปราชญ์ชาวบ้านหรือผู้มีความรู้ด้านประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี โบราณ
เก่าแก่ดั้งเดิมของหมู่บ้าน จำนวน 3 คน ได้แก่ บ้านหม้อ บ้านเชียงเหียน และบ้านเขวา

4. ข้าราชการ/ เจ้าหน้าที่ ผู้รับผิดชอบดูแลส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวขององค์การบริหาร
ส่วนตำบลเขวา

โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนี้

ผู้นำหมู่บ้าน

1. มีภูมิลำเนาหรืออาศัยอยู่ในพื้นที่ของหมู่บ้านนั้น ๆ คือ บ้านหม้อ บ้านเชียงเหียน
และบ้านเขวา ตำบลเขวา อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม มาไม่น้อยกว่า 40 ปี

2. เป็นผู้นำหมู่บ้านในชุมชนบ้านหม้อชุมชนบ้านเชียงเหียนและชุมชนบ้านเขวา

3. เป็นผู้ที่ยินดีจะให้ข้อมูล

ประชาชนผู้ประกอบอาชีพปั้นหม้อในชุมชนบ้านหม้อ

1. มีภูมิลำเนาหรืออาศัยอยู่ในพื้นที่ของชุมชนบ้านหม้อ ตำบลเขวา อำเภอเมืองมหาสารคาม
จังหวัดมหาสารคาม มาไม่น้อยกว่า 40 ปี

2. ประกอบอาชีพหรือมีความรู้ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับการปั้นหม้อ มาไม่น้อยกว่า 30 ปี

3. เป็นผู้ที่ยินดีจะให้ข้อมูล

ปราชญ์ชาวบ้าน

1. มีภูมิลำเนาหรืออาศัยอยู่ในพื้นที่ของหมู่บ้านนั้น ๆ คือ บ้านหม้อ บ้านเชียงเหียน
และบ้านเขวา ตำบลเขวา อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม มาไม่น้อยกว่า 40 ปี หรือเกิด
และโตในหมู่บ้านดังกล่าว

2. เป็นปราชญ์ชาวบ้านหรือผู้ที่ชาวบ้านในชุมชนให้การยอมรับในด้านภูมิปัญญาความรู้
มีด้านประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี โบราณเก่าแก่ดั้งเดิมของชุมชน

3. เป็นผู้ที่ยินดีจะให้ข้อมูล

ข้าราชการ/ เจ้าหน้าที่ ผู้รับผิดชอบดูแลส่งเสริมด้านการท่องเที่ยว

1. เป็นข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่หรือผู้ที่ปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับการส่งเสริมด้านการท่องเที่ยว
ขององค์การบริหารส่วนตำบลเขวา

2. เป็นผู้ที่ยินดีจะให้ข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ ประเด็นคำถามในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In depth interview) ถึงศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของตำบลเขา อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม มีรายละเอียดดังนี้

1. ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์
2. ประวัติความเป็นมาและประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ ของชุมชนบ้านหม้อ, ชุมชนบ้านเชียงเหียน และชุมชนบ้านเขา
3. ความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนบ้านหม้อ, ชุมชนบ้านเชียงเหียน และชุมชนบ้านเขา
4. ความน่าดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนบ้านหม้อ, ชุมชนบ้านเชียงเหียน และชุมชนบ้านเขา
5. การคมนาคม
6. สิ่งอำนวยความสะดวก

การสร้างและตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ

การตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content validity) ผู้วิจัยได้นำประเด็นคำถามที่สร้างขึ้นให้อาจารย์ที่ปรึกษาตรวจสอบว่าครอบคลุมวัตถุประสงค์หรือไม่แล้วนำมาปรับปรุงตามคำแนะนำของอาจารย์ที่ปรึกษา จากนั้นนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญที่ปฏิบัติงานด้านการท่องเที่ยวตรวจสอบความครบถ้วน ความถูกต้อง และความครอบคลุมของเนื้อหา จำนวน 3 ท่าน คือ

- | | |
|------------------------------------|---|
| 1. นายบุญชัย ทันสมัย | ท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดชลบุรี
สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดชลบุรี
กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา |
| 2. นางอำไพ ศักดานุกุลจิต สไลวินสกี | ผู้ช่วยท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดชลบุรี
สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดชลบุรี
กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา |
| 3. นางปองทิพย์ วิวัฒน์สินเศรษฐ | นักวิเคราะห์นโยบายและแผนชำนาญการ
สำนักนโยบายและแผนยุทธศาสตร์
กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา |

นำแบบสัมภาษณ์ไปทดลองสัมภาษณ์บุคคลที่มีลักษณะใกล้เคียงกับกลุ่มเป้าหมายจำนวน 10 คน เพื่อตรวจสอบก่อนเก็บข้อมูลจริง ซึ่งจากการนำแบบสัมภาษณ์ไปทดลองใช้ก่อนเก็บ

ข้อมูลจริง พบว่า แบบสัมภาษณ์ให้ผลเป็นที่น่าเชื่อถือ สามารถนำไปเก็บข้อมูลจริงได้
 อย่างมีประสิทธิภาพ

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1. รวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
 จากห้องสมุดวิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยบูรพา, หอสมุดมหาวิทยาลัยบูรพา, ส่วนการศึกษา
 องค์การบริหารส่วนตำบลเขวาสันติ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม และฐานข้อมูลการวิจัย

2. เก็บข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ซึ่งมีภูมิปัญญา
 หรืออาศัยอยู่ในพื้นที่ของ 3 หมู่บ้าน คือ บ้านหม้อ บ้านเชียงเหียน และบ้านเขวาสันติ โดยต้องเป็นผู้
 นำหมู่บ้าน, ประกอบอาชีพหรือมีความรู้ความเชี่ยวชาญในอาชีพเกี่ยวกับบ้านหม้อ, เป็นปราชญ์ชาวบ้าน
 หรือผู้มีความรู้ด้านประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีโบราณเก่าแก่ดั้งเดิมของชุมชน
 และข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่หรือผู้ที่ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวในพื้นที่
 ตำบลเขวาสันติ

ระยะเวลาในการเก็บข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ใช้เวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล ตั้งแต่เดือนธันวาคม พ.ศ. 2558 ถึง
 เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2559

การวิเคราะห์และการตรวจสอบข้อมูล

1. ข้อมูลที่รวบรวมได้จากการทบทวนข้อมูลเอกสาร การวิจัยเอกสาร และการสัมภาษณ์
 จะนำมาประมวลและวิเคราะห์ด้วยวิธีวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) โดยผู้วิจัยได้นำแนวคิด
 หลักการ ทฤษฎี รวมทั้งประสบการณ์ตรงจากที่เป็นหนึ่งในสมาชิกของชุมชนและความรู้จาก
 การปฏิบัติราชการที่กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา มาใช้ในการศึกษาวิเคราะห์ประเด็นต่าง ๆ
 เพื่อสร้างเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบเช้าไป-เย็นกลับ (One day trip) ของตำบลเขวาสันติ
 อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 1 เส้นทาง

2. ผู้วิจัยมีการตรวจสอบคุณภาพของข้อมูล โดยการนำผลการวิจัยให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
 ตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหาที่สรุปไปว่าตรงตามที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญให้ข้อมูลไว้หรือไม่

บทที่ 4

ผลการวิจัย

จากการวิจัย “เรื่องแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม: ศึกษากรณีตำบลเขวาสาน อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม” โดยเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 10 คน เป็นผู้นำหมู่บ้าน 3 คน ผู้ประกอบอาชีพปั้นหม้อ 3 คน ประชาชนชาวบ้าน 3 คน และข้าราชการที่ปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับงานด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวในองค์การบริหารส่วนตำบลเขวาสาน 1 คน ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิจัยออกเป็น 2 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 การนำเสนอศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของตำบลเขวาสาน อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 4 ด้าน ดังนี้

1. ด้านความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว
2. ด้านความน่าดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยว
3. ด้านการคมนาคม
4. ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก

ตอนที่ 2 สร้างเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบเข้าไป- เย็นกลับ (One day trip) ของตำบลเขวาสาน อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 1 เส้นทาง

ตอนที่ 1 ศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของตำบลเขวาสาน อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของตำบลเขวาสานจากชุมชนที่มีความโดดเด่นทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว ด้านความน่าดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยว ด้านการคมนาคม และด้านสิ่งอำนวยความสะดวก จำนวน 3 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนบ้านหม้อ ชุมชนบ้านเชียงเหียน และชุมชนบ้านเขวาสาน ผลการวิจัยพบว่า ทั้ง 3 ชุมชน มีศักยภาพด้านความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว 20-40 คนต่อวัน ด้านความน่าดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยว คือ การที่ชาวบ้านยังคงรักษาเอกลักษณ์ด้านการปั้นหม้อแบบดั้งเดิมเอาไว้ รวมถึงเรื่องเล่าตำนานและแหล่งโบราณสถานและโบราณวัตถุเก่าแก่สมัยขอมที่หาดูได้ยาก ด้านการคมนาคม มีความสะดวกสบาย เพราะทั้ง 3 ชุมชนตั้งอยู่ไม่ไกลจากตัวเมืองมหาสารคาม และอยู่ติดถนนสายมหาสารคาม-ร้อยเอ็ด สามารถเดินทางเข้าถึงได้ ทั้งโดยรถพายนะส่วนตัวและรถโดยสารประจำทาง ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก พบว่า ชุมชนบ้านเชียงเหียนและชุมชนบ้านเขวาสาน มีศักยภาพ

ด้านสิ่งอำนวยความสะดวกก่อนข้างครบ ทั้งห้องน้ำสาธารณะ และร้านขายอาหาร ในขณะที่ชุมชนบ้านหม้อยังไม่มีทั้งห้องน้ำสาธารณะและร้านขายอาหาร และทั้ง 3 ชุมชนยังไม่มีร้านขายของที่ระลึกสำหรับนักท่องเที่ยว โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. ด้านความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว

1.1 ชุมชนบ้านหม้อ

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในประเด็นความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว พบว่า บ้านหม้อมีความสามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้เฉลี่ยประมาณ 30-40 คนต่อวัน โดยนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาบ้านหม้อส่วนใหญ่เป็นนักเรียนนักศึกษาที่มาศึกษาดูงานวิธีการปั่นหม้อและอุปกรณ์เครื่องใช้ต่าง ๆ

“หากจะมีนักท่องเที่ยวเข้ามาคิดว่าถ้าเข้ามาเป็นกลุ่ม ๆ ละที่ 30-40 คน คิดว่าไม่มีปัญหาแน่นอน ทุกวันนี้ก็มีคนเข้ามาดูงานบ่อย ๆ” (นาย ก (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2559)

“คนที่เข้ามาดูงานที่เคยมาสอบถามข้อมูลส่วนใหญ่จะเป็นนักศึกษามากันทีละ 10 คน 20 คนก็มีมาดูว่าขั้นตอนทำยังไงบ้างที่มาสอนปั่นลวดลายต่าง ๆ บางทีก็มีนักเรียนมาดูเหมาเป็นรถทัวร์มาลงทีละ 30 40 คน มาดูวิธีการปั่นหม้อปั่นแจกัน แล้วแต่เขาจะให้ทำให้ดูเราก็ก่อนเป็นหมด” (นาง ข (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2559)

“มีนักศึกษาเข้ามาดูงานบ่อย โดยเฉพาะช่วงเรียนจบ เขาต้องมาดูงานมากันทียกชั้น 30-40 คน มารุมดูวิธีปั่นแล้วก็หัดปั่น เราก็อธิบายสอนเขาแบบไม่คิดค่าใช้จ่ายหรอก เพราะดีใจที่คนรุ่นใหม่ ๆ จะได้รู้และสืบทอดต่อ” (นาง ค (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2559)

“คนที่มาดูงานมาเที่ยวส่วนใหญ่จะพวกนักศึกษากับนักเรียน เพราะครูพาดูงาน มาศึกษาวัฒนธรรมวิถีชีวิตของชาวบ้าน มากันทียกห้องคราวละ 20-30 คน” (นาง ง (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2559)

1.2 ชุมชนบ้านเชียงเหียน

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในประเด็นความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว พบว่า บ้านเชียงเหียนมีความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว โดยเฉลี่ยประมาณ 40 คนต่อวัน นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาบ้านเชียงเหียนส่วนใหญ่เป็นนักเรียน นักศึกษา เดินทางมาทัศนศึกษา เรียนรู้ประวัติศาสตร์ และทำวิจัย

“ความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวต่อวันนั้น คิดว่าถ้ามาแบบเป็นกลุ่ม เช่น นักเรียนนักศึกษาเข้ามาศึกษาดูงานกลุ่มละ 10-20 คน ต่อวันนี้ สามารถรับได้หลายกลุ่ม อาจสัก 3-4 กลุ่มเลย” (นาย A (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2559)

“บ้านเชียงเหียนมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมเกือบทุกวัน บางทีก็มาเป็นกลุ่ม 3-4 คน เป็นฝรั่งปั่นจักรยานมาดู และพวกนักเรียนนักศึกษาที่มาจากงานบ๋อยที่ละ 30-40 คนก็มี เหมารถทัวร์ กันมาลง ถึงจะมากันที่ 30-40 คน แต่บ้านเชียงเหียนเราก็รับได้นะ เพราะความสะดวกเรามีพร้อม” (นาย B (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2559)

“มีนักเรียนนักศึกษา รวมถึงนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติแวะเวียนเข้ามา เยี่ยมชมร่องรอยวัฒนธรรมเก่าแก่และ โบราณวัตถุอยู่บ่อย ๆ อย่างเมื่อเร็วนี้มีนักท่องเที่ยวต่างชาติ 3-4 คน ปั่นจักรยานมาเข้าเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ให้โบราณ มาดูคูน้ำรอบหมู่บ้าน คูพิพิธภัณฑ์ บ้านเชียงเหียน เขาบอกมีเพื่อนำมาแสดงว่าบ้านเราก็มีชื่อเสียง ไปถึงเมืองนอกแล้ว อย่างพวก นักเรียนและนักศึกษานี้มาบ๋อยมาดูงานมาทำงานวิจัยบ้าง มาที่ 40 คน ทั้งห้อง มาเรียนรู้วัฒนธรรม ประเพณีเก่า ๆ มาตามตำนานที่เคยได้ยินได้ฟังมาก็มี” (นาย C (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2559)

1.3 ชุมชนบ้านเขว

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในประเด็นความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว พบว่า บ้านเขวสามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้โดยเฉลี่ยประมาณ 20-30 คน ต่อวัน โดยนักท่องเที่ยว ที่เดินทางมาเที่ยวบ้านเขว มีจุดมุ่งหมาย คือ มาเที่ยวชมปราสาทบ้านเขว เนื่องจากเป็นแหล่งท่องเที่ยว ทางประวัติศาสตร์สมัยขอม ทำให้มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติสนใจเดินทางเข้ามา เยี่ยมชม โดยองค์การบริหารส่วนตำบลเขวได้เริ่มมีการดำเนินการเก็บสถิติจำนวนนักท่องเที่ยว ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติที่เข้ามาเยี่ยมชมปราสาทบ้านเขวแล้ว แต่ยังอยู่ในระยะเริ่มต้น ทำให้จำนวน ยังไม่เสถียรและแน่นอน นักท่องเที่ยวต่างชาติที่เข้ามาเยี่ยมชมปราสาทบ้านเขวที่องค์การบริหาร ส่วนตำบลเขวได้ทำการเก็บสถิติไว้ พบว่า มีจำนวน 2 กลุ่ม คือ นักท่องเที่ยวชาวฟิลิปปินส์และมาเลเซีย ส่วนนักท่องเที่ยวชาวไทยที่เข้ามาเยี่ยมชมส่วนใหญ่จะเป็นนักเรียน นักศึกษา มาทัศนศึกษา โดยเข้ามาเป็นกลุ่ม ๆ ละประมาณ 20-30 คน

“พวกนักท่องเที่ยว นักเรียน นักศึกษา เข้ามาดูบ่อย ทั้งจากใกล้เคียงและจากจังหวัดอื่น ก็มี จากเท่าที่สังเกตดูก็เห็นส่วนใหญ่มาเป็นกลุ่ม ๆ กลุ่มหนึ่งก็ประมาณ 20-30 คน วัน ๆ หนึ่ง ถ้ามีกรู๊ปทัวร์เข้ามาเที่ยว 2-3 กรู๊ป ๆ ละ 20-30 คนนี้ เรามีศักยภาพพอที่จะสามารถรับได้” (นายหนึ่ง (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2559)

“บ้านเขวมีจุดน่าสนใจตรงที่มีปราสาทเก่าแก่สมัยขอมเลยมีคนมาดูงานเยอะ ทั้งนักเรียน นักศึกษา นักท่องเที่ยว เห็นมีนักท่องเที่ยวชาติอื่นมาด้วย แต่ไม่รู้ว่ามาจากประเทศไหน เพราะฟังภาษาเขาไม่ออกน่าจะเป็นพวกเจ๊กจีน เข้ามากับรถทัวร์ที่ละสิบสิบคนก็มี นักเรียนก็มาบ๋อย

มาทัศนศึกษาที่ละเต็มคันรถ น่าจะสัก 20-30 คน มีครูพามา” (นายสอง (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2559)

“อย่างปรังก์บ้านเขานี้ก็เริ่มมีกรุ๊ปทัวร์ทั้งไทยและต่างชาติมาลง เช่น ทัวร์ฟิลิปปินส์ และมาเลเซีย และก็มีกลุ่มนักเรียนนักศึกษาเข้ามาศึกษาดูงานบ่อย โดยจำนวนนักท่องเที่ยวต่างชาติที่มาที่เก็บสถิติไว้มีจำนวน 2 กรุ๊ป ๆ ละประมาณ 10 กว่าคน ส่วนนักเรียนนักศึกษาที่ประมาณ กรุ๊ปละ 30 คน” (นางสาว G (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2559)

2. ด้านความน่าดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยว

2.1 ชุมชนบ้านหม้อ

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในประเด็นความน่าดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยว พบว่า สิ่งที่ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาศึกษาดูงานในบ้านหม้อ คือ การที่ชาวบ้านยังคงเอกลักษณ์การปั้นหม้อและอุปกรณ์ของใช้ต่าง ๆ ตามแบบสมัยโบราณที่พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ทำสืบทอดกันมา คือ ใช้แรงงานคนทำเกือบทุกขั้นตอน ตั้งแต่การนวดดินย่ำดิน การผสมดิน การขึ้นรูปไปจนถึงการเผาหม้อ โดยเฉพาะขั้นตอนการขึ้นรูปหม้อ ซึ่งปัจจุบันหาซื้อได้ยาก วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ส่วนใหญ่ก็ยังใช้จากภายในหมู่บ้าน โดยเฉพาะวัสดุหลักอย่างดินเหนียวที่ต้องเอามาจากริง (หนองน้ำข้างหมู่บ้าน) เท่านั้น นอกจากนี้นักท่องเที่ยวยังสามารถทดลองปั้นหม้อด้วยตนเองได้ และเมื่อทำเสร็จแล้วก็จะได้สิ่งที่ตนปั้นนั้นกลับไปเป็นของที่ระลึกด้วย

“มีกลุ่มนักเรียนกว่า 40 คน เข้ามาทัศนศึกษามาดูงานการปั้นหม้อก็ได้มีการจัดสาธิตให้ดูตั้งแต่ขั้นตอนแรกจนถึงขั้นตอนสุดท้าย และมีการเปิดให้ลองทำด้วย มีการสอนให้ดูทั้งวิธีการขึ้นรูปแบบโบราณและแบบประยุกต์ คือ การขึ้นรูปด้วยเครื่องขึ้นรูป แต่ที่อยากให้นักท่องเที่ยวเห็นก็คือ ขั้นตอนการผลิตแบบสมัยเก่า ซึ่งคิดว่าเป็นเอกลักษณ์ของบ้านหม้อ เพราะทุกขั้นตอนต้องใช้แรงงานคน ต้องทำด้วยมือและเท้า เช่น การนวดดิน การย่ำดิน ขั้นตอนการขึ้นรูปปั้นหม้อ ซึ่งทุกวันนี้หาซื้อได้ยากมากแล้ว เพราะส่วนใหญ่ที่อื่นเขาใช้เทคโนโลยีกันหมดแล้ว เพราะเขาเน้นปริมาณมาก ๆ” (นาย ก, สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2559, 15 กุมภาพันธ์ 2559)

“การปั้นหม้อของชาวบ้านหม้อมีเอกลักษณ์ คือ ทุกขั้นตอนยังทำด้วยมือ ดินที่เอามาปั้นก็เอามาจากในหมู่บ้าน แต่ก็มีบ้างที่ต้องไปซื้อจากหมู่บ้านอื่น เช่น แกลบ ฟาง เพราะในหมู่บ้านไม่เพียงพอ แต่วัสดุหลัก คือ ดินเอามาจากที่อื่นไม่ได้ เพราะจะไม่เหมือนดินจากริงดินจากริงจะเหมาะกับการปั้นหม้อมากกว่าจากที่อื่น เพราะเป็นดินเหนียวปั้นออกมาจะมีคุณภาพดีกว่า ดินที่อื่นและคนนิยมด้วย ทำให้หม้อของบ้านหม้อมีชื่อเสียงขายได้ตลอดเรื่อย ๆ จนมีคนอยากเข้ามาดูมาศึกษาว่าเราทำยังไง เราก็บอกหมดเพราะไม่มีอะไรต้องปิดบัง” (นาง ข (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2559)

“การปั้นหม้อของชาวบ้านหม้อนี้มีเอกลักษณ์โดดเด่น ยังไงตนก็คิดว่าเพราะแถวนี่ชาวบ้านหม้อปั้นหม้อเยอะที่สุดแล้วและปั้นได้ทุกแบบ คนที่ปั้นก็ชำนาญเพราะปั้นมานาน หม้อของชาวบ้านหม้อมีชื่อเสียงมานานตั้งแต่รุ่นพ่อรุ่นแม่ คนแถวนี่รู้จักดี เพราะเมื่อก่อนปั้นหม้อหอบไปแลกข้าว แถมคนในจังหวัดทั้งสารคามและโกสุมพิสัยก็เข้ามาดูบ่อย หน่วยงานราชการก็มาให้ความรู้สอน โนนนี่นั่นเสมอ” (นาง ค (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2559)

“ทุกวันนี้ก็มีนักท่องเที่ยวเข้ามาดูอยู่เรื่อย ๆ เช่น นักศึกษา กลุ่มนักเรียนเข้ามาทัศนศึกษา หรือพวกที่อยากรู้วัฒนธรรมประเพณีเก่าแก่ เพราะการปั้นหม้อของชาวบ้านหม้อแบบนี้มีที่เดียวในแถบนี้ที่ยังคงการปั้นแบบโบราณไว้ คือ ทำด้วยมือเองแทบจะทุกอย่าง ไม่เหมือนที่อื่นที่เขาใช้เครื่องมือเข้ามาช่วยทำ การเผาหม้อเราก็ยังเผาแบบดั้งเดิม คือ ใช้ฟืนและฟางและแกลบเป็นเชื้อเพลิง งานทุกชิ้นเราทำเองกับมือหมด ตั้งแต่ขั้นตอนแรกจนถึงขั้นตอนสุดท้าย ใครอยากเรียนรู้อยากลองทำเองก็มาเรียนทำได้เลย ชาวบ้านทุกคนยินดีให้ข้อมูลแล้วก็สอนวิธีทำไม่หวงเลย เพราะงานแบบนี้ไม่ได้ทำกันง่าย ๆ อย่างยายทำมาแต่เป็นสาวจนแก่แล้ว” (นาง ง (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2559)

นอกจากนี้ จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในประเด็นความน่าดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยวยังพบว่า ในการปั้นหม้อของชาวบ้านหม้อนั้นมีภาครัฐหลายหน่วยเข้ามาให้ความช่วยเหลือในเรื่องต่าง ๆ แก่ชาวบ้าน เช่น การเข้ามาส่งเสริมในลักษณะให้เป็นเงินอุดหนุนอาชีพ การเข้ามาสอนทำลวดลายใหม่ ๆ การเข้ามาสนับสนุนโดยการทำวิจัยเรื่อง วัตถุประสงค์ การให้ความรู้เรื่องการขึ้นรูปแบบใหม่ ๆ ทำให้ชาวบ้านได้มีความรู้และพัฒนาารูปแบบการปั้นได้หลากหลายขึ้น สามารถสาธิตและอธิบายขั้นตอนวิธีทำ เปรียบเทียบทั้งแบบโบราณและแบบสมัยใหม่แก่นักท่องเที่ยวได้ก่อให้เกิดความน่าเชื่อถือถึงความเป็นมืออาชีพด้านการปั้นหม้อของใจให้คนเข้ามาศึกษาดูงานและเรียนรู้เพิ่มขึ้น

“หน่วยงานราชการที่เข้ามาช่วยเหลือให้ความรู้ มีทั้งมหาวิทยาลัยมหาสารคามที่เข้ามาบ่อยที่สุด เพราะมีนักศึกษาเข้ามาศึกษาดูงานและทำงานวิจัยเรื่อง วัตถุประสงค์ และสอนวิธีการออกแบบลวดลายใหม่ ๆ ให้อยู่เรื่อย ๆ นอกจากนี้ หน่วยงานสนับสนุนอื่นอย่างใจก็ได้เข้ามาให้ความรู้และสนับสนุนอุปกรณ์เครื่องปั้นการขึ้นรูปแบบใหม่ให้ แต่ส่วนใหญ่ตนก็ยังใช้วิธีการแบบโบราณ เพราะเห็นว่าเป็นเอกลักษณ์มาตั้งแต่รุ่นพ่อรุ่นแม่ แต่ถ้ามีออเดอร์เข้ามามาก็ต้องอาศัยการขึ้นรูปปั้นหม้อแบบประยุกต์จากเครื่องมือช่วย เนื่องจากทำได้เร็วและปริมาณมากกว่าเอกลักษณ์ดึงดูดใจใดที่จะกระตุ้นให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวในชุมชน ความคิดเห็นส่วนตัวคิดว่า การปั้นหม้อของชาวบ้านหม้อนี้มีเอกลักษณ์ที่น่าสนใจมาก เพราะเป็นงานที่ทำด้วยมือเองทั้งหมด ตั้งแต่การขึ้นรูปจนถึงการตีให้เป็นรูปหม้อและอุปกรณ์ต่าง ๆ ชาวบ้านทำอย่างชำนาญ เพราะทำกัน

มานานแล้ว บางคนทำตั้งแต่สาวจนแก่ลูกหลาน โตออกเรือนกันหมดก็ยังทำอยู่ นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีการหาวัตถุดิบและอุปกรณ์ต่าง ๆ ด้วยตนเอง หรือซื้อต่อจากคนในหมู่บ้านด้วยกัน ฉะนั้น การปั้นหม้อของคนบ้านหม้อ จึงเป็นแบบครบวงจรภายในหมู่บ้าน เดินไปบ้านไหนก็จะเห็นมีหม้อมีเครื่องปั้นที่รอการเผาและจำหน่ายต่ออยู่ทั่วทั้งหมู่บ้าน ใครสนใจอยากรู้เรื่องไหนเกี่ยวกับการปั้นหม้อปั้นของใช้ก็เข้าไปถามได้เลย ชาวบ้านทุกคนตอบได้หมด เพราะทำกันมานาน ประสบการณ์มากแล้ว” (นาย ก, สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2559, 15 กุมภาพันธ์ 2559)

“นอกจากนี้ อบต. ยังได้มีการจัดทำแผนงาน เพื่อส่งเสริมหรือกระตุ้นการท่องเที่ยวในพื้นที่อยู่เรื่อย ๆ เช่น การเข้าไปสนับสนุนการทำอาชีพปั้นหม้อของชาวบ้านหม้อ โดยให้เป็นลักษณะเงินอุดหนุนอาชีพ เพื่อให้มีการสืบต่ออาชีพการปั้นหม้อของชาวบ้านหม้อ อันเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางอ้อม เพราะการปั้นหม้อของชาวบ้านหม้อมีลักษณะเฉพาะที่เป็นเอกลักษณ์ เพราะชาวบ้านยังคงวิธีการปั้นแบบดั้งเดิม คือ ใช้แรงงานคนเกือบทุกขั้นตอน ซึ่งหาได้ยากในปัจจุบัน ซึ่งวิธีดังกล่าวทำให้มีผู้สนใจเข้าไปศึกษาคูงานค่อนข้างมาก โดยเฉพาะกลุ่มนักเรียนนักศึกษา” (นางสาว G (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2559)

นอกเหนือจากการปั้นหม้อแล้ว ประเพณีเก่าแก่ของหมู่บ้านอย่างบุญข้าวกระยาสารทก็เป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของหมู่บ้านเช่นกัน เพราะใครมาร่วมงานบุญนี้จะได้กินข้าวกระยาสารทฟรีทุกคน เพราะชาวบ้านจะกวนข้าวกระยาสารทนี้ไว้สำหรับแจกจ่ายให้ทุกคนที่มาร่วมงานบุญได้กิน ทั้งยังมีการเลี้ยงดูปู่เสื่อกันแบบญาติพี่น้องอีกด้วย

“ประเพณีวัฒนธรรมส่วนใหญ่ของคนบ้านหม้อก็คล้าย ๆ กับคนอีสานทั่วไป แต่ที่เด่น ๆ ก็คือ บุญข้าวตอก หรือบุญข้าวกระยาสารท ซึ่งชาวบ้านจะมีการกวนข้าวตอก เพื่อแจกจ่ายให้แก่ญาติพี่น้องที่มาเยี่ยมยามในวันบุญ รวมถึงแจกจ่ายให้แก่แขกต่างถิ่นหรือผู้ที่มาร่วมทำบุญได้กิน การกวนข้าวตอก ชาวบ้านจะเตรียมงานกันอย่างน้อยสองถึงสามวัน เพื่อกวนข้าวตอกไว้ให้เพียงพอแก่การแจกจ่ายให้กับผู้มาร่วมงานบุญ เนื่องจากงานนี้ทุกคนที่มาร่วมงานไม่เฉพาะญาติมิตรเท่านั้น แต่ไม่ว่าใครก็ตามที่มาร่วมงานจะได้ข้าวตอกกลับไปทุกคน งานนี้ถือเป็นงานใหญ่ของหมู่บ้าน ชาวบ้านในหมู่บ้านจะมีการส่งข่าวถึงลูกหลาน รวมถึงญาติพี่น้องที่อยู่ห่างไกลให้มาร่วมในงานบุญ ซึ่งถือเป็นงานวันรวมญาติพบปะสังสรรค์กัน” (นาย ก, สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2559, 15 กุมภาพันธ์ 2559)

2.2 ชุมชนบ้านเชียงเหียน

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในประเด็นความน่าดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยวพบว่า สิ่งดึงดูดใจที่ทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวในบ้านเชียงเหียน คือ การมีเรื่องราวเรื่องเล่าอันเก่าแก่ที่มีหลักฐานสามารถยืนยันได้ว่าบ้านเชียงเหียนเคยเป็นเมืองเก่าแก่ที่รุ่งเรือง

ในสมัยขอม เช่น มีคูน้ำคันดินล้อมรอบหมู่บ้านถึง 6 แห่ง มีผังเมืองเป็นวงรีเพื่อป้องกันศัตรูบุกเข้าเมือง มีคูดินสูงขนาดใหญ่ที่ชาวบ้านเรียกว่าคูสามชั้น (ปัจจุบันถูกเอกชนไถลงเป็นพื้นที่ราบแล้ว) ทุ่งสนามชัยและหนองหลุมเพาะที่เชื่อว่าเป็นสถานที่ฝึกซ้อมรบของทหารสมัยขอม เป็นต้น โดยเมื่อปี พ.ศ. 2523 โครงการโบราณคดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือกองโบราณคดี กรมศิลปากร ร่วมกับมหาวิทยาลัยโอทาโก ประเทศนิวซีแลนด์ ได้ทำการสำรวจและขุดค้นโบราณคดีบริเวณ เมืองเชียงเทียนเก่า ทั้งบริเวณที่สันนิษฐานกันว่าเป็นบริเวณที่เป็นวัดเก่าของเมืองเชียงเทียน ซึ่งเป็นบริเวณที่มีเนินดินสูงสุดภายในหมู่บ้าน จากการสำรวจขุดค้นก็ได้พบโบราณวัตถุที่เป็นหลักฐานทางโบราณคดีเป็นจำนวนมาก เช่น เครื่องมือที่ทำจากกระดูกสัตว์ กำไลสำริด เบ็ดตกปลาทำจาก โลหะสำริด เศษภาชนะดินเผา และโครงกระดูกมนุษย์

“สิ่งดึงดูดใจที่ทำให้คนมาเที่ยวบ้านเชียงเทียนคงเพราะเนื่องจากบ้านเชียงเทียน เป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีประวัติศาสตร์น่าสนใจ และมีหลักฐานที่ยืนยันได้ เช่น เมื่อปี พ.ศ. 2549 เมื่อเขาจะขยายถนนสายสารคาม-ร้อยเอ็ด ชาวบ้านก็ขุดเจอไห โบราณอายุหลายร้อยปี ตั้งแต่สมัยขอม ปกครองเมืองเชียงเทียน ทำให้คนจากทั่วสารทิศหลั่งไหลมาชม นอกจากนี้บ้านเชียงเทียนยังมีตำนาน ความเป็นมาที่น่าสนใจดังที่คนเฒ่าคนแก่เคยเล่าให้ฟังต่อ ๆ กันมา แต่สิ่งที่เล่าต่อ ๆ กันมานั้น มันมีหลักฐานสอดคล้องกับคำที่เล่ากันมา เช่น มีบึงน้ำรอบหมู่บ้านที่เล่ากันมาว่าสร้างเพื่อป้องกัน ศัตรูบุกเข้าเมือง มีดอนปู่ตา มีหอแม่ย่านางที่เป็นผู้ปกครองและผู้นำ มีทุ่งสนามชัยที่เชื่อว่าจะเป็น สนามซ้อมรบ เป็นต้น แต่ที่แน่ ๆ คือ บ้านเชียงเทียนเป็นเมืองเก่าที่เคยมีคนอยู่มานับพัน ๆ ปี แน่ ๆ เพราะจากหลักฐานที่ขุดพบหม้อ ไห โครงกระดูกบรรจุในไห ได้รับการพิสูจน์ว่ามีอายุเก่าแก่จริง ซึ่งนี่เป็นเรื่องเล่าแบบตำนานที่มีหลักฐานพิสูจน์ประกอบ ทำให้เป็นสิ่งดึงดูดใจให้คนอยากเข้ามา เที่ยวชมเพื่อศึกษาเรียนรู้ ถ้าอยากรู้อะไรก็ไปถามจากคนเฒ่าคนแก่ของหมู่บ้านได้เลย ไม่ว่าจะ เป็น พ่อบุรี ขัติยะวงศ์ คนนี้ถือเป็นผู้ปราชญ์เลอรู้ทุกเรื่อง” (นาย A (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2559)

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในประเด็นความน่าดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยว พบว่า สิ่งดึงดูดใจที่ทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวในบ้านเชียงเทียนอีกเรื่อง คือ การมีร่องรอย และหลักฐานที่สอดคล้องกับเรื่องเล่าตำนานนิทานผาแดงนางไอ่

“ประวัติความเป็นมาของบ้านเชียงเทียน บ้านเชียงเทียนเป็นเมืองโบราณเก่าแก่ สมัยขอม มีตำนานเล่ากันว่าบ้านเชียงเทียนมาจากตำนานวรรณกรรมเรื่องผาแดงนางไอ่ คือ กระจอก เฝือก และหลุมเพาะ ที่ในนิทานเล่าว่าหลุมเกิดจากร่องรอยที่เมืองเชียงเทียนเคยล่ม เพราะมีคนฆ่า กินเนื้อกระจอกเฝือกทำวฟังคี ซึ่งเป็นลูกชายพระยานาคปลอมตัวมา เฝือกโยมนางไอ่คำ

ซึ่งก่อนที่จะตายท้าวพังคิได้สาปแช่งว่า หากใครกินเนื้อตนขอให้ธรณีสูบ” (นาย B (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2559)

อีกจุดดึงดูดของบ้านเชียงเหียน คือ การสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีอันเก่าแก่มาตั้งแต่สมัยโบราณ คือ การที่ชาวบ้านในหมู่บ้านยังคงยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณีแบบเก่า มีงานบุญทุกเดือนตามหลักฮีต 12 คอง 14 โดยประเพณีที่โดดเด่นของบ้านเชียงเหียน เช่น ประเพณีบุญบั้งไฟที่มีการจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี และมีสิ่งศักดิ์ที่เคารพนับถือประจำหมู่บ้าน คือ ย่าพ่อปู่ และย่าแม่หอนาง ซึ่งเป็นที่เคารพของทั้งประชาชนในหมู่บ้านเชียงเหียนเอง และประชาชนในหมู่บ้านใกล้เคียง

“ส่วนประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ ของชาวบ้านเชียงเหียนนั้น มีครบทั้ง 12 เดือนที่เรียกกันว่า ฮีต 12 มีประเพณีวัฒนธรรมที่โดดเด่นกว่าหมู่บ้านอื่นในแถบเดียวกันนี้ เพราะเป็นเมืองเก่าแก่มีประวัติที่น่าสนใจ มีเรื่องเล่าที่อ้างอิงประวัติศาสตร์ได้จริง ทำให้นักท่องเที่ยวสนใจที่จะมาเที่ยว เช่น บุญบั้งไฟ ก็ต้องทำกันทุกปี เพราะชาวบ้านเชื่อว่าหากอยากให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ทำนาได้ผลผลิตดี จะต้องจุดบั้งไฟถวายพระยาแถน และบ้านเชียงเหียนยังมีสิ่งศักดิ์ที่ชาวบ้านเชียงเหียนและชาวบ้านใกล้เคียงให้ความเคารพนับถืออย่างมาก คือ ย่าพ่อปู่ และย่าแม่หอนาง ที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นอดีตเจ้าเมืองเชียงเหียนและเป็นพี่น้องกันที่คอยปกป้องรักษาหมู่บ้านให้คนในหมู่บ้านอยู่อาศัยด้วยความสงบสุขตลอดมา และก่อนที่ชาวบ้านจะลงมือทำงานหรือค้าขาย หรือแม้แต่จะประกอบอาชีพใด ๆ หรือเดินทางไปนอกหมู่บ้านเป็นระยะเวลานาน ๆ ก็จะต้องไปบอกกล่าวให้ทราบ เพื่อให้การดำเนินงานราบรื่นและสะดวกปลอดภัย” (นาย B (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2559)

“บ้านเชียงเหียนมีจุดเด่นดึงดูดนักท่องเที่ยวหลายอย่างนอกจากร่องรอยทางประวัติศาสตร์ ยังมีตำนานที่น่าสนใจ มีวัฒนธรรมประเพณีที่โดดเด่น เพราะหมู่บ้านเรายึดถือปฏิบัติตามฮีต 12 คอง 14 คือ มีงานบุญทั้ง 12 เดือนที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน เช่น ทำบุญคูณลาน เมื่อเกี่ยวข้าวเสร็จก่อนจะตีข้าว (นวดข้าว) ต้องนิมนต์พระมาสวดก่อนเพื่อให้ผลผลิตดีทุกปี และข้าวถือเป็นของสูงต้องเคารพ หรือบุญบั้งไฟที่สร้างขึ้นตามตำนานความเชื่อที่ว่าบ้านเชียงเหียนเคยเป็นเมืองขอมมาก่อนจะขอมเขาจะจุดบั้งไฟถวายพระยาแถน โดยเชื่อกันว่าจะทำให้ฟ้าฝนดี การทำนาได้ผลอุดมสมบูรณ์” (นาย C (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2559)

นอกจากตำนาน เรื่องเล่า และหลักฐานทางประวัติศาสตร์ดังที่กล่าวข้างต้นแล้ว สิ่งที่โดดเด่นอีกอย่างหนึ่ง คือ ยาสมุนไพร เนื่องจากบ้านเชียงเหียนค่อนข้างมีชื่อเสียงด้านการทำยาสมุนไพร โดยปัจจุบันยังมีชาวบ้านหลายครัวเรือนที่มีอาชีพหมอยาสมุนไพร ซึ่งสมุนไพรส่วนใหญ่ชาวบ้านจะนำไปขายภายในจังหวัดและต่างจังหวัด อาชีพหมอยาสมุนไพรจะมีการสอนสืบทอดต่อกันมาเรื่อย ๆ เป็นครูเป็นลูกศิษย์ สมุนไพรที่ใช้ทำยาจะมีทั้งที่ชาวบ้านปลูกเองและเข้าไปเก็บ

ในป่าแล้วนำมาสับหรือหั่นเป็นชิ้นเล็ก ๆ ตากแดด เมื่อแห้งดีแล้วก็นำมาปรุงรวมเป็นตัวยารักษาแต่ละโรค

“นอกจากวัฒนธรรมประเพณีแล้ว สิ่งที่โดดเด่นอีกอย่างหนึ่ง คือ ยาสมุนไพร โดยชาวบ้านมีหลายครัวเรือนที่ทำอาชีพหมอยาสมุนไพร สมุนไพรเราก็จะไปเก็บมาจากเข่งหรือป่า และส่วนหนึ่งก็ปลูกเองแล้วเก็บตัวยามารวมกันตัดเป็นท่อนหรือหั่นเป็นชิ้นเล็ก ๆ ตากแดด โดยชาวบ้านจะนำยาสมุนไพรไปขายตามต่างจังหวัดและภายในจังหวัดก็มีบ้าง แต่นิยมไปขายตามต่างจังหวัดมากกว่า เนื่องจากได้ราคาดีกว่า ไปกันที่หลายเดือน บางคนไปครึ่งปีจึงย้อนกลับมา หรือจนกว่ายาจะหมดจึงกลับบ้าน หมอยาสมุนไพรจะมีการสอนสืบทอดมันมาเรื่อย ๆ เป็นครูเป็นลูกศิษย์ ใครอยากได้วิชาจากใครก็ไปขอเป็นลูกศิษย์คนนั้น ทำตามขั้นตอนพิธี คือ มีขัน 5 เตรียมไปเพื่อคารวะครู” (นาย C (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2559)

2.3 ชุมชนบ้านเขวา

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในประเด็นความน่าดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยว พบว่า แหล่งท่องเที่ยวของบ้านเขวาที่นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มาเยือน คือ ปรากฏ์บ้านเขวา เนื่องจากเป็นสถานที่ที่มีประวัติความเป็นมาที่น่าสนใจ คือ เป็นสถาปัตยกรรมในวัฒนธรรมเขมรแบบบายน สร้างมณฑปพุทธศตวรรษที่ 18 มีอายุประมาณ 800 ปี ในพุทธศาสนาเถรวาทนิกายมหายาน โดยปรากฏ์บ้านเขวาเป็นอโรคยาศาลหรือสถานพยาบาลที่สร้างขึ้นตามมณฑปพุทธศาสนานิกายมหายาน ในวัฒนธรรมเขมรตรงกับศิลปะเขมรแบบบายนเพียงแห่งเดียวในประเทศไทยที่ได้พบประติมากรรมรูปพระพุทธรูปโภษะคุรุไวฑูรยประภา ประดิษฐานเป็นพระประธานของอโรคยาศาล ซึ่งเชื่อว่าเป็นพระพุทธรูปแพทย์ผู้ทำหน้าที่รักษาโรคให้กับสรรพสัตว์ทั้งหลาย ตรงตามมติดั้งเดิมตามที่กล่าวไว้ในจารึกของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ซึ่งอโรคยาศาลที่พบหลาย ๆ แห่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ส่วนใหญ่เป็นรูปพระโพธิสัตว์วัชรธร อาทิ พระพุทธรูป ประดิษฐานเป็นพระประธานของอโรคยาศาล

“สิ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวในชุมชนบ้านเขวาก็คงเป็นปรากฏ์ เพราะตอนนี้หน่วยงานราชการ ทั้ง อบต. เขวา และอื่น ๆ ได้ทำการประชาสัมพันธ์ให้คนรู้จักมากขึ้น ผ่านการทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ทุกวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี จะมีการจัดสงกรานต์น้ำกู่ ซึ่งถือว่าเป็นงานประจำปีของบ้านเขวาเลย นอกจากการสงกรานต์แล้วก็มีกิจกรรมอื่น ๆ เช่น มหรสพการแสดง มีการจัดพื้นที่ให้ชาวบ้านออกร้านขายของ นอกจากนี้วิวทิวทัศน์รอบ ๆ ปรากฏ์ อบต. เขวาก็ทำอย่างสวยงาม หนองน้ำขนาดใหญ่ที่อยู่ข้างปรากฏ์ก็ช่วยเสริมให้คนมาถ่ายรูปเวลาพระอาทิตย์ตกนี้ก็สวยงามมาก นอกจากปรากฏ์แห่งนี้แล้วใกล้เคียงกันก็ยังมีกู่บ่อยอีกอันอยู่ติด ๆ กัน แต่ที่นั่นไม่สมบูรณ์เหมือนที่นี่” (นายหนึ่ง (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2559)

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า ความสะอาดและการช่วยกันอนุรักษ์รักษา ปรารักษ์ให้คงอยู่ในสภาพเดิม เป็นอีกหนึ่งจุดดึงดูดให้นักท่องเที่ยวอยากเดินทางมาท่องเที่ยว ที่ปรารักษ์ภูบ้านเขวา โดยชาวบ้านจะสมัครเป็นอาสาสมัครท้องถิ่นในการผลิตเปลี่ยนเวรยามกัน ดูแลรักษาและทำความสะอาด

“ทุกวันนี้เป็นอาสาสมัครท้องถิ่นในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม (อส.มศ.) ของกรมศิลปากร ดูแลปรารักษ์อยู่หน้าที่ก็จะมีการไปดูแลรักษาทำความสะอาด เผื่อระวังไม่ให้เสียหาย เช่น จะมีพวกมือบอนไปขีดเขียนหรือ ไปทำสกปรกไว้ เราก็ต้องไปดูแลทำความสะอาด หรือมีอะไรเสียหาย เราก็ต้องคอยแจ้งเจ้าหน้าที่ศิลปากรมาดูแลซ่อมแซม แต่นอกจากเจ้าหน้าที่และพวกที่มีหน้าที่ดูแลที่ดูแลตั้งแต่ตั้งนี้ พวกชาวบ้านก็มีส่วนช่วยเป็นหูเป็นตาให้ด้วย ทำให้ปรารักษ์ไม่เสียหาย คงสภาพดั้งเดิมได้” (นายหนึ่ง (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2559)

“ความสะอาดอย่างที่ปรารักษ์ภูบ้านเขวานี้ก็จะมีคนดูแลทำความสะอาดทุกวัน อดบด. ก็มีแผนที่จะทำโครงการมัคคุเทศก์น้อยเพื่อสอนเด็ก ๆ ในชุมชนให้มีความรู้เรื่องเกี่ยวกับชุมชนตนเอง ทั้งยังเป็นการสร้างรายได้และส่งเสริมให้เด็กกล้าแสดงออกด้วย โดยจะเริ่มจากการฝึกเด็กในบ้านเขวาก่อน เพื่อไปฝึกงานไว้รองรับนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวปรารักษ์ภู” (นางสาว G (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2559)

นอกจากปรารักษ์ภูแล้ว สิ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเดินทางท่องเที่ยวบ้านเขวา คือ บริเวณหน้าวิทยาลัยเกษตรกรรมมหาสารคามตรงข้ามทางเข้าปรารักษ์ภูบ้านเขวามีร้านขายดอกไม้ ต้นไม้ นานาพรรณขนาดใหญ่หลายร้าน ไว้จำหน่ายแก่นักท่องเที่ยวและผู้คนที่ผ่านไป

“นอกจากปรารักษ์ภูแล้ว บ้านเขวาเราก็ยังมีที่ขายต้นไม้ดอกไม้ให้ ได้แะเลือกซื้อไปปลูกด้วย ซึ่งในแต่ละวันจะมีผู้สนใจแะเวียนมาเลือกซื้อต้นไม้ดอกไม้อย่างไม่ขาดสาย” (นายหนึ่ง (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2559)

ประเพณีวัฒนธรรมของบ้านเขวาก็เป็นอีกจุดเด่นหนึ่งของบ้านเขวา โดยประเพณีที่ชาวบ้านให้ความสำคัญกันมาก คือ บุญสงฆ์ ซึ่งบุญสงฆ์นี้นอกจากชาวบ้านเขวาแล้ว คนในหมู่บ้านใกล้เคียงในตำบลเขวาก็เดินทางมาร่วมงานด้วย โดยบุญสงฆ์นี้จะจัดขึ้นทุกวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี ชาวบ้านจะนำน้ำอบ น้ำหอม ดอกไม้ ไปตรงพระที่ปรารักษ์ภู เพื่อให้มีความสุขสงบร่มเย็นตลอดปี และในบริเวณลานรอบ ๆ ปรารักษ์ภูจะมีการทำพิธีบวงสรวงปรารักษ์ภูด้วย นอกจากนี้จะมีการจัดแสดงมหรสพต่าง ๆ ตลอดทั้งวัน โดยวันนี้ชาวบ้านเขวาจะถือเป็นงานประจำปีที่ต้องถือปฏิบัติทุกปี

“ประเพณีวัฒนธรรมที่ยังหลงเหลือและเด่น ๆ มีไม่กี่อย่าง คือ เดือนสาม หรือบุญข้าวจี่ ชาวบ้านจะนำข้าวใหม่มาทำข้าวจี่ (ข้าวเหนียวที่ปั้นสอดไส้ด้วยน้ำอ้อยชุบไข่แล้วนำไปปิ้งให้สุก)

นำไปถวายพระพร้อมอาหารคาวหวานอื่น ๆ ในช่วงพิธีตอนเช้า อีกอย่างก็จะเป็น บุญสงกรานต์ จัดขึ้นระหว่างวันที่ 13-15 เมษายน ของทุกปี ถือเป็นบุญรวมญาติ เพราะลูกหลานและญาติพี่น้อง ที่กระจายกันไปทำงานยังต่างจังหวัดจะกลับมารวมตัวกัน มีการร่วมทำบุญตักบาตร สรงน้ำพระ รดน้ำขอพรคนเฒ่าคนแก่ รวมถึงพ่อแม่พี่น้องที่เคาน้ำที่เคาน้ำบ่อ มีการเล่นน้ำสงกรานต์ของเด็ก คนหนุ่มสาว และชาวบ้านทั่วไปอย่างสนุกสนาน บุญสรงน้ำกู่ จะจัดขึ้นทุกวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี โดยในวันนี้ชาวบ้านจะนำน้ำอบ น้ำหอม ดอกไม้ ไปสรงพระที่ปรารักษ์กู่ เพื่อให้มีความสุข สงบร่มเย็นตลอดปี ในบริเวณลานรอบ ๆ ปรารักษ์กู่จะมีการทำพิธีบวงสรวงปรารักษ์กู่ด้วย นอกจากนี้ จะมีการแสดงมหรสพต่าง ๆ ตลอดทั้งวัน ในวันนี้ชาวบ้านเขาจะถือเป็นงานประจำปีที่ต้องถือปฏิบัติ ทุกปี และในเดือนเจ็ดก็จะเป็นบุญเบิกบ้าน จะมีการทำบุญกันบ้าน คือ หลังจากพระสวดมนต์เสร็จ ในคืนที่ 3 ชาวบ้านจะนำก้อนกรวด มาหว่านตามหลังคาบ้าน บริเวณบ้าน เพื่อขับไล่สิ่งไม่ดีให้พ้นไป” (นายสอง (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2559)

3. ด้านการคมนาคม

3.1 ชุมชนบ้านหม้อ

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในประเด็นการคมนาคม พบว่า ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ให้ความเห็นตรงกันว่าการเดินทางเข้าไปท่องเที่ยวศึกษาดูงานที่บ้านหม้อมีความสะดวกสบาย เนื่องจากทางเข้าบ้านหม้ออยู่ห่างจากตัวเมืองมหาสารคามเพียง 4 กิโลเมตร ทางเข้าหมู่บ้านยังติด ถนนสายหลัก คือ ถนนแจ้งสนิท (มหาสารคาม-ร้อยเอ็ด) ซึ่งมีรถโดยสารประจำทางผ่านหลายสาย เช่น รถสองแถวสายสารคาม-หนองข่า รถโดยสารปรับอากาศสายขอนแก่น มหาสารคาม ร้อยเอ็ด และจากการลงสำรวจพื้นที่ของผู้วิจัยยังพบว่า มีรถโดยสารสาธารณะอีกหนึ่งสายที่ผ่านมาถึงทางเข้า บ้านหม้อ คือ รถสองแถวสายมหาสารคาม-บ้านส่องนางไย โดยหากนักท่องเที่ยวเดินทางมา โดยรถโดยสารประจำทางและลงที่สถานีขนส่งผู้โดยสารจังหวัดมหาสารคามสามารถต่อรถจาก สถานีขนส่งมาบ้านหม้อโดยรถโดยสารสายมหาสารคาม-บ้านส่องนางไยได้ โดยหากบนรถ ไม่มีผู้โดยสารสามารถเจรจากับคนขับรถให้เข้าไปส่งในบ้านหม้อได้ แต่อาจมีค่าใช้จ่ายเพิ่มเติม แล้วแต่จะตกลงกันได้ นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเป็นหมู่คณะหรือกรุ๊ปทัวร์สามารถนำรถโดยสารปรับอากาศเข้าไปถึงในตัวหมู่บ้านได้ นอกจากนี้ทางเข้าหมู่บ้านยังมีป้ายบอกชื่อหมู่บ้าน พร้อมระบุ ระยะทางแจ้งไว้ให้นักท่องเที่ยวและประชาชนทั่วไปทราบอย่างชัดเจน

“การเดินทางก็สะดวกด้วยหมู่บ้านห่างจากถนนสายมหาสารคาม-ร้อยเอ็ดแค่กิโลกว่า ๆ ถ้านั่งรถประจำทางมาลงที่หน้าหมู่บ้านแล้วเดินเข้ามาก็ได้ เพราะสองข้างทางเป็นทุ่งนาโล่ง แดดไม่เปลี่ยว เพราะมีบ้านคนอยู่สลับเป็นระยะ เดินเล่น ๆ เข้ามาดูบรรยากาศทุ่งนาสองข้างทางเพลิน ๆ โดยเฉพาะช่วงหน้านาที่ชาวบ้านทำนาจะสวยมาก” (นาย ก, สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2559)

“คิดว่าที่มีนักเรียน นักศึกษามาดูงานบ่อย เพราะในสารคามมีที่บ้านเราที่ดังที่สุดแล้ว บอกหม้อจากบ้านหม้อใครก็รู้จัก แคมการมาก็มาง่าย เพราะบ้านเราอยู่ไม่ห่างจากตัวเมือง ทางก็สะดวก ตัวหมู่บ้านห่างจากถนนใหญ่ (สารคาม-ร้อยเอ็ด) แค่ 2 กิโลเมตร ทางเข้าบ้านก็กว้างใหญ่รถทัวร์เข้าได้ คือมันมาง่าย ไม่มีทางหลงเลย” (นาง ข (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2559)

“ทุกวันนี้การเอาหม้อไปขายเองก็ง่าย เพราะรถราสะดวก ถนนก็ทำใหม่กว้างใหญ่ เดินทางไปไหนมาไหนก็เร็ว แคมบ้านก็ไม่ได้ไกลจากเมืองมาก รถสองแถวก็ผ่าน รถสิชมพุกี่มีผ่าน หลายสาย” (นาง ค (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2559)

“บางคนบอกเป็นทางผ่านเลยแะมาดู เพราะบ้านเราติดถนนไปมาง่าย เขาจะไปดูที่อื่นก็แะพาเด็กมาดูก่อนสักสองสามชั่วโมงแล้วไปดูที่อื่นก็ไม่เสียเวลามาก ทางเข้าหลวงเขาก็มาปรับปรุง ให้ทำให้การเดินทางสะดวกกว่าเมื่อก่อนมาก บ้านเราก็เลยเป็นจุดหมายหนึ่งในการเดินทางของเขา” (นาง ง (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2559)

“บ้านหม้อก็มีป้ายบอกทางเข้าหมู่บ้าน โดย อบต. เป็นคนไปทำให้ เมื่อก่อนป้ายบอกชื่อหมู่บ้านก็ไม่มี คนที่จะมาก็อาศัยถามเอา แล้วก็มีการทำถนนคอนกรีตตั้งแต่ถนนหลักเข้าไปถึงตัวหมู่บ้าน ชุมชนตำบลเขานี้มีความพร้อมที่พัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวค่อนข้างมาก เพราะการคมนาคมสะดวกไปมาง่าย ทั้งบ้านหม้อ บ้านเชียงเหียน บ้านเขวา สามหมู่บ้านติดถนนสายหลัก คือ สายมหาสารคามร้อยเอ็ดหมดเลย ไม่จำเป็นต้องมีรถส่วนตัวก็มาได้ เพราะรถสาธารณะก็มีผ่าน เช่น รถสองแถวสายสารคาม-หนองข่า รถชมพุกหรือรถสายขอนแก่นร้อยเอ็ดก็ผ่าน” (นางสาว G (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2559)

3.2 ชุมชนบ้านเชียงเหียน

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในประเด็นการคมนาคม พบว่า การคมนาคมของบ้านเชียงเหียนค่อนข้างสะดวกมาก เนื่องจากหมู่บ้านอยู่ติดถนนแจ้งสนิท (สายมหาสารคาม-ร้อยเอ็ด) การเดินทางจากตัวจังหวัดมหาสารคามสามารถขึ้นรถออกจากตัวเมืองตรงตามถนนสายมหาสารคาม-ร้อยเอ็ด มุ่งหน้าสู่จังหวัดร้อยเอ็ด บ้านเชียงเหียนอยู่ห่างจากตัวเมืองมหาสารคาม 9 กิโลเมตร การเดินทางโดยรถโดยสารประจำทางสามารถขึ้นรถที่สถานีขนส่งผู้โดยสารจังหวัดมหาสารคามได้ โดยรถสายที่ผ่าน ได้แก่ รถสองแถวสายสารคาม-หนองข่า และรถปรับอากาศสายขอนแก่น มหาสารคาม ร้อยเอ็ด (สิชมพุก) แหล่งท่องเที่ยวส่วนใหญ่ของบ้านเชียงเหียนอยู่ในหมู่บ้านและบริเวณรอบ ๆ หมู่บ้าน ถนนภายในหมู่บ้านกว้างขวาง สามารถนำรถโดยสารปรับอากาศเข้าไปได้ โดยสถานที่จอดรถสามารถจอดได้ที่บริเวณลานวัดบ้านเชียงเหียนแล้วนักท่องเที่ยวสามารถเดินเท้าไปเที่ยวชมแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ภายในหมู่บ้านได้ เพราะสถานที่ท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะอยู่ติดกันหรือระยะทางห่างไปถึง 500-700 เมตร

“การคมนาคมนั้นก็สะดวกมาก เพราะบ้านเชียงเหียนตั้งอยู่ติดถนนสายมหาสารคาม-ร้อยเอ็ด ห่างจากตัวเมืองมหาสารคามแค่ 9 กิโลเมตร สามารถนั่งรถประจำทางมาลงที่หมู่บ้านได้เลย ทั้งสถานที่ท่องเที่ยวของเรา ทั้งพิพิธภัณฑสถานบ้านเชียงเหียน พิพิธภัณฑสถานปู่ไห บึงรอบหมู่บ้าน อยู่ติดถนน ก้าวลงจากรถก็เข้าเที่ยวได้เลย เดินออกไปท้ายหมู่บ้านด้านทิศเหนือก็ไปไหว้ย่าพ่อปู่ ทิศใต้ไปไหว้แม่ย่านาง สิ่งศักดิ์ประจำหมู่บ้าน” (นาย A (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2559)

“การเดินทางมาก็สะดวกมาก เพราะที่เกี่ยวทั้งพิพิธภัณฑสถานปู่ไห พิพิธภัณฑสถานบ้านเชียงเหียน ล้วนอยู่ติดถนนใหญ่ (มหาสารคาม-ร้อยเอ็ด) เดินเข้าไปอีกหน่อยก็เจอคอนยาพ่อปู่ไปรอดูกระรอกค่อน (กระรอกเผือก) ข้ามถนนไปฝั่งโน้นก็เจอหอมแม่ย่านาง” (นาย B (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2559)

“นักการไปมาสะดวก มีรถประจำทางผ่านหลายสาย จะมารถส่วนตัวก็สะดวก เพราะบ้านเชียงเหียนอยู่ติดถนนหลักสารคาม-ร้อยเอ็ด กว้างขวาง” (นาย C (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2559)

“ส่วนถนนในหมู่บ้านที่นักท่องเที่ยวจะเดินทางไปดูตามจุดต่าง ๆ ก็มีการปรับปรุงพัฒนา ทั้งถนนที่เชื่อมต่อจากถนนใหญ่และซอยภายในหมู่บ้านรุดวิ่งเข้าได้ถึงเกือบทุกซอยและช่วงที่ขุดเจอไห นั้นมีคนมาเยอะชาวบ้านกับ ส.อบต. ก็ช่วยกันทำความสะอาดพัฒนา ชุมชนตำบลเขานี้มีความพร้อมที่พัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวค่อนข้างมาก เพราะการคมนาคมสะดวกไปมาง่าย ทั้งบ้านหม้อบ้านเชียงเหียน บ้านเขวา สามหมู่บ้านติดถนนสายหลัก คือ สายมหาสารคามร้อยเอ็ดหมดเลย ไม่จำเป็นต้องมีรถส่วนตัวก็ได้ เพราะรถสาธารณะก็มีผ่าน เช่น รถสองแถวสายสารคาม-หนองขำ รถชมพู่หรือรถสายขอนแก่นร้อยเอ็ดก็ผ่าน” (นางสาว G (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2559)

3.3. ชุมชนบ้านเขวา

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในประเด็นการคมนาคม พบว่า การเดินทางจากตัวเมืองมหาสารคามถึงปรางค์กู่บ้านเขวามีความสะดวกสบาย เนื่องจากทางเข้าปรางค์กู่อยู่ติดถนนสายมหาสารคาม-ร้อยเอ็ด มีป้ายบอกทางเข้าชัดเจน โดยองค์การบริหารส่วนตำบลเขวาได้ดำเนินการปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณทางเข้าและสองฝั่งถนนให้มีความสวยงาม กว้างขวาง รถบัสปรับอากาศสามารถเข้าถึงตัวปรางค์กู่ได้ นอกจากนี้บริเวณปรางค์กู่ยังกว้างขวางมีที่จอดรถได้หลายคัน ถนนทางเข้าปรางค์กู่เป็นถนนคอนกรีต ทำให้การสัญจรสะดวกสบาย นักท่องเที่ยวจะเดินทางมาท่องเที่ยวปรางค์กู่โดยรถประจำทางได้ โดยมีรถประจำทางผ่านปรางค์กู่ 2 สาย คือ รถปรับอากาศสายขอนแก่น มหาสารคาม ร้อยเอ็ด สายที่สอง เป็นรถสองแถวประจำทางสายสารคาม-หนองขำ

“การเดินทางมาบ้านเขวาก็ง่าย เพราะบ้านเราติดถนนมหาสารคาม-ร้อยเอ็ด ไม่ต้องมีรถส่วนตัวก็นั่งรถประจำทางมาได้ กู้ก็ไม่ไกลจากถนนมาก เดินเข้าไปได้หรือจ้างรถมอเตอร์ไซค์ชาวบ้านแถวนั้นเข้าไปส่ง ขากลับออกมาก็โทรเรียกเขาเข้าไปรับ ซึ่งชาวบ้านเขายินดี เพราะนี่เป็นอีกจุดหนึ่งที่ถือเป็นจุดแข็งของคนแถบอีสาน เขาก็มีอัยยาศัยดี ชอบช่วยเหลือ โดยเฉพาะเห็นนักท่องเที่ยว” (นายหนึ่ง (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2559)

“คิดว่าการเดินทางมาบ้านเขวาก็สะดวกมาก เพราะบ้านเราอยู่ติดถนนเลย ถนนเส้นสารคามร้อยเอ็ดเนี่ยผ่ากลางหมู่บ้านแยกหมู่บ้านเป็นสองฝั่ง แล้วซอยในหมู่บ้านก็ตีสะดวก ถ้าไม่มีรถก็มาได้ เพราะมีรถสองแถวสายสารคาม-หนองบัว รถบัสสายขอนแก่น-ร้อยเอ็ดก็ได้ผ่านเหมือนกัน” (นายสอง (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2559)

“เรื่องศักยภาพด้านการรองรับนักท่องเที่ยว คิดว่าในชุมชนตำบลเขวาตอนนี้ค่อนข้างมีหลายหมู่บ้านแล้วที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวศึกษาดูงานที่พยายามพัฒนาศักยภาพของชุมชนขึ้นรองรับนักท่องเที่ยวที่แวะเวียนเข้ามา เช่น ปรังค์ภูบ้านเขวาก็มีการปรับปรุงถนนทำทางเข้าไปในตัวปรังค์ภู มีการปรับปรุงภูมิทัศน์รอบ ๆ ชุมชนตำบลเขวาก็มีความพร้อมที่พัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวค่อนข้างมาก เพราะการคมนาคมสะดวก ไปมาง่ายทั้งบ้านหม้อ บ้านเชียงเหียน บ้านเขวา สามหมู่บ้านติดถนนสายหลัก คือ สายมหาสารคามร้อยเอ็ดหมดเลย ไม่จำเป็นต้องมีรถส่วนตัวก็ได้ เพราะรถสาธารณะก็มีผ่าน เช่น รถสองแถวสายสารคาม-หนองบัว รถชมพู่หรือรถสายขอนแก่นร้อยเอ็ดก็ผ่าน” (นางสาว G (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2559)

4. ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก

4.1 ชุมชนบ้านหม้อ

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในประเด็นสิ่งอำนวยความสะดวก พบว่า บ้านหม้อ ยังไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกใด ๆ เช่น ห้องน้ำสาธารณะ ร้านขายอาหาร ร้านขายของที่ระลึก เนื่องจากสถานที่ท่องเที่ยวยังไม่เป็นที่นิยมมาก และขาดงบประมาณในการก่อสร้าง

“สิ่งอำนวยความสะดวกจำพวกห้องน้ำไม่มี ที่กินก็ยังไม่มี ร้านขายของที่ระลึกก็มีเฉพาะที่ศูนย์การเรียนรู้ คือ ที่บ้านของตนแห่งนี้ ซึ่งของส่วนใหญ่ล้วนเป็นผลงานการปั้นของตนเอง แต่ของชาวบ้านรายอื่น ๆ และสมาชิกกลุ่มยังไม่มี เพราะส่วนใหญ่เขาจะปั้นตามบิลสั่งเท่านั้น” (นาย ก, สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2559)

“ในเรื่องสิ่งอำนวยความสะดวก ห้องน้ำก็ยังไม่ มีแต่ห้องน้ำตามบ้านชาวบ้าน แต่ห้องน้ำของสาธารณะในหมู่บ้านไม่มีที่ขายของฝาก ของที่ระลึกก็ไม่มี มีแต่ถ้าใครอยากได้ของที่ระลึกก็ทำเอาเองจากเวลามาหัดปั้น เพราะปั้นเสร็จก็จะให้ไปเลย” (นาง ข (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2559)

“ในส่วนของร้านขายของที่ระลึกของหมู่บ้านก็ไม่มี เพราะคนที่เข้ามาดูส่วนใหญ่ ถ้าอยากได้เป็นที่ระลึก เขาก็จะแบบมาเรียนปั้นด้วยแล้วก็เอาอันนั้นแหละกลับไปเป็นที่ระลึกด้วย เนื่องจากพวกที่เข้ามาดูงานส่วนใหญ่เวลามาก็อยากจะทำด้วย เช่น นักเรียน นักศึกษา หรือแม้แต่นักท่องเที่ยวก็ยังมีเข้ามาดูงานมาหัดปั้นหม้อ ส่วนใหญ่จะชอบหัดปั้นหม้อกัน เพราะทำค่อนข้างง่าย เรื่องที่อยากบอกทางราชการก็คือ อยากให้เข้ามาช่วยพัฒนาเรื่องการประชาสัมพันธ์เพิ่มเพื่อให้คนที่อื่น รู้จักบ้านหม้อมากขึ้น ของก็อาจขายดีมากขึ้นแล้วก็อยากให้มีมาช่วยทำพวกเรื่องห้องน้ำ สร้างศูนย์ ขายของหรือแสดงพวกเครื่องปั้นที่เราปั้นเวลาคนมาดูงานเขาจะ ได้เห็นว่าเราทำอะไรบ้าง มีอะไรบ้าง” (นาง ค (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2559)

“ร้านขายของที่ระลึกในหมู่บ้านก็ไม่มีหรอก เพราะเราไม่ได้ปั้นทิ้งไว้ เราปั้นตามเขาสั่ง มากกว่า สั่งมาทำไว้หิ้งก็ปั้นแค่นั้น เพราะวัตถุดิบแพงและหายาก ใครอยากได้เป็นของที่ระลึก ต้องสั่งล่วงหน้าหรือเข้ามาเรียนปั้นแล้วชาวบ้านเขาก็จะให้อันที่เราปั้นนั้นแหละกลับไปเป็นที่ระลึก อยากทำลายไหนแบบไหนก็ทำอาเลย” (นาง ง (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2559)

“ที่กินที่พักก็มีตลอดแนวเส้นถนนสายสารคามร้อยเอ็ด แวะทานข้างทางได้ทุกหมู่บ้าน เรื่องการอำนวยความสะดวก พวกห้องน้ำก็ไม่มีปัญหา มีเพียงบ้านหม้อที่ยังไม่มีห้องน้ำสาธารณะ แต่บ้านเชียงเหียนกับบ้านเขามิแล้ว และทาง อบต. ก็พยายามหางบประมาณมาสนับสนุนตรงนี้อยู่” (นางสาว G (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2559)

4.2 ชุมชนบ้านเชียงเหียน

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในประเด็นสิ่งอำนวยความสะดวก พบว่า บ้านเชียงเหียนมีสิ่งอำนวยความสะดวกค่อนข้างพร้อม เช่น ห้องน้ำ ร้านขายอาหาร ที่พัก เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่มีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ที่ยาวนานน่าสนใจ ทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาที่หมู่บ้านค่อนข้างถี่ ซึ่งการเดินทางมาของนักท่องเที่ยวนี้เองที่ทำให้บ้านเชียงเหียนมีงบประมาณจากการบริจาคของนักท่องเที่ยวในการปรับปรุงสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เพิ่มขึ้น

ส่วนในกรณีสิ่งอำนวยความสะดวกประเภทร้านขายของที่ระลึก พบว่า ที่บ้านเชียงเหียนไม่มี เนื่องจากลักษณะการท่องเที่ยวของบ้านเชียงเหียนเป็นแบบการท่องเที่ยวแบบตามรอยประวัติศาสตร์ นอกจากสิ่งอำนวยความสะดวกข้างต้นแล้ว สิ่งที่ผู้วิจัยได้พบเห็นระหว่างการลงสำรวจพื้นที่ คือ ที่บ้านเชียงเหียน มีบิ๊มแกส LPG และบิ๊มน้ำมัน สำหรับให้บริการด้วย

“สิ่งอำนวยความสะดวกที่หมู่บ้านเชียงเหียนนี้มีพร้อมทั้งห้องน้ำ ที่กิน อย่างห้องน้ำนี้ที่วัดมีดีกว่าห้องเลย เพิ่งสร้างเสร็จโดยรายได้จากการสร้างห้องน้ำนี้ก็มาจากเมื่อสมัยที่ชาวบ้านขุดไหขึ้นมาได้ ทำให้นักที่ศรัทธาบริจาคเงินเพื่อบูชาและร่วมทำบุญกันจำนวนหลานแสนบาท คณะกรรมการหมู่บ้านก็เห็นว่าควรนำเงินมาใช้ในการพัฒนาหมู่บ้าน โดยอันดับแรกควรสร้างห้องน้ำ

เพิ่มในวัดก่อน เนื่องจากตอนนั้นที่วัดมีห้องน้ำแค่ห้องเดียว ทำให้ไม่เพียงพอกับปริมาณคนที่มาจำนวนมาก” (นาย A (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2559)

“สิ่งอำนวยความสะดวกเรามีพร้อม อานิสงค์จากตอนขุดเจอไหโบราณมีคนหลังไหลมาดูและทำบุญบริจาคกัน เราก็เอาเงินตรงนั้นไปสร้างห้องน้ำในวัดเพิ่ม ตอนนี้มีเป็นสิบสิบห้องจากเมื่อก่อนมีห้องเดียว” (นาย B (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2559)

“จะหาข่าวกินก็สะดวก เพราะมีร้านอาหารตามสั่ง ร้านส้มตำอยู่ในหมู่บ้าน และตามข้างทาง ที่พักก็มีบั้งกะโลขึ้นเยอะมาก ราคาถูก ห้องน้ำเราก็สร้างไว้หลายสิบห้องที่วัด มีกรรมการหมู่บ้านช่วยกันดูแล หากอยากรู้ข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ความเป็นมาของหมู่บ้านก็มาถามได้ มีวิทยากรให้ อยากรู้วิถีชีวิตก็มาพักค้างได้ เพราะบั้งกะโลอยู่ใกล้ ๆ หมู่บ้านสามารถขับรถมาได้หรือถ้าจะมาพักที่บ้าน (บ้านนายบุรี) ก็ต้องแจ้งก่อน จะได้เตรียมพร้อมหาที่หลับที่นอนให้ได้” (นาย C (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2559)

“เมื่อเก่าบ้านเชียงเหียนก็เห็นว่าชาวบ้านช่วยกันหาทุนสร้างห้องน้ำเพิ่มแล้วจากครั้งที่เมื่อขุดเจอไหโบราณตอนทำถนนสายสารคามร้อยเอ็ด มีคนจากทั่วสารทิศพากันมากราบไหว้ขอหวยบ้าง ชาวบ้านก็มีการทำตู้บริจาคได้เงินมาจำนวนหนึ่งก็มาทำห้องน้ำ ที่กินที่พักก็มีตลอดแนวเส้นถนนสายสารคามร้อยเอ็ด แวะทานข้างทางได้ทุกหมู่บ้าน เรื่องการอำนวยความสะดวกพวกห้องน้ำก็ไม่มีปัญหา มีเพียงบ้านหม้อที่ยังไม่มีห้องน้ำสาธารณะ แต่บ้านเชียงเหียนกับบ้านเขวามีแล้ว และทาง อบต. ก็พยายามหางบประมาณมาสนับสนุนตรงนี้อยู่” (นางสาว G (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2559)

4.3 ชุมชนบ้านเขวา

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในประเด็นสิ่งอำนวยความสะดวก พบว่า บริเวณปรังก์ภูบ้านเขวามีสิ่งอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวที่จะเดินทางมาท่องเที่ยวก่อนข้างพร้อมคือ มีห้องน้ำที่ตั้งอยู่ภายในบริเวณปรังก์ภู มีอาสาสมัครท้องถิ่นในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม (อส.มศ.) ของกรมศิลปากร ส่วนที่พักในบ้านเขวา จากการสำรวจพบว่าไม่มีแต่มีบั้งกะโลที่ตั้งอยู่หมู่บ้านข้างเคียง เช่น บ้านหัน บ้านเชียงเหียน เป็นต้น ร้านอาหารพบว่าบ้านเขวามีร้านขายอาหารตามสั่ง ร้านขายก๋วยเตี๋ยว รวมถึงอาหารอีสานพื้นบ้านจำหน่าย ทั้งภายในหมู่บ้านและริมถนนมหาสารคาม-ร้อยเอ็ด ให้นักท่องเที่ยวสามารถเลือกรับประทานได้ กรณีสิ่งอำนวยความสะดวกประเภทร้านขายของที่ระลึก พบว่า ที่บริเวณปรังก์ภูบ้านเขวาและภายในบ้านเขวาเองไม่มีร้านจำหน่ายของที่ระลึก

“สิ่งอำนวยความสะดวกก็มีเพียงพอ เพราะที่ปรังก์ภูมีห้องน้ำบริการด้วย การกินก็หาง่าย เพราะร้านขายอาหารตามสั่งในหมู่บ้านและแถวริมถนนนี้มีเยอะ ปัญหา คือ เรายังไม่มีไกด์ท้องถิ่น

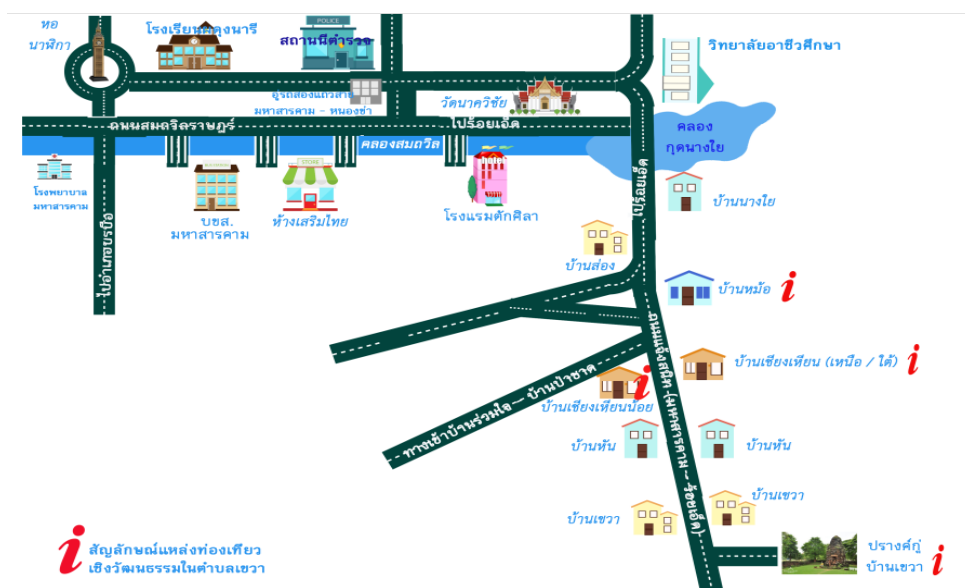
ที่จะไปอธิบายเขา โกดส์ที่พามาก็เป็นโกดส์จากที่อื่น ไม่รู้อธิบายถูกหรือเปล่า มีอาสาสมัครท้องถิ่น ในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม (อสม.มศ.) ของกรมศิลปากร ดูแลปรากฏอยู่ หน้าที่ก็จะ มีการไปดูแลรักษาทำความสะอาด เฝ้าระวังไม่ให้เสียหาย เช่น จะมีพวกมือบอนไปขีดเขียนหรือไป ทำสกปรกไว้ เราก็ต้องไปดูแลทำความสะอาด หรือมีอะไรเสียหาย เราก็ต้องคอยแจ้งเจ้าหน้าที่ ศิลปากรมาซ่อมแซม” (นายหนึ่ง (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2559)

“เรื่องสิ่งอำนวยความสะดวกก็มีพร้อม ทั้งร้านอาหารตามสั่งก็มี ร้านก๋วยเตี๋ยวก็มี ห้องน้ำก็มีที่ปรากฏ แต่ที่ขายของที่ระลึกนี้ไม่มี” (นายสอง (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2559)

“ส่วนในเรื่องความอำนวยความสะดวกก็มีการสร้างห้องน้ำไว้รองรับนักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมชม ที่กินที่พักก็มีตลอดแนวเส้นทางสายสารคามร้อยเอ็ด แวะทานข้างทางได้ทุกหมู่บ้าน เรื่องการอำนวยความสะดวกพวกห้องน้ำก็ไม่มีปัญหา มีเพียงบ้านหม้อที่ยังไม่มีห้องน้ำสาธารณะ แต่บ้านเชียงเหียน กับบ้านเขวามีแล้ว และทาง อบต. ก็พยายามหางบประมาณมาสนับสนุนตรงนี้อยู่” (นางสาว G (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2559)

ตอนที่ 2 สร้างเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบเข้าไป-เย็นกลับ (One day trip) ของตำบลเขว อำเภอมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 1 เส้นทาง

จากผลการศึกษาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของตำบลเขว จำนวน 3 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนบ้านหม้อ ชุมชนบ้านเชียงเหียน และชุมชนบ้านเขว ใน 4 ด้าน คือ ด้านความสามารถ ในการรองรับนักท่องเที่ยว ด้านความน่าดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยว ด้านการคมนาคม และด้านสิ่งอำนวยความสะดวก พบว่า ทั้ง 3 ชุมชนมีศักยภาพที่จะสามารถสร้างเป็นเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบเข้าไป-เย็นกลับ (One day trip) ของตำบลเขว อำเภอมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคามได้ ผู้วิจัยจึงได้จัดทำเส้นทางการท่องเที่ยวแบบเข้าไป-เย็นกลับ (One day trip) ของตำบลเขวขึ้น โดยมีรายละเอียด ดังนี้



ภาพที่ 10 รายละเอียดการเดินทางจากตัวเมืองมหาสารคามถึงแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในตำบลเขวา

ภาพที่ 10 เป็นแผนที่แสดงรายละเอียดการเดินทางจากตัวเมืองมหาสารคามถึงแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในตำบลเขวาทั้ง 3 แห่ง ดังนี้

การเดินทางไปชุมชนบ้านหม้อ

การเดินทางโดยรถยนต์ส่วนตัว

นักท่องเที่ยวสามารถใช้เส้นทางสาย มหาสารคาม-ร้อยเอ็ด มุ่งหน้าตรงไปจังหวัดร้อยเอ็ด ระยะทางประมาณ 4 กิโลเมตร เมื่อถึงแยกบายพาส (เลี้ยวเมืองมหาสารคาม) ให้ชิดซ้ายทางเข้าชุมชนบ้านหม้ออยู่ถัดจากแยกบายพาสประมาณ 100 เมตร โดยทางเข้าหมู่บ้านมีป้ายบอกระยะทางและชื่อหมู่บ้านชัดเจน

การเดินทางโดยรถประจำทาง

นักท่องเที่ยวสามารถเลือกเดินทางโดยรถประจำทางไปชุมชนบ้านหม้อได้ 2 ทางเลือก ดังนี้

ทางเลือกที่ 1 รถบัสปรับอากาศสาย ขอนแก่น-มหาสารคาม-ร้อยเอ็ด (รถสีชมพู) ที่สถานีขนส่งจังหวัดมหาสารคามได้ โดยรถจะออกทุก ๆ 30-40 นาที ขึ้นอยู่กับความเร็วที่เดินทางมาจากจังหวัดขอนแก่น

ทางเลือกที่ 2 รถสองแถวประจำทางสายมหาสารคาม-หนองขำ มีผู้จอดรถที่บริเวณ หลังโรงเรียนผดุงนารี เป็นรถสองแถวประจำทางที่มุ่งหน้าตรงไปตำบลเขวาโดยเฉพาะ รถจะออก ทุก ๆ 30 นาที

การเดินทางไปชุมชนบ้านเชียงเหียน

การเดินทางโดยรถยนต์ส่วนตัว

นักท่องเที่ยวสามารถใช้เส้นทางสาย มหาสารคาม-ร้อยเอ็ด มุ่งหน้าตรงไปจังหวัดร้อยเอ็ด ระยะทางประมาณ 9 กิโลเมตร ทางเข้าหมู่บ้านมีป้ายบอกระยะทางและชื่อหมู่บ้านชัดเจน

การเดินทางโดยรถประจำทาง

นักท่องเที่ยวสามารถเลือกเดินทางโดยรถประจำทางไปชุมชนบ้านหม้อได้ 2 ทางเลือก ดังนี้

ทางเลือกที่ 1 รถบัสปรับอากาศสาย ขอนแก่น-มหาสารคาม-ร้อยเอ็ด (รถสีชมพู) ที่สถานีขนส่งจังหวัดมหาสารคามได้ โดยรถจะออกทุก ๆ 30-40 นาที ขึ้นอยู่กับความเร็วที่เดินทางมาจาก จังหวัดขอนแก่น

ทางเลือกที่ 2 รถสองแถวประจำทางสายมหาสารคาม-หนองขำ มีผู้จอดรถที่บริเวณหลัง โรงเรียนผดุงนารี เป็นรถสองแถวประจำทางที่มุ่งหน้าตรงไปตำบลเขวาโดยเฉพาะ รถจะออกทุก ๆ 30 นาที

การเดินทางไปชุมชนบ้านเขวา (ปรารักษ์ภูบ้านเขวา)

การเดินทางโดยรถยนต์ส่วนตัว

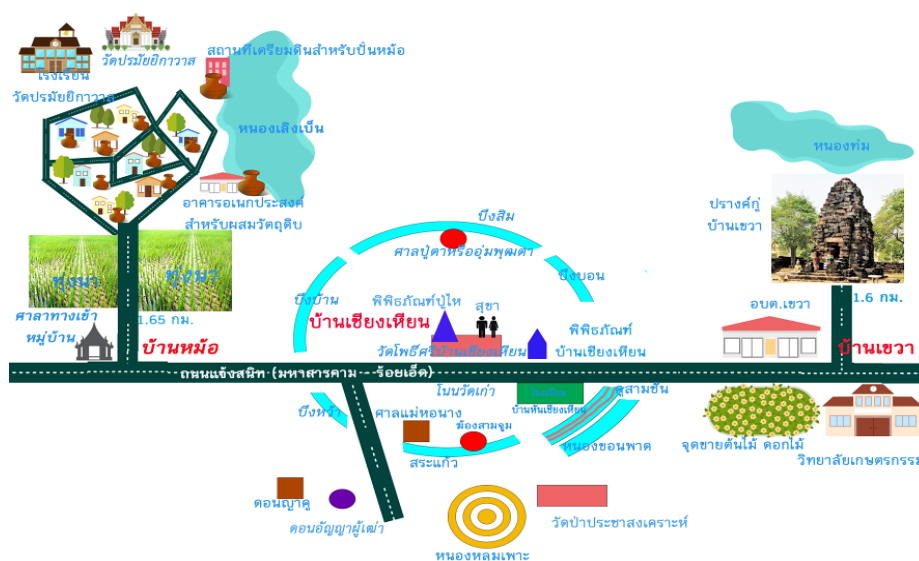
นักท่องเที่ยวสามารถใช้เส้นทางสาย มหาสารคาม-ร้อยเอ็ด มุ่งหน้าตรงไปจังหวัดร้อยเอ็ด ระยะทางประมาณ 13 กิโลเมตร ปรารักษ์ภูบ้านเขวาจะอยู่ตรงข้ามกับวิทยาลัยเกษตรกรรมมหาสารคาม ทางเข้าปรารักษ์ภูจะมีป้ายบอกชัดเจน

การเดินทางโดยรถประจำทาง

นักท่องเที่ยวสามารถเลือกเดินทางโดยรถประจำทางไปชุมชนบ้านหม้อได้ 2 ทางเลือก ดังนี้

ทางเลือกที่ 1 รถบัสปรับอากาศสาย ขอนแก่น-มหาสารคาม-ร้อยเอ็ด (รถสีชมพู) ที่สถานีขนส่งจังหวัดมหาสารคามได้ โดยรถจะออกทุก ๆ 30-40 นาที ขึ้นอยู่กับความเร็วที่เดินทางมาจาก จังหวัดขอนแก่น

ทางเลือกที่ 2 รถสองแถวประจำทางสายมหาสารคาม-หนองขำ มีผู้จอดรถที่บริเวณหลัง โรงเรียนผดุงนารี เป็นรถสองแถวประจำทางที่มุ่งหน้าตรงไปตำบลเขวาโดยเฉพาะ รถจะออกทุก ๆ 30 นาที



ภาพที่ 11 จุดท่องเที่ยวภายในชุมชนบ้านหม้อ บ้านเชียงเหียน และปรารังค์บ้านเช่า

ภาพที่ 2 เป็นแผนผังแสดงรายละเอียดจุดท่องเที่ยวต่าง ๆ ภายในชุมชนบ้านหม้อ ชุมชนบ้านเชียงเหียน และปรารังค์บ้านเช่า

แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมแห่งแรกตามเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของตำบลเขวาสันติราษฎร์สร้างขึ้น คือ ชุมชนบ้านหม้อ เนื่องจากชุมชนบ้านหม้ออยู่ห่างจากตัวเมืองมหาสารคามเพียงประมาณ 4 กิโลเมตร และทางเข้าหมู่บ้านอยู่ติดกับถนนสายมหาสารคาม-ร้อยเอ็ด ระยะทางจากถนนสายมหาสารคาม-ร้อยเอ็ด เข้าไปในตัวหมู่บ้านเพียง 1.6 กิโลเมตร ทำให้การเดินทางเข้าออกสะดวกสบาย เมื่อเข้าไปในหมู่บ้านจุดแรกที่นักท่องเที่ยวควรเข้าไปเยี่ยมชม คือ สถานที่เตรียมดินสำหรับการปั้นหม้อบริเวณริมหนองเล็งเบน ซึ่งจุดนี้นักท่องเที่ยวจะได้เห็นตั้งแต่ขั้นตอนแรกของการปั้นหม้อ คือ การเตรียมดินและหัวเชื้อสำหรับทำดินปั้นหม้อ จากนั้นถัดมาบริเวณอาคารอเนกประสงค์สำหรับผสมดิน นักท่องเที่ยวจะได้เห็นขั้นตอนการผสมดินและส่วนผสมของดินที่จะนำมาปั้นหม้อ จากนั้นนักท่องเที่ยวสามารถเดินทางเข้าไปภายในหมู่บ้านเพื่อชมวิธีการปั้นหม้อจากชาวบ้าน ซึ่งส่วนนี้นักท่องเที่ยวสามารถแวะเข้าไปเยี่ยมชม สอบถามรายละเอียด ขั้นตอนวิธีการปั้นหม้อจากชาวบ้านได้เลย เนื่องจากชาวบ้านหม้อส่วนใหญ่ประกอบอาชีพปั้นหม้อกันเกือบทุกหลังคาเรือนกันอยู่แล้ว โดยระยะเวลาในการเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของตำบลเขวาสันติราษฎร์จุดแรกตามเส้นทางท่องเที่ยวที่สร้างขึ้นนี้ประมาณ 1-2 ชั่วโมง

แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมแห่งที่สองตามเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของตำบล
 เขาที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น คือ ชุมชนบ้านเชียงเหียน ระยะห่างจากชุมชนบ้านหม้อถึงบ้านเชียงเหียน
 ประมาณ 4 กิโลเมตร ระหว่างทางจากชุมชนบ้านหม้อถึงชุมชนบ้านเชียงเหียนจะมีร้านอาหารตามสั่ง
 อยู่ก่อนถึงบ้านเชียงเหียน ตรงจุดนี้นักท่องเที่ยวสามารถแวะรับประทานอาหารและเข้าห้องน้ำได้
 หรือจะตรงมาที่บริเวณตัวหมู่บ้านเชียงเหียนเพื่อรับประทานอาหารในหมู่บ้านหรือร้านอาหารที่อยู่ริมถนน
 สายมหาสารคาม-ร้อยเอ็ดก็ได้ หลังจากรับประทานอาหารเสร็จจุดแรกที่นักท่องเที่ยวควรไปเยี่ยมชม
 คือ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ตั้งอยู่ในบริเวณวัดโพธิ์ศรีบ้านเชียงเหียน ถัดจากนั้นจึงเดินทางไปเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ
 สถานแห่งชาติบ้านเชียงเหียนที่อยู่ติดกัน (นอกวัด) และเดินต่อไปทางบ้านเชียงเหียนใต้เพื่อไปสักการะศาลปู่ตา
 หรือญาพ่อปู่ตั้งศักดิ์คู่บ้านเชียงเหียนบริเวณอ้อมพุฒเตา ซึ่งนักท่องเที่ยวจะได้เห็นกระดกค้อน
 หรือกระรอกเผือกตามตำนานผาแดงนางไอ่ พร้อมชมวิมวิมบึงสิมที่อยู่ด้านหลังศาลญาพ่อปู่ด้วย
 จากนั้นเดินทางต่อมาทางบ้านเชียงเหียนเหนือจะเห็นบรรยากาศของบึงบ้าน อีกหนึ่งหนองน้ำ
 ที่อยู่รอบบ้านเชียงเหียน ซึ่งตามประวัติหมู่บ้านสันนิษฐานว่าเป็นหนึ่งในห้าหนองน้ำที่ขุดไว้เพื่อเป็น
 กำแพงเมืองป้องกันศัตรูข้าศึกุกราน และเดินข้ามถนนสายมหาสารคาม-ร้อยเอ็ดมาทางฝั่ง
 บ้านเชียงเหียนน้อยเพื่อสักการะเจ้าแม่หนองน้ำอีกหนึ่งสิ่งศักดิ์ของหมู่บ้าน พร้อมชมบรรยากาศ
 ของสระแก้วอีกหนึ่งในห้าหนองน้ำที่ขุดไว้เพื่อเป็นกำแพงเมืองป้องกันศัตรู โดยการเยี่ยมชม
 บ้านเชียงเหียนนี้นักท่องเที่ยวสามารถติดต่อไปที่ทำการผู้ใหญ่บ้านเพื่อขอให้มีผู้นำทางพาเยี่ยมชมได้
 ซึ่งการมีผู้นำเยี่ยมชมนี้นักท่องเที่ยวจะได้ทราบประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านและสถานที่ท่องเที่ยว
 ที่เดินทางไปเยี่ยมชมด้วย โดยระยะเวลาในการเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของตำบลเขา
 จุดที่สองตามเส้นทางท่องเที่ยวที่สร้างขึ้นนี้ประมาณ 2-3 ชั่วโมง แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม
 แห่งที่สามตามเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของตำบลเขาที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น คือ ชุมชนบ้านเขา
 ในจุดนี้นักท่องเที่ยวจะได้เห็นปราสาทกุ่มสมัยสมัยขอมโบราณสถานที่มียุราวัตพุทธศตวรรษที่ 18
 อโรคยาศาลที่สร้างขึ้นตามมติพุทธศาสนานิกายมหายานในวัฒนธรรมเขมรศิลปะเขมรแบบบายน
 เพียงแห่งเดียวในประเทศไทย จากนั้นบริเวณด้านหน้าตรงข้ามทางเข้าปราสาทกุ่มก็มีร้านขายต้นไม้
 ดอกไม้นานาพรรณวางขายอยู่มากมาย นักท่องเที่ยวสามารถซื้อเป็นของฝากหรือซื้อกลับไปปลูก
 เพื่อเป็นการสนับสนุนคนในท้องถิ่นได้ โดยระยะเวลาในการเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม
 ของตำบลเขาจุดที่สองตามเส้นทางท่องเที่ยวที่สร้างขึ้นนี้ประมาณ 1 ชั่วโมง

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัย “เรื่อง แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม: ศึกษากรณีตำบลเขวาสาน อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของตำบลเขวาสาน อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม และสร้างเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบเข้าไป-เย็นกลับ (One day trip) ของตำบลเขวาสาน อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 1 เส้นทาง ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ ผู้นำหมู่บ้าน ประชาชน ผู้ประกอบอาชีพปั้นหม้อในชุมชนบ้านหม้อ ปรานัญชาวบ้านหรือผู้มีความรู้ด้านประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี โบราณเก่าแก่ดั้งเดิมของหมู่บ้าน และข้าราชการ/เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบดูแลส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวขององค์การบริหารส่วนตำบลเขวาสาน จำนวน 10 คน โดยศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของตำบลเขวาสาน จำนวน 4 ด้าน คือ 1) ด้านความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว 2) ด้านความน่าดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยว 3) ด้านการคมนาคม และ 4) ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก เพื่อสร้างเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบเข้าไป-เย็นกลับ (One day trip) ของตำบลเขวาสาน อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 1 เส้นทาง เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth interview) ผู้วิจัยได้บันทึกและสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้ง 10 คน ที่ปรากฏเป็นผลการวิจัยดังนี้

สรุปผลการวิจัย

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ ผู้นำหมู่บ้าน ประชาชนผู้ประกอบอาชีพปั้นหม้อในชุมชนบ้านหม้อ ปรานัญชาวบ้านหรือผู้มีความรู้ด้านประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี โบราณเก่าแก่ดั้งเดิมของหมู่บ้าน และข้าราชการ/เจ้าหน้าที่ ผู้รับผิดชอบดูแลส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวขององค์การบริหารส่วนตำบลเขวาสาน จำนวนรวมทั้งสิ้น 10 คน

ผลการวิเคราะห์คำสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้ง 10 คน ในการวิจัยแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของตำบลเขวาสาน มีดังนี้

1. ผลการศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของตำบลเขวาสาน อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม

1.1 ด้านความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในตำบลเขวาสานของ 3 หมู่บ้าน คือ บ้านหม้อ บ้านเชียงเหียน และบ้านเขวาสาน มีความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวต่อวันอยู่ที่ประมาณเฉลี่ย 20-40 คนต่อวัน โดยนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาท่องเที่ยว

ส่วนใหญ่เป็นนักเรียน นักศึกษา ประชาชนทั่วไป นอกจากนี้ยังมีนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในบ้านเชียงเหียนและปราสาทบ้านเขาวด้วย นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะมาแบบเป็นกลุ่ม หรือมาเป็นกรุ๊ปทัวร์

1.2 ด้านความน่าดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในตำบลเขาวของ 3 หมู่บ้าน คือ บ้านหม้อ บ้านเชียงเหียน และบ้านเขาว มีความน่าดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเที่ยว เพราะในแต่ละพื้นที่ของทั้งสามหมู่บ้านมีเอกลักษณ์ที่น่าสนใจแตกต่างกันไป คือ มีความเอกลักษณ์เฉพาะตัวของท้องถิ่น เช่น เอกลักษณ์ของบ้านหม้อ คือ การที่ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพปั้นหม้อยังคงเอกลักษณ์การปั้นหม้อและอุปกรณ์ของใช้ต่าง ๆ ตามแบบสมัยโบราณที่พ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ทำสืบต่อกันมา คือ การใช้แรงงานคนทำเกือบทุกขั้นตอน ตั้งแต่การนวดดิน ย่ำดิน การผสมดิน การขึ้นรูป ไปจนถึงการเผาหม้อ โดยเฉพาะขั้นตอนการขึ้นรูปหม้อ ซึ่งปัจจุบันหาได้ยากเพราะที่อื่น ๆ ส่วนใหญ่ใช้เทคโนโลยีในการขึ้นรูปหมดแล้ว นักท่องเที่ยวที่เข้ามาจะได้เห็นขั้นตอนการปั้นหม้อตั้งแต่ขั้นตอนแรกจนถึงขั้นตอนสุดท้าย นอกจากนี้นักท่องเที่ยวยังสามารถทดลองปั้นหม้อด้วยตนเองได้และเมื่อทำเสร็จแล้วก็จะได้สิ่งที่ตนปั้นนั้นกลับไปเป็นของที่ระลึกด้วย นอกจากนี้การเข้ามาช่วยเหลือของภาครัฐในเรื่องต่าง ๆ แก่ชาวบ้าน เช่น การเข้ามาส่งเสริมในลักษณะให้เป็นเงินอุดหนุนอาชีพเพื่อส่งเสริมให้มีการสืบต่ออาชีพการปั้นหม้อไว้ไม่ให้สูญหาย การเข้ามาสอนทำลวดลายใหม่ ๆ การเข้ามาสนับสนุนโดยการทำวิจัยเรื่อง วัตถุดิบ อุปกรณ์ การให้ความรู้เรื่องการขึ้นรูปแบบใหม่ ๆ ก็ช่วยให้ชาวบ้านได้มีความรู้และพัฒนารูปแบบการปั้นได้หลากหลายขึ้น ทำให้สามารถที่จะสาธิตและอธิบายขั้นตอนวิธีทำ เปรียบเทียบทั้งแบบโบราณและแบบสมัยใหม่แก่นักท่องเที่ยวได้ ก่อให้เกิดความน่าเชื่อถือถึงความเป็นมืออาชีพด้านการปั้นหม้อ จึงใจให้คนเข้ามาศึกษาดูงานและเรียนรู้เพิ่มขึ้น ในส่วนบ้านเชียงเหียนสิ่งดึงดูดใจที่ทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยว คือ การมีเรื่องราวเรื่องเล่าอันเก่าแก่ที่มีหลักฐานสามารถยืนยันได้ว่าเคยเป็นเมืองเก่าแก่ที่รุ่งเรืองในสมัยขอม เช่น มีคูน้ำคันดินล้อมรอบหมู่บ้านถึง 6 แห่ง มีผังเมืองเป็นวงรีเพื่อป้องกันศัตรูบุกเข้าเมือง มีคูดินสูงขนาดใหญ่ที่ชาวบ้านเรียกว่าคูสามชั้น (ปัจจุบันถูกเอกชนไถลงเป็นพื้นที่ราบแล้ว) ทุ่งสนามชัยและหนองหลุมเพาะ ที่เชื่อว่าเป็นสถานที่ฝึกซ้อมรบของทหารสมัยขอม นอกจากนี้ยังมีขนบธรรมเนียมประเพณีอันเก่าแก่ คือ ฮีต 12 ที่ชาวบ้านยังคงถือปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบันเช่นกัน และปราสาทบ้านเขาวก็เป็นสถานที่ที่มีประวัติความเป็นมาที่น่าสนใจ คือ เป็นสถาปัตยกรรมในวัฒนธรรมเขมรแบบบาเยน สร้างมณฑุทธศตวรรษที่ 18 มีอายุประมาณ 800 ปี ในพุทธศาสนาลัทธิมหายาน โดยปราสาทบ้านเขาวเป็นอโรคยาศาลหรือสถานพยาบาลที่สร้างขึ้นตามมติพุทธศาสนานิกายมหายานในวัฒนธรรมเขมรตรงกับศิลปะเขมรแบบบาเยนเพียงแห่งเดียวในประเทศไทยที่ได้

พบประติมากรรมรูปพระพุทธรูปศิลาขาวยุคสุโขทัยประเภท ประดิษฐานเป็นพระประธานของโรตยาศาล ซึ่งเชื่อว่าเป็นพระพุทธรูปแพทย์ผู้ทำหน้าที่รักษาโรคให้กับสรรพสัตว์ทั้งหลาย

1.3 ด้านการคมนาคม การคมนาคมของตำบลเขวามีความสะดวกมาก เนื่องจาก แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทั้งสามหมู่บ้านตั้งอยู่ไม่ไกลจากตัวเมืองมหาสารคามมากนัก คือ บ้านหม้อ อยู่ห่างจากตัวเมืองมหาสารคาม 4 กิโลเมตร บ้านเชียงเหียน อยู่ห่างจากตัวเมืองมหาสารคาม 9 กิโลเมตร และบ้านเขวา อยู่ห่างจากตัวเมืองมหาสารคาม 13 กิโลเมตร โดยทั้งสามหมู่บ้านตั้งอยู่ ติดถนนแจ้งสนิท หรือถนนสายมหาสารคาม-ร้อยเอ็ด มีรถโดยสารสาธารณะทั้งรถสองแถว สายมหาสารคาม-หนองข่า และรถบัสปรับอากาศสายขอนแก่น-มหาสารคาม-ร้อยเอ็ด วิ่งผ่าน นอกจากนี้แหล่งท่องเที่ยวยังตั้งอยู่ไม่ไกลจากถนนหลัก (ถนนแจ้งสนิท) สามารถเดินเท้าเข้าไปได้ โดยบ้านหม้อตั้งอยู่ห่างจากถนนหลัก (ถนนแจ้งสนิท) เพียง 1.65 กิโลเมตร สองข้างทางเป็นบ้านเรือน ชาวบ้านสลับกับทุ่งนา โดยในช่วงฤดูทำนาจะมีทิวทัศน์ของทุ่งนาที่สวยงามมาก ส่วนแหล่งท่องเที่ยว ของบ้านเชียงเหียนอยู่ติดกับถนนหลัก (ถนนแจ้งสนิท) เนื่องจากถนนหลัก (ถนนแจ้งสนิท) ผ่านกลางหมู่บ้าน นักท่องเที่ยวสามารถเดินเท้าเข้าไปเที่ยวชมแหล่งท่องเที่ยวที่ตั้งอยู่จุดต่าง ๆ ภายในหมู่บ้านได้เลย หรือหากต้องการให้มีผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวก็สามารถติดต่อไปที่ ผู้ใหญ่บ้านให้ช่วยประสานงานให้ได้ และในส่วนของปราสาทบ้านเขวานั้นก็ตั้งอยู่ห่างจากถนนหลัก (ถนนแจ้งสนิท) เพียง 1.5 กิโลเมตร

1.4 ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของทั้ง 3 หมู่บ้าน ยังมีสิ่งอำนวยความสะดวกไม่ครบ บ้านหม้อยังไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกใด ๆ เพราะคนที่เข้ามา ท่องเที่ยวในพื้นที่บ้านหม้อส่วนใหญ่มาเป็นหมู่คณะ และหากอยากเรียนรู้ขั้นตอนกระบวนการ บ้านหม้อ และอุปกรณ์เครื่องใช้อื่น ๆ จะต้องลงไปเรียนรู้จากชาวบ้านถึงบ้านเรือน ห้องน้ำของบ้านนั้น ๆ ที่นักท่องเที่ยวไปเรียนรู้ จึงกลายเป็นห้องน้ำสำหรับรองรับนักท่องเที่ยวด้วย อย่างไรก็ตาม องค์การบริหารส่วนตำบลเขวาก็มีความพยายามในการจัดหางบประมาณมาเพื่อก่อสร้างห้องน้ำสำหรับ แหล่งท่องเที่ยวที่ยังไม่มีห้องน้ำสาธารณะเพื่อรองรับปริมาณนักท่องเที่ยว หรือกลุ่มศึกษาดูงาน ที่อาจจะเพิ่มขึ้นในอนาคต นอกจากนี้ในส่วนของร้านอาหารในบ้านหม้อนั้นยังไม่มี จะมีก็แต่ร้าน ขายของชำต่าง ๆ ดังนั้น หากนักท่องเที่ยวจะเดินทางมาศึกษาดูงานในบ้านเขวาทั้งวันควรเตรียมอาหาร หรือรับประทานอาหารมาก่อน แต่หากนักท่องเที่ยวเดินทางมาโดยรถส่วนตัวก็สามารถขับออกมา จากหมู่บ้านแล้วตรงไปทางจังหวัดร้อยเอ็ดประมาณ 2 กิโลเมตร ก่อนถึงบ้านเชียงเหียนจะมีร้านขาย อาหารตามสั่งอยู่ทางซ้ายมือ หรือขับย้อนกลับไปทางตัวเมืองมหาสารคามประมาณ 1 กิโลเมตร บริเวณบ้านส่องนางใยก็มีร้านอาหารอยู่ติดริมถนนหลายร้าน หรือจะขับเข้าไปในตัวเมือง มหาสารคามก็สะดวก เพราะบ้านหม้ออยู่ห่างจากตัวเมืองมหาสารคามเพียง 4 กิโลเมตร ตรงกันข้าม

กับบ้านเชียงเหียนที่มีสิ่งอำนวยความสะดวกค่อนข้างครบ ทั้งห้องน้ำสาธารณะ ร้านอาหาร ที่พัก เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่มีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ที่ยาวนานน่าสนใจ ทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาที่หมู่บ้านค่อนข้างบ่อยและเยอะกว่าอีกสองหมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านได้งบประมาณจากการบริจาคของนักท่องเที่ยวมาใช้ในการปรับปรุงพัฒนา นอกจากนี้การที่บ้านเชียงเหียนมีที่ตั้งที่เหมาะสม คือ มีถนนสายมหาสารคาม-ร้อยเอ็ด (แจ้งสนิท) ผ่านกลางหมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านใช้ความได้เปรียบนี้ในการค้าขายโดยเฉพาะอาหาร เพราะนอกจากจะขายให้คนในหมู่บ้านแล้วยังสามารถขายให้คนที่สัญจรผ่านไปมาได้ด้วย นอกจากนี้ร้านอาหารแล้วบ้านเชียงเหียนยังมีทั้งบั้งน้ำมันและบั้งแก๊สสำหรับให้บริการด้วย ในส่วนของบ้านเขวาจากการให้ข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลสำคัญพบว่า มีสิ่งอำนวยความสะดวกค่อนข้างครบเช่นเดียวกับบ้านเชียงเหียน เพราะที่ตั้งบ้านเขวาและบ้านเชียงเหียนมีลักษณะเหมือนกัน คือ มีถนนสายหลักผ่านกลางหมู่บ้าน ทำให้บ้านเขวามีทั้งที่พักและร้านอาหารตั้งอยู่ริมถนนสายหลักค่อนข้างมาก มีห้องน้ำสาธารณะตั้งอยู่ในบริเวณปราสาทคู่ๆ ไร่ก็ตาม จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญและการลงพื้นที่ของผู้วิจัย พบว่าในทุกหมู่บ้านไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกประเภทร้านอาหารที่ระลึกเลย เนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวในตำบลเขวายังมีจำนวนนักท่องเที่ยวเดินทางมาน้อยและยังไม่เป็นที่รู้จักมากนัก

2. ผลการสร้างเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบเช้าไป-เย็นกลับ (One day trip) ของตำบลเขวา อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 1 เส้นทาง

นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางท่องเที่ยวเองตามจุดต่าง ๆ ตามแผนที่เส้นทางท่องเที่ยวหรือหากต้องการทราบรายละเอียดของแหล่งท่องเที่ยวแต่ละจุด และสามารถติดต่อผู้ใหญ่บ้านของแต่ละชุมชนให้ประสานผู้นำเที่ยวประจำชุมชนได้ (ควรแจ้งความประสงค์ไปก่อน โดยสามารถสอบถามรายละเอียดได้ที่องค์การบริหารส่วนตำบลเขวา ในวันและเวลาราชการ)

อภิปรายผลการวิจัย

จากศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของตำบลเขวาทั้ง 4 ด้าน คือ ความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว ความน่าดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยว การคมนาคม และสิ่งอำนวยความสะดวก เพื่อสร้างเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบเช้าไป-เย็นกลับ (One day trip) ของตำบลเขวา อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 1 เส้นทาง จากการวิจัยพบว่า

ด้านความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้ง 10 คน เห็นว่า ตำบลเขวาสามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้เฉลี่ยประมาณ 20-40 คนต่อวัน โดยนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นนักเรียน นักศึกษา เดินทางเข้ามาทัศนศึกษา ดูงาน เป็นกลุ่ม สอดคล้องกับแนวคิดของชูด้า คิริ โปบูลย์สินธ์ (2549) ที่ได้ทำการศึกษาศักยภาพและการจัดเส้นทางท่องเที่ยว

เชิงวัฒนธรรมในจังหวัดนครปฐม กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ กลุ่มนักท่องเที่ยวที่เคยเดินทางมาท่องเที่ยว และนักวิชาการ กลุ่มคนในชุมชนท้องถิ่น และกลุ่มนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทั่วไป รวมทั้งสิ้น 250 คน พบว่า นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวที่จังหวัดนครปฐมส่วนใหญ่มักจะเดินทางมากับครอบครัวและกลุ่มเพื่อน ส่วนใหญ่ไม่ค้างคืน เนื่องจากมีภูมิลำเนาอยู่ในภาคกลางและกรุงเทพมหานครมากที่สุด ทำให้นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางไป-กลับได้ ภายใน 1 วัน ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของผู้วิจัยในฐานะเป็นหนึ่งในประชากรที่อาศัยอยู่ในตำบลเขวาสินรินทร์ และการลงพื้นที่สำรวจ พบว่า นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวในตำบลเขวาสินรินทร์ เป็นนักเรียนหรือนักศึกษาจากสถานศึกษาในจังหวัดและจังหวัดใกล้เคียงเดินทางเข้ามาศึกษาทำงานหรือทัศนศึกษา รวมถึงการเข้าไปถ่ายทอดความรู้และเทคโนโลยีแก่คนในพื้นที่ เช่น นักศึกษาจากสถาบันราชภัฏมหาวิทยาลัยมหาสารคาม วิทยาลัยเทคนิควิทยาลัยมหาสารคาม และมหาวิทยาลัยมหาสารคามที่เข้าไปสอนวิธีการทำลายหม้อใหม่ ๆ แก่ชาวบ้านหม้อ หรือการเข้าไปทำกิจกรรมงานบุญประเพณีร่วมกับชาวบ้านบ้านเชียงเหียน เป็นต้น และเนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของตำบลเขวาสินรินทร์ยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ยังไม่เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง ทำให้นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นนักท่องเที่ยวเฉพาะกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มนักเรียนนักศึกษาที่จะเข้ามาท่องเที่ยวเพื่อทัศนศึกษาดูงานกันเป็นกลุ่ม ๆ

ด้านความน่าดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยว จากการวิจัยผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 5 คน คิดเป็นร้อยละ 50 เห็นว่า ความน่าดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยวในตำบลเขวาสินรินทร์ คือ การรักษาเอกลักษณ์เฉพาะตัวของแหล่งท่องเที่ยวไว้ได้ และเอกลักษณ์นี้หาจากที่อื่นได้ยาก ทำให้นักท่องเที่ยวอยากเดินทางเข้ามาศึกษาเรียนรู้วิถีชีวิตการประกอบอาชีพของท้องถิ่นแบบดั้งเดิม นอกจากนี้ การเข้ามาช่วยเหลือของภาครัฐในเรื่องต่าง ๆ เช่น การเข้ามาส่งเสริมในรูปแบบเงินอุดหนุนการประกอบอาชีพ การเข้ามาให้ความรู้ในการบริหารจัดการ การเข้ามาทำงานวิจัยเพื่อสนับสนุนเรื่อง วัตถุประสงค์ การให้ความรู้เรื่องการขึ้นรูปแบบใหม่ ๆ ก็ช่วยให้ชาวบ้านได้มีความรู้และพัฒนารูปแบบการปั้นได้หลากหลายขึ้น ส่วนผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 5 คน คิดเป็นร้อยละ 50 เห็นว่า สิ่งน่าดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยวในตำบลเขวาสินรินทร์ คือ การมีประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน เป็นเมืองเก่าแก่สมัยโบราณที่ยังคงหลงเหลือร่องรอยทางประวัติศาสตร์นั้นให้ได้ดูและศึกษาเรียนรู้อยู่ ไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องเล่าสืบต่อกันมา นอกจากนี้วัฒนธรรมประเพณีที่เก่าแก่ที่ยังคงถือปฏิบัติสืบทอดกันมาจนปัจจุบันก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวอยากเดินทางเข้ามาสัมผัสวิถีชีวิตของชาวบ้าน สอดคล้องกับแนวคิดของประพัทธ์ชัย ไชยนอก (2553) ซึ่งศึกษาวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม: กรณีศึกษา บ้านด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ประกอบด้วย 6 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มผู้นำอย่างเป็นทางการ 2) กลุ่มผู้นำอย่างไม่เป็นทางการ

3) เจ้าหน้าที่ภาครัฐที่รับผิดชอบการปฏิบัติงาน ในพื้นที่บ้านด่านซ้าย 4) กลุ่มผู้ประกอบการร้านค้า
 5) ตัวแทนของชาวบ้าน บ้านด่านซ้าย 6) นักท่องเที่ยวชาวไทยที่มาท่องเที่ยวตามสถานที่ท่องเที่ยว
 เชิงวัฒนธรรมในเขตบ้านด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย รวมกลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการศึกษา
 ครั้งนี้ จำนวน 80 คน พบว่า ด้านสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว บ้านด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย
 มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตนเอง ทั้งที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและสถานที่สำคัญต่าง ๆ
 ทางประวัติศาสตร์ ซึ่งมีประวัติความเป็นมาที่เก่าแก่ มีวัฒนธรรมและประเพณีบางอย่างที่ได้มีปฏิบัติ
 สืบต่อกัน เช่น ประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่ ประเพณีบุญหลวงประเพณีสงกรานต์ รดน้ำคำหัว
 และงานประเพณีแห่ผีตาโขน เป็นต้น ตรงกับงานวิจัยของพรทิพย์ กิจเจริญไพศาล (2553)
 ที่ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาทรัพยากรท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนชาวมอญเพื่อส่งเสริม
 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศในจังหวัดปทุมธานี โดยศึกษาจากกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ เจ้าหน้าที่ภาครัฐ
 ในหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำแผนยุทธศาสตร์จังหวัด แผนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
 จำนวน 10 คน, ผู้ประกอบการด้านการบริการการท่องเที่ยวเอกชน และมีผู้ประกอบการด้านที่พัก
 จำนวน 10 คน, ประชาชนในอำเภอเมือง และอำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี จำนวน 75 คน
 และนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยว ในอำเภอเมือง และอำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี จำนวน
 321 คน พบว่า จังหวัดปทุมธานีมีทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีศักยภาพสูง โดดเด่นด้านวัฒนธรรม
 และวิถีชีวิตของชาวมอญ ด้านประวัติศาสตร์ ด้านโบราณสถานและโบราณวัตถุ ได้แก่ วัดมอญ
 เตาโอ่งอ่าง เครื่องปั้นดินเผา ตุ่มสามโคก ตลอดจนด้านประเพณี เทศกาล ได้แก่ งานสงกรานต์
 งานแห่เสาหงส์ธงตะขาบ และวิถีชีวิตของชุมชนชาวมอญ ได้แก่ อาหารการกิน การแต่งกาย
 แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในจังหวัดปทุมธานี ควรเน้นการพัฒนาคุณค่า
 ทางศิลปวัฒนธรรมของชุมชนชาวมอญ อนุรักษ์และถ่ายทอดภูมิปัญญา และองค์ความรู้ให้คงอยู่
 อย่างต่อเนื่อง แนวทางการพัฒนาด้านกิจกรรมท่องเที่ยวของชุมชนชาวมอญ และสอดคล้องกับแนวคิด
 ของสุรชัย ชนะบุรณ์ (2550) ที่ทำการศึกษาเรื่อง ศักยภาพและการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
 บ้านเชียงเหียน ตำบลเวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม จากกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่
 บุคลากร จำนวน 33 คน ในบ้านเชียงเหียน พบว่า หอแม่ย่านางชาวบ้านเชียงเหียนจัดทำพิธีตาม
 ความเชื่อของชาวบ้าน มีอยู่ 2 ลักษณะ คือ 1) พิธีบ๊อบน เพื่อให้ตลาดแคล้วจากภัยอันตราย
 และเพื่อให้ประสบความสำเร็จในชีวิต 2) จัดงานพิธีกรรมประจำปีเพื่อบวงสรวงบูชาวิญญาณ
 ของแม่ย่านาง เพื่อให้คุ้มครองชาวบ้านเชียงเหียนให้อยู่เย็นเป็นสุข สำหรับหอเจ้าปู่ตานัน
 ชาวบ้านเชียงเหียนมีพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อคล้ายคลึงกับหอแม่ย่านาง กล่าวคือ มีการบ๋าหรือบน
 ของชาวบ้าน และมีงานประจำปีเพื่อสังเวชนูชาต่อวิญญาณเจ้าปู่ตา ในการจัดงานบุญบั้งไฟนั้น
 ชาวบ้านมีจุดนัดหมายร่วมขบวนที่วัด โพธิ์ศรีแล้วนำขบวนแห่ไปที่หอแม่ย่านางและหอเจ้าปู่ตา

เพื่อทำการสังเวชญา จากนั้นจึงนำขี้ไฟไปจุดแข่งขันกันที่บริเวณทุ่งนา โดยมักจะจัดปีเว้นปี สำหรับพิพิธภัณฑสถานบ้านเชียงเหียนตั้งอยู่ในบริเวณบ้านของอาจารย์บุญหมั่น คำสะอาด อดีตครูศิลปะ มีทั้งชั้นล่างและชั้นบน จัดแสดงโบราณวัตถุและศิลปวัตถุที่อาจารย์บุญหมั่นได้เก็บรวบรวมไว้ ส่วนพิพิธภัณฑสถานบ้านเชียงเหียนที่อยู่ในบริเวณศาลาวัดโพธิ์ศรีนั้น ได้จัดแสดงไหโบราณ จำนวน 27 ใบ ซึ่งขุดพบในบริเวณหมู่บ้านเชียงเหียน สำหรับตำนานกระรอกค่อนผาแดงนางไอ่ ปัจจุบันนี้ ยังปรากฏมีกระรอกสีขาวอยู่ในบริเวณบ้านเชียงเหียนเป็นจำนวนมาก ที่บริเวณหมู่บ้านใกล้เคียง ไม่ปรากฏกระรอกค่อนแต่อย่างใด ชาวบ้านจึงเชื่อว่ากระรอกเหล่านี้สืบเนื่องมาจากตำนานผาแดงนางไอ่ ด้านการจัดการท่องเที่ยว ชาวบ้านเชียงเหียนจัดแสดงให้มีการท่องเที่ยวใน 2 แหล่งด้วยกัน คือ พิพิธภัณฑสถานบ้านเชียงเหียนของอาจารย์บุญหมั่น คำสะอาด และพิพิธภัณฑสถานบ้านเชียงเหียนที่ศาลาการเปรียญวัดโพธิ์ศรี ในความเห็นของผู้วิจัยเห็นว่า สิ่งดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของตำบลเขวาสี คือ การมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวของแหล่งท่องเที่ยว เช่น การเป็นชุมชนประวัติศาสตร์ ที่มีมายาวนาน มีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมประเพณีที่ยังคงความเป็นโบราณอยู่ค่อนข้างสูง หากจากที่อื่นยาก และนอกจากนี้การมีเรื่องราวหรือเรื่องเล่าที่มีหลักฐานยืนยันประกอบคำเล่าขานก็ทำให้แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของตำบลเขวาสีเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมอย่างมากด้วย

ด้านการคมนาคม จากการวิจัยพบว่า ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้ง 10 คน เห็นว่า การคมนาคมของตำบลเขวาสีมีความสะดวกมาก ไม่ว่าจะเป็นการเดินทางด้วยรถส่วนตัวหรือรถโดยสารประจำทาง เนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของตำบลเขวาสีตั้งอยู่ติดถนนสายหลัก คือ ถนนแจ้งสนิท (มหาสารคาม-ร้อยเอ็ด) และระยะทางจากถนนสายหลักเข้าไปในแหล่งท่องเที่ยวก็ไม่ไกลมาก สามารถเดินเท้าเข้าไปได้ นอกจากนี้ทางเข้าแหล่งท่องเที่ยวยังมีป้ายบอกเส้นทางเข้าไปอย่างชัดเจนด้วย ซึ่งขัดแย้งกับแนวคิดของกมลวรรณ อนุมนตรี (2554) ที่ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กรณีศึกษาพระธาตุพนมจำลอง อำเภอห้วยเม็ก จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ กลุ่มนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเที่ยวพระธาตุพนมจำลอง อำเภอห้วยเม็ก จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่า ศักยภาพทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของพระธาตุพนมจำลอง อำเภอห้วยเม็ก จังหวัดกาฬสินธุ์ มีศักยภาพด้านการเข้าถึงอยู่ในระดับปานกลาง และมีปัญหาอุปสรรค คือ ไม่มีป้ายบอกเส้นทางและประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยว และยังขัดแย้งกับแนวคิดของประพัทธ์ชัย ไชยนอก (2553) ที่วิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม: กรณีศึกษาบ้านด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย พบว่า ผลการศึกษาปัญหาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในบ้านด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ส่วนใหญ่เป็นปัญหา เช่น เส้นทางบางเส้นทางชำรุด เป็นหลุมเป็นบ่อ การปรับปรุงถนนใหม่ และถนนมีไหล่ทางค่อนข้างแคบ

เส้นทางมีโค้งเยอะ และนักท่องเที่ยวบางส่วนที่ยังคงสับสนเส้นทางในการเข้าถึงยังแหล่งท่องเที่ยว เพราะส่วนมากเป็นนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาจากต่างจังหวัด ในความคิดเห็นของผู้วิจัยเห็นว่า ที่ตั้งของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของตำบลเวียงตั้งอยู่ในจุดที่มีความเหมาะสมต่อการส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวมาก เนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวทั้งสามแห่งตั้งอยู่ติดถนนสายหลัก มีการคมนาคมที่สะดวก ง่ายต่อการเดินทาง นอกจากนี้แหล่งท่องเที่ยวยังอยู่ในตัวชุมชนทำให้ป้ายบอกสถานที่มีความชัดเจนอยู่ในตัว เช่น แหล่งท่องเที่ยวบ้านหม้อที่ป้ายบอกแหล่งท่องเที่ยวก็คือ ป้ายบอกชื่อหมู่บ้าน ต่างกับแหล่งท่องเที่ยวตามงานวิจัยข้างต้นที่แหล่งท่องเที่ยวอยู่แยกจากชุมชน ทำให้ยากแก่การเดินทาง และหากเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ยังไม่เป็นที่นิยมมากก็มักจะไม่มีป้ายบอกสถานที่ จึงเป็นอุปสรรคต่อการเดินทางเข้าไปถึงแหล่งท่องเที่ยวได้ยากขึ้น

สิ่งอำนวยความสะดวก จากการวิจัยพบว่า สิ่งอำนวยความสะดวกของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของตำบลเวียงยังมีไม่เพียงพอ โดยสิ่งอำนวยความสะดวกประเภทห้องน้ำสาธารณะ ยังมีไม่ครบและไม่เพียงพอ โดยในแหล่งท่องเที่ยวบ้านหม้อยังไม่มีห้องน้ำสาธารณะ แต่อย่างไรก็ตาม องค์การบริหารส่วนตำบลเวียงก็มีความพยายามในการจัดหางบประมาณมาเพื่อก่อสร้างห้องน้ำสำหรับแหล่งท่องเที่ยวที่ยังไม่มีห้องน้ำสาธารณะเพื่อรองรับปริมาณนักท่องเที่ยวหรือกลุ่มศึกษาดูงานที่อาจจะเพิ่มขึ้นในอนาคต นอกจากนี้สิ่งอำนวยความสะดวกประเภทร้านอาหาร ร้านค้าก็ยังมีไม่ครบและไม่เพียงพอเช่นกัน และในส่วนของสิ่งอำนวยความสะดวกร้านขายของที่ระลึกในแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมตำบลเวียงก็ยังมีเลขสักแห่ง สอดคล้องกับแนวคิดของกมลวรรณ ถนอมเงิน (2554) ซึ่งศึกษาวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กรณีศึกษาพระธาตุพนมจำลอง อำเภอห้วยเม็ก จังหวัดกาฬสินธุ์ ที่กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ กลุ่มนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเที่ยวพระธาตุพนมจำลอง อำเภอห้วยเม็ก จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่า ขาดสิ่งอำนวยความสะดวกที่จำเป็นต่อการท่องเที่ยว เช่น ร้านอาหาร ร้านค้า ร้านขายของที่ระลึก และยังสอดคล้องกับแนวคิดของประพัทธ์ชัย ไชยนอก (2553) ที่ศึกษาวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม: กรณีศึกษาบ้านด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย จากกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ประกอบด้วย 6 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มผู้นำอย่างเป็นทางการ 2) กลุ่มผู้นำอย่างไม่เป็นทางการ 3) เจ้าหน้าที่ภาครัฐที่รับผิดชอบการปฏิบัติงาน ในพื้นที่บ้านด่านซ้าย 4) กลุ่มผู้ประกอบการร้านค้า 5) ตัวแทนของชาวบ้าน บ้านด่านซ้าย 6) นักท่องเที่ยวชาวไทยที่มาท่องเที่ยวตามสถานที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในเขตบ้านด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย รวมกลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการศึกษาคั้งนี้ จำนวน 80 คน พบว่า ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก สิ่งบริการขั้นพื้นฐานทางการท่องเที่ยว ด้านที่พัก ร้านอาหาร สถานเริงรมย์ต่าง ๆ โรงพยาบาล ไปรษณีย์ สถานีตำรวจ สถานบริการข้อมูลทางการท่องเที่ยว ระบบไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ อินเทอร์เน็ต ระบบคมนาคมขนส่ง สวัสดิการด้านการรักษา

ความปลอดภัย ส่วนใหญ่มีเพียงพอแก่การรองรับนักท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดของสมเกียรติ ชัยพิบูลย์ (2551) ซึ่งศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กรณีศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวชุมชนนครชุม อำเภอมือง จังหวัดกำแพงเพชร กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ กลุ่มตัวอย่างกลุ่มที่หนึ่ง กลุ่มตัวอย่างจากครัวเรือน 400 ตัวอย่าง กลุ่มที่สอง คือ ผู้นำอย่างเป็นทางการ ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน 12 หมู่บ้าน เทศบาล องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มผู้นำอย่างไม่เป็นทางการ คือ ผู้นำอาวุโสหรือผู้รู้ของชุมชน ตัวแทนจากกลุ่มอาชีพ เจ้าหน้าที่ของรัฐ คือ พัฒนาชุมชน สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดกำแพงเพชร ซึ่งพบว่ายังมีจุดอ่อนที่ส่งอำนวยความสะดวกที่ต้องการการปรับปรุงและสร้างให้มีจำนวนเพิ่มขึ้น สอดคล้องกับแนวคิดของชูดา ศิริไพบูลย์สินธ์ (2549) ซึ่งศึกษาวิจัยเรื่อง การประเมินศักยภาพและการจัดเส้นทาง การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดนครปฐม กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ กลุ่มนักท่องเที่ยวที่เคยเดินทางมาท่องเที่ยวและนักวิชาการ กลุ่มคนในชุมชนท้องถิ่นและกลุ่มนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทั่วไป รวมทั้งสิ้น 250 คน พบว่า สิ่งที่ต้องการให้แก้ไขโดยเร่งด่วน คือ เรื่องความสะดวกและห้องสุขาในบริเวณแหล่งท่องเที่ยว โดยเฉพาะที่ตลาดคอนฮวายและพระปฐมเจดีย์ ในความเห็นของผู้วิจัยเห็นว่าสิ่งอำนวยความสะดวกประเภทห้องน้ำเป็นปัญหากับสถานที่ท่องเที่ยวอย่างมาก ซึ่งส่วนใหญ่มักจะเป็นปัญหาด้านความไม่เพียงพอกับจำนวนนักท่องเที่ยวและปัญหาความสะดวกที่อาจจะไม่มีผู้ดูแลโดยตรง ทำให้ได้รับการดูแลรักษาไม่ทั่วถึง นอกจากนี้หากเป็นกรณีแหล่งท่องเที่ยวที่ยังไม่เป็นที่รู้จักมากนักก็มักจะไม่ได้รับงบประมาณหรือขาดงบประมาณในการดำเนินการก่อสร้าง

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยเรื่อง “แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม: ศึกษากรณีตำบลเขวาสาน อำเภอมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม” พบว่า แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของตำบลเขวาสาน มีศักยภาพด้านการรองรับนักท่องเที่ยวได้เฉลี่ยที่ 20-40 คนต่อวัน โดยนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นกลุ่มนักเรียน นักศึกษา ซึ่งเข้ามาท่องเที่ยวในลักษณะทัศนศึกษา ดูงาน และเรียนรู้ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี นอกจากนี้ยังพบว่าเริ่มมีนักท่องเที่ยวต่างชาติจากฟิลิปปินส์ และและมาเลเซียเริ่มเข้ามาท่องเที่ยวบ้างแล้วในบริเวณปรังก์ภูบ้านเขวาสาน นอกจากนี้แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของตำบลเขวาสานยังมีศักยภาพในด้านความน่าดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยว และด้านคมนาคมที่ค่อนข้างดี เนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวของทั้งสามหมู่บ้าน คือ บ้านหม้อ บ้านเชียงเหียน และบ้านเขวาสานมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่โดดเด่น เช่น การปั้นหม้อของชาวบ้านหม้อ ที่คงเอกลักษณ์การปั้นแบบ โบราณเอาไว้ตั้งแต่ขึ้นตอนแรกจนถึงขั้นตอนสุดท้าย ซึ่งในปัจจุบันหาได้ยาก เนื่องจากที่อื่น ๆ ใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วยกันเกือบหมดแล้ว หรือแหล่งท่องเที่ยว

ของบ้านเชียงเหียนที่มีตำนานเรื่องเล่าอิงจากประวัติศาสตร์สมัยยุครุ่งเรืองของขอม ทั้งยังมีหลักฐาน ยืนยันหลงเหลือให้ได้ศึกษาเรียนรู้ รวมถึงปรากฏบ้านเขวที่เป็นอีกหนึ่งโบราณสถานสมัยขอม รุ่งเรืองที่ยังคงหลงเหลือให้ได้ศึกษาเรียนรู้ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในแถบนั้น จากข้อค้นพบดังกล่าว ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. องค์การบริหารส่วนตำบลเขวควรเพิ่มแผนการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของตำบลเข้าไปในแผนงานประจำปีหรือแผนสามปี เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์ให้นักท่องเที่ยวได้รู้จักแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมภายในตำบลมากขึ้น
2. องค์การบริหารส่วนตำบลเขวควรมีการจัดสรรหรือจัดหางบประมาณในการก่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เพิ่มเติม เช่น ห้องน้ำสาธารณะ ปรับภูมิทัศน์บริเวณรอบแหล่งท่องเที่ยว ปรับปรุงถนนทางเข้าแหล่งท่องเที่ยว ดูป้ายบอกทาง รวมถึงป้ายข้อมูลของแหล่งท่องเที่ยวบริเวณแหล่งท่องเที่ยวทุกแห่งภายในตำบล
3. องค์การบริหารส่วนตำบลเขวควรกำหนดมาตรการในการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น หากแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในตำบลมีนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้นกว่าปัจจุบันที่เป็นอยู่ โดยเฉพาะหากมีนักท่องเที่ยวต่างชาติเข้ามาเพิ่มขึ้น องค์การบริหารส่วนตำบลเขวควรต้องมีการพัฒนาบุคลากรให้มีทักษะทางภาษา ทั้งภาษาอังกฤษและภาษาอาเซียน หรือภาษาที่สาม รวมถึงพัฒนาประชาชนในพื้นที่ให้มีความพร้อมควบคู่ไปกับภาครัฐ ทั้งนี้เพื่อให้แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในตำบลเขวมีความยั่งยืน

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

1. องค์การบริหารส่วนตำบลเขวควรเป็นศูนย์กลางในการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องในการให้ความรู้แก่ประชาชนในพื้นที่ในเรื่อง การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเพื่อเป็นการเพิ่มศักยภาพทุก ๆ ด้านแก่แหล่งท่องเที่ยว
2. ควรเพิ่มการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในตำบลเขวให้เป็นที่รู้จักมากขึ้น โดยอาจเริ่มจากการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อโซเชียลต่าง ๆ ก่อน เพราะไม่ต้องใช้งบประมาณเมื่อเริ่มเป็นที่รู้จักแล้วจึงขยายวิธีการประชาสัมพันธ์เป็นแบบอื่น ๆ ต่อไป
3. องค์การบริหารส่วนตำบลและหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องควรกระตุ้นให้คนในชุมชนเข้ามามีบทบาทและส่วนร่วมในการบริหารจัดการมากขึ้นเพื่อให้คนในชุมชนรู้สึกถึงความ เป็นเจ้าของและภาคภูมิใจในแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนของตน
4. องค์การบริหารส่วนตำบลเขวควรให้การสนับสนุนและส่งเสริม เมื่อคนในท้องถิ่น มีการจัดกิจกรรมงานบุญประเพณีประจำปีด้วยการช่วยประชาสัมพันธ์หรือร่วมดำเนินการกับ

ชาวบ้าน เพื่อให้ชาวบ้านรู้สึกว่าการกิจกรรมของชุมชนตนสำคัญและมีคนเห็นคุณค่า เพื่อเป็นการสร้างความรู้สึกรักและหวงแหนวัฒนธรรมประเพณีของตน ซึ่งเป็นการช่วยส่งเสริมการท่องเที่ยววิถีชุมชนทางอ้อม

ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

1. การวิจัยครั้งต่อไป ควรมีการศึกษาแนวทางการประชาสัมพันธ์เส้นทางท่องเที่ยวแบบเข้าไป-เย็นกลับ (One day trip) ของตำบลเขาให้เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวอย่างกว้างขวางขึ้น
2. การวิจัยครั้งต่อไป ควรมีการศึกษาแนวทางการบริหารจัดการเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของตำบลเขา อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม ให้มีประสิทธิภาพและยั่งยืน
3. การวิจัยครั้งต่อไป ควรมีการศึกษาแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่โดดเด่นของตำบลเขา เพื่อต่อยอดเป็นของที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเที่ยวชม และเป็นแนวทางในการก่อตั้งร้านขายของที่ระลึกต่อไป
4. การวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาแนวทางการเชื่อมโยงเส้นทางท่องเที่ยวแบบเข้าไป-เย็นกลับ (One day trip) ของตำบลเขากับเส้นทางท่องเที่ยวอื่น ๆ ในเขตตำบลหรือจังหวัดใกล้เคียง เพื่อกระตุ้นและเป็นทางเลือกให้นักท่องเที่ยวมาท่องเที่ยวมากขึ้น

บรรณานุกรม

- กมลวรรณ ถนอมเงิน. (2554). *แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กรณีศึกษาพระราชอุทยานจำลอง อำเภอห้วยเม็ก จังหวัดกาฬสินธุ์*. การค้นคว้าอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการจัดการท่องเที่ยว, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย. (2549). *มาตรฐานการส่งเสริมการท่องเที่ยว*. เข้าถึงได้จาก http://www.dla.go.th/work/e_book/eb1/std210550/22/22.htm
- กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย. (2549). *มาตรฐานและตัวชี้วัดด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวในระดับขั้นพัฒนา*. เข้าถึงได้จาก http://www.thailocaladmin.go.th/work/e_book/eb1/std210550/22/4.pdf
- กระทรวงวัฒนธรรม. (2550). *การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม*. เข้าถึงได้จาก <http://math.sci.tu.ac.th/culture1.htm>
- กาญจนา แสงลี้มสุวรรณ และศรินยา แสงลี้มสุวรรณ. (2555). การท่องเที่ยวเชิงมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน. *วารสารนักบริหาร*, 32(4), 139-146.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2544). *แผนปฏิบัติการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติ*. กรุงเทพฯ: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (ม.ป.ป.). *รู้จักกับภาคอีสานของไทย มหาสารคาม: เอกสารการท่องเที่ยวจังหวัดมหาสารคาม*. เข้าถึงได้จาก <http://www.isangate.com/isan/mahasarakam.html>
- กุลวรา สุวรรณพิมล. (2548). *หลักการมัคคุเทศก์*. กรุงเทพฯ: แสงดาว.
- กุลสุมา ภูเสตว์. (2553). *การประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม*. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการประชาสัมพันธ์, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ความรู้เบื้องต้นการท่องเที่ยว. (ม.ป.ป.). เข้าถึงได้จาก tourismatbuu.wordpress.com/ความรู้เบื้องต้นการท่องเที่ยว/วัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยว/
- จังหวัดมหาสารคาม. (2557). *ประตูสู่อีสานบ้านเฮา*. เข้าถึงได้จาก www.isangate.com/isan/mahasarakam.html
- ชมรมอีสานและภูมิภาคอินโดจีนศึกษา มหาวิทยาลัยนเรศวร. (ม.ป.ป.). *ภาคอีสาน*. เข้าถึงได้จาก <http://student.nu.ac.th/isannu/province/index.htm>

- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2540). *การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ชุกดา ศิริไพบุลย์สินธุ์. (2549). *การประเมินศักยภาพและการจัดเส้นทางทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดนครปฐม*. กรุงเทพฯ: โครงการทางวัฒนธรรม วิทยาลัยนวัตกรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ถวิลวดี บุรีกุล. (2551). *เอกสารการสอนการมีส่วนร่วม: แนวคิด ทฤษฎีและกระบวนการ*. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.
- ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์. (2529). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา*. นครปฐม: ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ธิดารัตน์ ศิริ. (2548). *ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกท่องเที่ยวอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่*. วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการบริหารธุรกิจ, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี.
- ธิดีรัฐ ธรรมบรรจง. (2553). *การสื่อสารการตลาดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม: ศึกษาเฉพาะกรณีตลาดเก่า 119 ปี เจ็ดเสมียน ราชบุรี*. วิทยานิพนธ์วารสารศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาสื่อสารมวลชน, คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ธีระวิทย์ พรายเยี่ยม. (2545). *การศึกษาพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวต่างประเทศในการมาเที่ยวจังหวัดเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาเวชนิทัศน์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- นาง ข (นามสมมุติ). (2559, 22 มกราคม), สัมภาษณ์.
- นาง ค (นามสมมุติ). (2559, 22 มกราคม), สัมภาษณ์.
- นาง ง (นามสมมุติ). (2559, 22 มกราคม), สัมภาษณ์.
- นางสาว G (นามสมมุติ). (2559, 12 กุมภาพันธ์), สัมภาษณ์.
- นาย ก (นามสมมุติ). (2559, 22 มกราคม), สัมภาษณ์.
- นายสอง (นามสมมุติ). (2559, 22 มกราคม), สัมภาษณ์.
- นายหนึ่ง (นามสมมุติ). (2559, 22 มกราคม), สัมภาษณ์.
- นาย A (นามสมมุติ). (2559, 12 กุมภาพันธ์), สัมภาษณ์.
- นาย B (นามสมมุติ). (2559, 15 กุมภาพันธ์), สัมภาษณ์.
- นาย C (นามสมมุติ). (2559, 12 กุมภาพันธ์), สัมภาษณ์.

- นิคม จารุมณี. (2544). *การท่องเที่ยวและการจัดการอุตสาหกรรมท่องเที่ยว*. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พรีนติ้งเฮาส์.
- นิวัฒน์ อมาตยกุล. (2549). *การศึกษาปัจจัยทางสังคม ผลกระทบ และการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชนเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยราชภัฏราชชนครินทร์.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2542). *การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน*. เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2548). *การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: เพรส แอนด์ ดีไซน์.
- ประพัทธ์ชัย ไชยนอก. (2553). *แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม: กรณีศึกษาบ้านด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชายุทธศาสตร์การพัฒนา, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.
- พจนา สวนศรี. (2554). *การท่องเที่ยวโดยชุมชนกับความเป็นวิชาการ CBT มีมิติ พื้นที่ทางสังคมของชุมชนในการกำหนดทิศทางการท่องเที่ยวสร้างการเรียนรู้ระหว่างเจ้าของบ้านกับ ผู้มาเยือน Best Practice 5 กรณีศึกษาทั่วประเทศ*. เชียงใหม่: วนิตการพิมพ์.
- พยอม ธรรมบุตร. (2549). *เอกสารประกอบการสอนสถาบันพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- พรทิพย์ กิจเจริญไพศาล. (2553). *การศึกษาทรัพยากรท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนชาวมอญเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในจังหวัดปทุมธานี*. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต, สาขาวิชาการวางแผนและการจัดการการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- พวน คำบุญเกิด. (2559, 12 กุมภาพันธ์), สัมภาษณ์.
- ไพรัช เตชะรินทร์. (2543). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภการพิมพ์.
- มณฑาวดี พูลเกิด. (2552). *การพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืน*. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรอุตสาหกรรมดุสิตบัณฑิต, สาขาวิชาวิจัยและพัฒนาหลักสูตร, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ.

- มณีกาญจน เขียวรัตน์. (2553). *แนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นเส้นทางการท่องเที่ยว* โดยความร่วมมือของชุมชน: กรณีศึกษาอำเภอบ้านฝื่อ จังหวัดอุดรธานี. การศึกษาอิสระบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการจัดการท่องเที่ยว, คณะวิทยาการจัดการ, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- มนัส สุวรรณ. (2538). *นิเวศวิทยากับการพัฒนาเศรษฐกิจ* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา. (ม.ป.ป.). *วัฒนธรรมและประเพณีไทย ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. เข้าถึงได้จาก <http://thaiculturebuu.wordpress.com/คลังภาพ/ประเพณีท้องถิ่น/ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ/>
- รัชฎาพร เลิศโกคานนท์ และวิเชียร เลิศโกคานนท์. (2555). *การพัฒนาศักยภาพชุมชนบ้านหม้อองุ่นให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- โรงเรียนบ้านหันเชียงเหียน. (2545). *เอกสารเผยแพร่ตำนานเมืองเชียงเหียน*. มหาสารคาม: โรงเรียนบ้านหันเชียงเหียน.
- วรชัย จินาล่อง และพิสิฏฐ์ บุญไชย. (2546). *การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการปั้น เพื่อพัฒนาในเชิงพาณิชย์ เพื่อชุมชนเข้มแข็ง: ศึกษากรณีบ้านหม้อ หมู่ 11 ตำบลเขวา อำเภอมืองจังหวัดมหาสารคาม*. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- วาลิกา แสนคำ. (2545). *การพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมบ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่*. การค้นคว้าแบบอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการจัดการอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เสกสรรค์ ขวณิชย์. (2541). *ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยว* (พิมพ์ครั้งที่ 2). ขอนแก่น: ภาควิชาสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน. (2554). *คู่มือการประเมินมาตรฐานหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงนิเวศและหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของกลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนบน 1 ภายใต้โครงการพัฒนากลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนบน 1 ประจำปี 2554*. เข้าถึงได้จาก www.cbt-i.org/.../34762d84dbbf3fbd47ec7573f580e0193c676c6c.doc
- สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย. (2542). *รายงานขั้นสุดท้ายการดำเนินการเพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติไทย.

- สมเกียรติ ชัยพิบูลย์. (2551). *การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กรณีศึกษา ศักยภาพการท่องเที่ยวชุมชนนครชุม อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร*. กำแพงเพชร: มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร.
- สันติ ชูดิษฐา. (2530). ความสามารถในการรองรับ (Carrying Capacity) เพดานการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่ท่องเที่ยวให้มีความสำคัญในปัจจุบัน. *จุลสารการท่องเที่ยว*, 11(4), 26-36.
- สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน. (2550). *การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ*. เข้าถึงได้จาก kanchanapisek.or.th/kp6/sub/book/book.php?book=27&chap=3&page...htm
- สุดชีวัน นันทวัน ณ อุทยาน. (2551). การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนเป็นศูนย์กลาง. การค้นคว้าแบบอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุดสาคร ไชโยชนันท์. (2559, 12 กุมภาพันธ์), สัมภาษณ์.
- สุดาพร วรพล. (2538). การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์: วิถีสู่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน. *จุลสารการท่องเที่ยว*, 14(4), 25-26.
- สุรชัย ชนะบุรณ์. (2550). *ศักยภาพและการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมบ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- แหล่งโบราณคดีบ้านเชียงเหียน. (2559). เข้าถึงได้จาก www.sarakhamclick.com > หน้าแรก > สถานที่ท่องเที่ยว มหาสารคาม
- องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน). (2556). *การจัดการการท่องเที่ยวสร้างสรรค์เชิงวัฒนธรรม*. เข้าถึงได้จาก <http://www.dasta.or.th/creativetourism/th/article/156-notice4.html>
- องค์การบริหารส่วนตำบลเขวาสาน. (ม.ป.ป.). เกี่ยวกับ อบต. เข้าถึงได้จาก <http://www.tumbonkhwa.go.th/aboutus.php?menuid=2>
- องค์การบริหารส่วนตำบลเขวาสาน. (ม.ป.ป.). *เอกสารเผยแพร่ปรากฏการณ์บ้านเขวาสาน*. มหาสารคาม: องค์การบริหารส่วนตำบลเขวาสาน.
- อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์. (2542). *เอกสารประกอบคำสอนวิชาการพัฒนาชุมชน ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม*. เชียงใหม่: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์. (2542). *โครงการศึกษาแผนปฏิบัติการพัฒนาการท่องเที่ยว เชียงราย พะเยาแพร่ น่าน*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อุบล ชัตติยะวงศ์. (2559, 12 กุมภาพันธ์), สัมภาษณ์.

Bywater, M. (1993). The market for cultural tourism in europe. *Travel and Tourism Analyst*, 6, 30-46.

Gee, C. Y., & Choy. J. L. (1989). *The travel industry*. New York: Van Nostrand.

McIntosh, W. R., & Goeldner, R. C. (1995). *Tourism principle practices, philosophies*. (7th ed.). New York: John Wiley & Sons.

Mill, R. C., & Morrison, A. M. (1992). *The tourism system: An introductory text*. (2nd ed.). New Jersey: Prentice-Hall International.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
แบบสัมภาษณ์การวิจัย

แบบสัมภาษณ์การวิจัย

แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม : ศึกษากรณีตำบลเขวาสี อำเภอมะนังมหาสารคาม
จังหวัดมหาสารคาม

แบบสัมภาษณ์นี้ใช้ในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญการวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนา
การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม: ศึกษากรณีตำบลเขวาสี อำเภอมะนังมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม
ดังนี้

1. ผู้นำหมู่บ้าน หมู่ 11 หมู่ 17 และหมู่ 18
2. ประชาชนผู้ประกอบอาชีพปั้นหม้อในชุมชนบ้านหม้อ
3. ประชาชนชาวบ้านหรือผู้มีความรู้ด้านประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีโบราณ
เก่าแก่ดั้งเดิมของหมู่บ้าน ในชุมชนบ้านเชียงเหียน และชุมชนบ้านเขวาสี
4. ข้าราชการ/ เจ้าหน้าที่ ผู้รับผิดชอบดูแลส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวองค์การบริหาร
ส่วนตำบลเขวาสี

คำชี้แจง

แบบสัมภาษณ์นี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาศักยภาพและปัญหาอุปสรรคในการบริหารจัดการ
การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของตำบลเขวาสี อำเภอมะนังมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม เพื่อใช้เป็น
แนวทางในการสร้างเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบเช้าไป-เย็นกลับ (One day trip)
ของตำบลเขวาสี อำเภอมะนังมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 1 เส้นทาง โดยแบ่งเป็น 2 ตอน
ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ 2 ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว

แบบนำสัมภาษณ์ผู้นำหมู่บ้าน

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

1. ชื่อนามสกุล อายุ..... ปี
2. อาชีพ/ ตำแหน่ง/ หน้าที่
3. ที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่ หมู่ที่.....บ้าน
- ตำบลอำเภอ จังหวัด.....
4. วันเดือนปีที่สัมภาษณ์
5. ระดับการศึกษาสูงสุด
6. พักอาศัยอยู่ในชุมชนมาแล้วกี่ปี

ตอนที่ 2 เนื้อหาที่สัมภาษณ์

1. ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว
 - 1.1 ท่านคิดว่าชุมชนของท่านมีสิ่งน่าดึงดูดใจใดที่จะกระตุ้นให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวในชุมชนของท่าน
 - 1.2 ท่านคิดว่าชุมชนของท่านสามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้ปริมาณกี่คนต่อวัน
 - 1.3 ท่านคิดว่าชุมชนของท่านมีการคมนาคมที่สะดวกพอที่จะอำนวยความสะดวกให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนของท่านมากน้อยเพียงใด
 - 1.4 ท่านคิดว่าชุมชนของท่านมีสิ่งอำนวยความสะดวกมากพอที่จะรองรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนของท่านได้หรือไม่

**แบบนำสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้านหรือผู้มีความรู้ด้านประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี
โบราณเก่าแก่ดั้งเดิมของหมู่บ้าน**

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

1. ชื่อนามสกุลอายุ..... ปี
2. อาชีพ/ ตำแหน่ง/หน้าที่
3. ที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่ หมู่ที่.....บ้าน
- ตำบลอำเภอ จังหวัด.....
4. วันเดือนปีที่สัมภาษณ์
5. ระดับการศึกษาสูงสุด
6. พักอาศัยอยู่ในชุมชนมาแล้วกี่ปี

ตอนที่ 2 เนื้อหาที่สัมภาษณ์

1. ประวัติความเป็นมาของชุมชนบ้านหม้อ, ชุมชนบ้านเชียงเหียน และชุมชนบ้านเขวา
2. ประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ ของชุมชนบ้านหม้อ, ชุมชนบ้านเชียงเหียน และชุมชนบ้านเขวา
3. ท่านคิดว่าชุมชนของท่านมีสิ่งน่าดึงดูดใจใดที่จะกระตุ้นให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวในชุมชนของท่าน
4. ท่านคิดว่าชุมชนของท่านสามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้ปริมาณกี่คนต่อวัน
5. ท่านคิดว่าชุมชนของท่านมีการคมนาคมที่สะดวกพอที่จะอำนวยความสะดวกให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนของท่านมากน้อยเพียงใด
6. ท่านคิดว่าชุมชนของท่านมีสิ่งอำนวยความสะดวกมากพอที่จะรองรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนของท่านได้หรือไม่

แบบนำสัมภาษณ์ประชาชนผู้ประกอบอาชีพปั้นหม้อในชุมชนบ้านหม้อ

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

1. ชื่อนามสกุลอายุ..... ปี
2. อาชีพหลักอาชีพรอง.....
3. ที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่ หมู่ที่.....บ้าน ตำบลอำเภอ จังหวัด.....
4. วันเดือนปีที่สัมภาษณ์
5. ระดับการศึกษาสูงสุด

ตอนที่ 2 เนื้อหาที่สัมภาษณ์

1. เริ่มปั้นเมื่อใด..... ได้รับการถ่ายทอดมาจากใคร..... นอกจากหม้อแล้วปั้นอะไรบ้าง.....ขายให้ใครบ้าง.....
2. ชุมชนของท่านมีการมีการรวมกลุ่มผู้ปั้นหม้อในชุมชนหรือไม่ มีการจัดโครงสร้างการบริหารจัดการอย่างไรและมีการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมหรือไม่อย่างไร
3. ท่านคิดว่าอาชีพการปั้นหม้อมีเอกลักษณ์ดึงดูดใจใดที่จะกระตุ้นให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวในชุมชนของท่าน
4. ท่านคิดว่าชุมชนของท่านมีสิ่งอำนวยความสะดวกมากพอที่จะรองรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนของท่านได้หรือไม่
5. ท่านคิดว่าชุมชนของท่านสามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้ปริมาณกี่คนต่อวัน
6. ท่านคิดว่าชุมชนของท่านมีการคมนาคมที่สะดวกพอที่จะอำนวยความสะดวกให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนของท่านมากน้อยเพียงใด

**แบบนำสัมภาษณ์ข้าราชการ/ เจ้าหน้าที่ ผู้รับผิดชอบดูแลส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวขององค์การบริหาร
ส่วนตำบลเขวา**

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

1. ชื่อ นามสกุล อายุ..... ปี
2. อาชีพ/ ตำแหน่ง/ หน้าที่
3. ที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่ หมู่ที่.....บ้าน
- ตำบลอำเภอจังหวัด.....
4. วันเดือนปีที่สัมภาษณ์
5. ระดับการศึกษาสูงสุด
6. งานด้านการท่องเที่ยวมากี่ปี.....

ตอนที่ 2 เนื้อหาที่สัมภาษณ์

1. องค์การบริหารส่วนตำบลเขวามีการจัดทำแผนงานเพื่อส่งเสริมหรือกระตุ้นการท่องเที่ยวในพื้นที่
อย่างไรบ้าง
2. องค์การบริหารส่วนตำบลเขวาเข้าไปมีบทบาทในการส่งเสริมการท่องเที่ยวในแต่ละชุมชน
ในตำบลเขวาอย่างไรบ้าง
3. ท่านคิดว่าตำบลเขวามีสิ่งน่าดึงดูดใจใดที่จะกระตุ้นให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยว
4. ท่านคิดว่าตำบลเขวาสามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้ปริมาณกี่คนต่อวัน
5. ท่านคิดว่าตำบลเขวามีการคมนาคมที่สะดวกพอที่จะอำนวยความสะดวกให้นักท่องเที่ยวเดินทาง
เข้ามาท่องเที่ยวในตำบลมากนักน้อยเพียงใด
6. ท่านคิดว่าตำบลเขวามีสิ่งอำนวยความสะดวกมากพอที่จะรองรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยว
ในตำบลได้หรือไม่

ภาคผนวก ข

ภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของตำบลเขวาสันติ อําเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ชุมชนบ้านหม้อ



ภาพที่ 12 ถนนมหาสารคาม-ร้อยเอ็ดขาออกจากตัวเมืองมหาสารคามติดทางเข้าชุมชนบ้านหม้อ



ภาพที่ 13 ทางเข้าชุมชนบ้านหม้อ



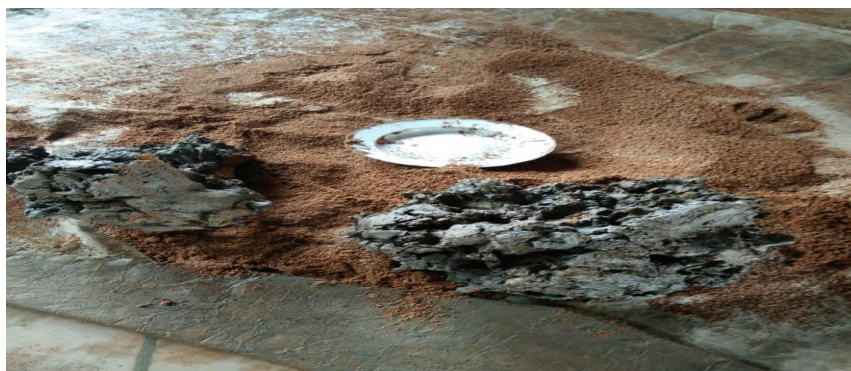
ภาพที่ 14 หนองเล็งเบน สถานที่ที่ชาวบ้านหม้อใช้เป็นแหล่งวัตถุดิบ (ดินเหนียว) ในการปั้นหม้อ



ภาพที่ 15 ดินเหนียวที่นำขึ้นมาจากหนองเล็งเบน



ภาพที่ 16 ดินเหนียวที่ผสมแกลบและหัวเชื้อแล้ว ปั้นเป็นก้อน ตากแดด ประมาณ 2-3 วัน



ภาพที่ 17 ส่วนผสมของดินที่จะนำมาปั้นเป็นหม้อ



ภาพที่ 18 เครื่องผสมดินที่มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคามคิดค้นขึ้นและนำมาให้ชาวบ้านใช้



ภาพที่ 19 ดินที่ผสมเสร็จพร้อมนำไปปั้น



ภาพที่ 20 การปั้นหม้อของชาวบ้านหม้อ



ภาพที่ 21 หม้อที่ปั้นเสร็จแล้วผึ่งไว้ประมาณ 3-4 วัน ก่อนนำไปเผา



ภาพที่ 22 หม้อที่เผาเสร็จแล้ว

ชุมชนบ้านเชียงเหียน



ภาพที่ 23 ทางเข้าชุมชนบ้านเชียงเหียนเหนือและเชียงเหียนใต้



ภาพที่ 24 ศาลคอนปู้ตา



ภาพที่ 25 บรรยากาศ บึงลิม หลังคอนปู้ตา



ภาพที่ 26 พิพิธภัณฑสถานบ้านเชียงเหียน



ภาพที่ 27 พิพิธภัณฑน์พู่ไผ่



ภาพที่ 28 ประเพณีบุญบั้งไฟ ถวายพญาแถน ที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปีของชาวบ้านเชียงเหียน

ชุมชนบ้านเขวา



ภาพที่ 29 ปรากฏบ้านเขวา



ภาพที่ 30 บรรยากาศรอบ ๆ ปรางค์กู่บ้านเขว



ภาพที่ 31 วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีมหาสารคาม



ภาพที่ 32 บรรยากาสุดขายต้นไม้ ดอกไม้ ช้างวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีมหาสารคาม